

14595

обл. 6. Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Науково-теоретичний та практичний журнал

Легі
ка

ISSN 1029-7200

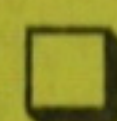
1.9x

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

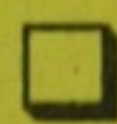
LIBRARY NEWS

У НОМЕРІ

*Тенденції глобалізації економіки, науки,
освіти в XXI столітті та завдання науково-
інформаційної діяльності бібліотек*

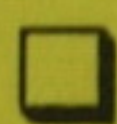
*Створення електронного англо-українського
словника уніфікованої термінології
фундаментальної науки*

*Бібліографія історичної картографії України:
актуальні питання обсягу і змісту об'єкта*

*2001 р.: перше академічне видання
Пересопницького Євангелія XVI ст.*

*925 років визначній давньоруській пам'ятці —
Збірнику Святослава 1076 р.*

6' 2001

Головний редактор
академік НАН України **О. ОНИЩЕНКО**

Редакційна колегія

Г. Боряк, д. і. н.; *А. Бровкін*, к. і. н.; *Л. Дубровіна*, д. і. н.; *С. Зубков*, д. ф. н.; *Л. Костенко*, к. т. н.; *Л. Крушельницька*, д. і. н.; *С. Кулешов*, д. і. н.; *М. Насірко*, д. ф. н.; *В. Немошкаленко*, акад. НАН України, д. ф.-м. н.; *А. Непокупний*, чл.-кор. НАН України, д. ф. н.; *В. Німчук*, чл.-кор. НАН України, д. ф. н.; *В. Омельчук*, д. і. н.; *Р. Павленко*; *Т. Павлуша*, к. п. н.; *М. Пещак*, д. ф. н.; *В. Попроцька*, к. п. н. (заст. головного редактора); *Н. Солонська*, к. і. н. (заст. головного редактора); *П. Тронько*, акад. НАН України, д. і. н.; *І. Усенко*, к. ю. н.; *А. Чекмарьов*, к. е. н.; *В. Чишко*, д. і. н.; *Ліліана Біглоу* (директор Британської Ради в Україні); *Мілена Клімова* (директор Народної бібліотеки в Празі, Чехія); *Ханнелоре Гоншіор* (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина); *Ханна Ласкажевська* (Бібліотека Народова, Варшава, Польща)

Засновники – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та Національна академія наук України

www.nbuv.gov.ua

Зміст

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СЕРВІС»**

Немошкаленко В. Тенденції глобалізації економіки, науки, освіти в ХХІ столітті та завдання науково-інформаційної діяльності бібліотек 2

**ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ**

Кияк Б., Соколовська Н., Соколовська Т. Створення електронного англо-українського словника уніфікованої термінології фундаментальної науки 8

ФОНДИ БІБЛІОТЕК

Циганкова Е. Сходознавча колекція Агатангела Кримського у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 13

БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВО

Паславський Т. Бібліографія історичної картографії України: актуальні питання обсягу і змісту об'єкта 19

КНИГОЗНАВСТВО

Рудий Г. Доба Української Держави: становлення видавничої справи 25

БІБЛІОТЕКИ СВІТУ

Стрішенець Н. Президентські бібліотеки США: історія та досвід функціонування 31

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

Дубровіна Л. 2001 рік: перше академічне видання Пересопницького Євангелія XVI ст. 40

Костенко Л., Павлуша Т., Чекмарьов А. 8-ма міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва» (9–17 червня 2001 р.) 44

Ковальчук Г., Бондар Н., Кисельов Р. Острозькій біблії – 420 48

Пещак М., Солонська Н. 925 років визначній давньоруській пам'ятці – Збірнику Святослава 1076 р. 52

Дегтяренко Л. Міжнародний науковий симпозиум «Ярослав Богдан Рудницький – видатний український мовознавець, славіст, педагог, видавець» (17 серпня 2001 р.) 7

Ясенко Я. Презентація книжкової продукції Видавничого дому «КМ Академія» (жовтень 2001 р.) 12

Фотовиставка «Індія – країна мудрості і надії» 18

РЕЦЕНЗІЇ

Добко Т. Українська революція і державність (1917–1920 рр.): Наук.-бібліогр. вид./НАН України, НБУВ. – К., 2001. – 816 с. 54

Кузьминець О. Пиріг О. НЕП: більшовицька політика імпровізації. – К.: Вид-во Київ. нац. торг.-ек. ун-ту, 2001. – 273 с. 55

Андрушенко О., Гирман О., Карунна О. Бібліографія українського гончарства. 2000: Нац. наук. щорічник / За ред. О. Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип. 2. – 120 с.: іл. 56

Зміст журналу «Бібліотечний вісник» за 2001 р. 57

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СЕРВІС»

Володимир Немошкаленко

Тенденції глобалізації економіки, науки, освіти в ХХІ столітті та завдання науково-інформаційної діяльності бібліотек

Фундаментальною основою нового, шостого, технологічного устрою суспільства стануть високоефективні інформаційні технології, для реалізації яких використовуватимуться різноманітні засоби інформатики, побудовані на нових фізичних принципах.

Однією з основних тенденцій розвитку науки й техніки в розвинених країнах є їх зростаюча глобалізація, що відбувається і в економіці.

Глобалізація науки та освіти породжує підвищені вимоги до оперативності і якості їх інформаційного забезпечення.

Автор статті наголошує на необхідності повернення до Національної програми інформатизації та перегляду її щодо створення і використання національних ресурсів. Її складовою має стати інформатизація бібліотек країни.

Отже, потрібна скоординована програма їх конкретних дій, допомога уряду.

Протягом останніх років колектив Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського разом з колегами ближнього й далекого зарубіжжя послідовно займається дослідженням проблем формування інформаційних ресурсів (ІР), справедливо вважаючи інформацію ключовим стратегічним ресурсом і рушійним фактором подальшого розвитку цивілізації, а бібліотеку — одним з основних інститутів, що забезпечує збирання, систематизацію, впорядкування і суспільне використання інформації.

Нині нагальні проблеми бібліотечно-інформаційного обслуговування, тобто організації раціонального поширення накопичених людством знань, постають незалежно від того, чи знаходяться документи, які їх містять, у стінах

конкретної бібліотеки, чи вона організовує доступ до них, застосовуючи сучасні високоефективні технології.

Дбаючи про оптимізацію бібліотечного обслуговування читачів, слід вдосконалювати традиційні форми роботи та використовувати нові можливості збагачення бібліотечно-інформаційних послуг, пов'язані з новими інформаційними технологіями. Але ключовою проблемою розвитку бібліотечної справи не тільки в Україні, а й у всьому світі є проблема інтеграції ІР. Від успішності її розв'язання залежить рівень роботи бібліотек, підвищення їхньої соціальної ролі, суспільне визнання.

Нині, коли інформація стала поняттям, що відбиває сутність ХХІ ст. — століття інформатизації, — успішність інтеграційних процесів у створенні й використанні ІР визначає, чи буде реалізоване поставлене в конституціях більшості держав світу завдання забезпечити громадянам вільний доступ до інформації в усій її повноті й чи стане кожна бібліотека для всіх користувачів «воротами у світ інформації».

З організацією раціонального використання ІР і розвитком нового міждисциплінарного напрямку наукових досліджень — фундаментальної інформатики — вчені пов'язують свої надії на вирішення глобальних енергетичних і екологічних проблем, проблем подальшого розвитку науки, освіти й культури, подолання глобальної кризи сучасної цивілізації, досягнення нового рівня інтелектуального й духовного розвитку людини й суспільства.

Розвиток цивілізації відбувається, як відомо, за циклами. Вчені-синергетики, які вивчають складні системи, що самоорганізуються, стверджують, що ми є свідками й учасниками зміни одного цивілізаційного циклу іншим.

Фундаментальною основою нового, шостого, технологічного устрою суспільства стануть високоефективні інформаційні технології, для реалізації яких використовуватимуться різно-

---

В основу статті покладено доповідь, прочитану на міжнародній науковій конференції «Бібліотечно-інформаційний сервіс», що відбулася 9—11 жовтня 2001 р. в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Немошкаленко Володимир Володимирович, академік НАН України, член Президії НАН України, голова Інформаційно-бібліотечної ради НАН України.

© Немошкаленко В. В., Київ, 2001

манітні засоби інформатики, побудовані на нових фізичних принципах.

В останні десятиліття ХХ ст. технологічний розвиток суспільства здійснювався саме в такому напрямі, і в найближчі роки тут варто очікувати появи ряду принципово нових наукових і практичних результатів.

Якщо врахувати, що поступ світового цивілізаційного процесу йде з величезним прискоренням, і співвіднести динаміку змін у природі й суспільстві з середньою тривалістю життя людини (65—70 років), то можна зробити порівняльні оцінки динаміки змін цивілізаційних циклів під кутом зору їх сприйняття свідомістю людини. Тривалість кожного цивілізаційного циклу вчені пропонують вимірювати кількістю поколінь людей, котрі змінюють одне одного протягом даного циклу.

За період доіндустріальної цивілізації змінилося 17 поколінь, за час індустріальної — тільки сім, а за час інформаційної цивілізації, яка настає, мабуть, зміниться лише два покоління.

Запровадивши коефіцієнт динамічності циклу цивілізаційного розвитку, вчені підраховали, що в доіндустріальному суспільстві протягом життя одного покоління змінювалося до 10% звичних умов життя, в індустріальному — вже 25%, а в інформаційному суспільстві, яке настає, цей показник становитиме 75%. Тому ми й наші нащадки маємо усвідомлювати, що приречені жити у світі, який постійно змінюється, глобальні зміни з часом наростатимуть усе швидше — й потрібно вчитися передбачати їх, прогнозувати можливі наслідки. У новому високоавтоматизованому інформаційному суспільстві в людей з'являться не тільки нові можливості, а й додаткові проблеми.

Розвиток ІР і технологій сприятиме зближенню рівнів розвитку сьогodнішніх високо-розвинених країн і країн, що розвиваються, настанню такого собі царства загального благоденства, — вважають учені-оптимісти, прогнозуючи шляхи розвитку світового співтовариства в ХХІ ст. Врахувавши досвід розвитку попередніх цивілізацій, сучасний кризовий стан екології, демографічний дисбаланс, неминучу вичерпність природних ресурсів, прискорений розвиток високих технологій і інформаційних процесів лише в декількох розвинених країнах світу, а також особливості природи людини, вчені-песимісти пророкують жорстоку конкурентну боротьбу й небезпеку виникнення нових форм залежності, зокрема, інформаційної нерівності людей у новому інформаційному середовищі. Все це викликає необхідність забезпечення інформаційної безпеки людини й суспільства, всієї біосфери планети.

Сьогodні уряди багатьох країн світу наполегливо намагаються цілеспрямовано впливати на процес становлення інформаційного суспільства. Розробляються національні стратегії, які ставлять за мету забезпечити конкурентоспроможність своєї промисловості й фінансів, домогтися найвигіднішого становища для своїх громадян у боротьбі за нові робочі місця, що базуватимуться на інформаційних технологіях (ІТ). У країнах Західної Європи реалізується понад дві тисячі проектів, що мають сприяти розвитку національної інформаційної інфраструктури. Існують великі міжнародні проекти, спрямовані на ліквідацію електронно-цифрового розриву між країнами, — такі, як проект Європейського Союзу «Електронна Європа». ЮНЕСКО розробила широкомасштабну програму «Інформація для всіх». Нарешті в 2000 р. керівники країн «великої сімки» прийняли Маніфест про інформаційну революцію в економіці й фінансах та Окінавську хартію глобального інформаційного суспільства, де зафіксовано основні напрями його формування. Намічено шляхи подолання розриву між інформаційно багатими й інформаційно бідними країнами в інтересах принципово нового загальноцивілізаційного процесу. В хартії відзначається, що розбіжності в інфосфері, відставання в темпах розвитку ІТ, пов'язані з відставанням енергетичного сектору, телекомунікацій і освіти, мають спонукати країни, що розвиваються, до прийняття послідовних національних програм інформатизації.

Відомо, що до інфосфери суспільства, з якою пов'язують виникнення нової економічної категорії — інформаційного ресурсу, відносять науку, освіту, систему управління, зв'язок, а також комп'ютерно-інформаційні мережі.

Сьогodні інфосфера розвинених країн поглинає більше 60% трудових ресурсів. У США в неї залучено майже 80% працюючих; приблизно 20% зайняті в традиційних промислових галузях і менше 3% — у сільському господарстві. В Західній Європі в інфосфері зайнято 70—75% фахівців. Таким чином, вона стає одним з вирішальних факторів інтелектуалізації суспільного виробництва. В майбутньому, передбачається, що функції соціального управління в політиці, економіці, громадському житті перейдуть до висококваліфікованих спеціалістів інфосфери — когнітаріату.

У суспільствах, в яких в основу виробництва покладено знання і новітні технології, для зростання обсягу матеріального виробництва вдвічі, як мінімум, необхідно вчетверо збільшити обсяг інформації, що забезпечує цей розвиток.

Нині обсяг наукової інформації протягом року подвоюється. Наука є найбільшим споживачем і виробником нового знання внаслідок специфіки наукової діяльності. Здійснюючи аналітико-синтетичну обробку існуючого знання, вчені виробляють нове й перетворюють його в нові ІР в їхніх активних формах — у моделі, алгоритми, проекти, програми тощо.

Однією з основних тенденцій розвитку науки й техніки в розвинених країнах є їх зростаюча глобалізація, що відбувається і в економіці. Ця тенденція проявляється в тому, що капіталовкладення в наукові дослідження і розробки (НДР), а також у розвиток кадрового науково-технічного потенціалу стає найважливішою складовою стратегії економічного розвитку.

У доповіді американського президента Конгресу про стан науки й техніки США в 1998 р. відзначалося, що витрати США на НДР становлять 44% витрат на це в усьому індустріальному світі. Причому, частка держави в структурі фінансування науки й техніки скорочується, а роль приватного сектору різко зростає. Дві третини витрат на науку на засадах угод в основному покриває промисловий приватний сектор.

Уряд фінансує, головним чином, академічний сектор науки, де виконується більше половини всіх фундаментальних досліджень у країні.

Щодо кадрового потенціалу, то в США з середини 80-х до середини 90-х років минулого століття кількість наукових працівників з науковим ступенем у природничих науках подвоїлася, в технічних — потроїлася. Така сама тенденція простежується в Китаї, Індії, Японії, Сінгапурі, Південній Кореї, на Тайвані, в деяких країнах Західної Європи.

Ознакою глобалізації наукових досліджень є зросла міжнародна мобільність наукових кадрів, особливо викладачів і тих, хто проходить постдокторське навчання, а також міжнародне співробітництво вчених, що розширюється. Зокрема, за останні 15 років у журналах, які зважають при підрахунку на індекс цитування, кількість статей, написаних співавторами з різних країн, збільшилася удвічі (рівнозначно 30% статей з колективним авторством).

Нарешті, індикатором глобалізації науки в США є розширення в цій країні прямої міжнародної торгівлі високотехнологічною продукцією до однієї третини світових обсягів. Це в основному обчислювальна техніка, фармацевтика, комунікаційне обладнання, програмне забезпечення, аерокосмічне устаткування.

Розвиток нових технологій, інформаційний бум і, як наслідок, швидке старіння знань і професійних навичок загострили проблему якості

освіти, сприяли виникненню практики масової безперервної освіти як способу долання соціальних і освітніх проблем.

Зростаючу увагу з боку урядів багатьох держав до системи освіти можна вважати другою після глобалізації науки тенденцією, характерною для сучасного перехідного періоду в розвитку світового цивілізаційного процесу, що зумовлює необхідність інтелектуалізації суспільства, підвищення загальної культури населення, універсальності освіти, її гуманізації. Причому, першочергова вимога до системи освіти — виховати вміння навчатися новому, бути здатним до самоосвіти й саморозвитку, критично мислити, вміти знаходити, засвоювати і творчо використовувати інформацію, необхідну для розв'язання завдань, що виникають, легко переключатися на нове та бути морально готовим до сприйняття нових життєвих умов. І другий фундаментальний принцип, який має бути покладений в основу сучасної освіти, — це цілісність гуманітарної і науково-технічної освіти. Можна говорити про гуманітаризацію науково-технічної освіти чи про необхідність природничо-наукової підготовки гуманітаріїв, але суть одна: навчання наших вихованців усім наукам має забезпечити майбутнє існування людини в біосфері, спираючись на синтез природознавства і гуманітарних дисциплін, сформувати загальне світорозуміння з огляду на те, що будувати стратегію розвитку потрібно враховуючи інтереси майбутніх поколінь. Таким чином, цілісне уявлення про найфундаментальніші закони розвитку природи й суспільства в сучасному розумінні — основа фундаменталізації освіти.

Принципово важливими умовами ефективності функціонування системи безперервної (випереджальної) освіти є необхідність її органічного зв'язку з наукою, буквально її «вмонтованість» у систему наукових досліджень і забезпечення інформаційної підтримки системи освіти.

Глобалізація науки та освіти породжує підвищені вимоги до оперативності й якості їх інформаційного забезпечення. З одного боку, посилюється потреба доступу до світових ІР, з іншого — очевидна необхідність оперативного інтегрування результатів вітчизняних досліджень в ареал уваги світового наукового співтовариства.

Якщо говорити про інформаційне забезпечення науки й освіти в нашій країні, то через існуючу економічну ситуацію воно сильно відстає від вимог часу. Ми з великим запізненням намагаємося ввійти в світове інформаційне співтовариство, не виробивши, на мою думку,

чіткої інформаційної політики. Нам потрібно повернутися до Національної програми інформатизації і переглянути її стосовно створення і використання національних ІР. Зокрема в ній не враховано, що головні осередки вітчизняних і світових ІР — це бібліотеки — установи з багатовіковим досвідом їх збирання, систематизації, збереження і надання у суспільне користування. А для значної частини населення нашої країни бібліотека сьогодні є і єдино реальним центром доступу до світових електронних ресурсів.

Бібліотечна система України включає 50 тис. бібліотек різних міністерств і відомств, бібліотечний фонд яких нараховує понад 1 млрд бібліотечних документів на різних носіях інформації. Протягом років його поповнення новітньою інформацією з усіх галузей знань здійснюється безсистемно, нерегулярно. Як голова Науково-видавничої й Інформаційно-бібліотечної рад Національної академії наук України я добре ознайомлений і з видавничими проблемами, і з проблемами науково-інформаційної діяльності. За останні роки, на жаль, відчутних змін не відбулося.

Той факт, що видання наукової літератури, навчальних і навчально-методичних посібників, енциклопедій, довідників, починаючи з 1997 р., дещо стабілізувалося (крім 1999 р.), особливо не радує, позаяк цей малопотужний потік національної наукової літератури — ще й основа міжнародного обміну інформацією.

Не забезпечені сучасними підручниками й навчальними посібниками численні нові навчальні курси в освітніх установах — від школи до вузів. Це породжує масовий приплив студентів і старшокласників не тільки в публічні, а й у бібліотеки наукових установ. Освітній «дев'ятий вал» поглинає сьогодні навіть бібліотеки академічних інститутів — студенти становлять у них від 28 до 40, а в гуманітарних — навіть до 60% читачів.

Ні бібліотеки навчальних закладів, ні публічні й наукові бібліотеки не в змозі забезпечити ці запити, оскільки фонди регулярно не поповнюються новими виданнями, періодикою. Бібліотеки не можуть передплатити РЖ, профільні вітчизняні й російськомовні журнали країн СНД. Журнали далекого зарубіжжя через брак фінансування надходять, в основному, шляхом МКО і як дарунки. Валютна передплата 1999 р. порівняно з 1994 р. зменшилася в 4 рази, передплату 2000 р. взагалі зірвано.

Заради справедливості треба сказати, що скорочення традиційної передплати на друковані версії наукових журналів, як і зменшення тиражів журналів на паперових носіях, — за-

гальносвітова тенденція. Як альтернативу друкованій продукції бібліотеки Заходу використовують значно дешевші електронні версії цих видань на CD-ROM чи в онлайн-доступі. Для цього вони об'єднуються в консорціуми й купують у видавництв право спільного доступу до їхньої продукції. У 1997 р. створено Міжнародну асоціацію бібліотечних консорціумів, що об'єднує 60 консорціумів США, Канади, Великої Британії, Нідерландів, Німеччини, Ізраїлю, Австрії, які представляють інтереси понад 5 тис. бібліотек. Аналогічно компенсують недоліки традиційної передплати й бібліотеки Росії.

В Україні, на жаль, ця форма кооперації зусиль бібліотек приживається погано.

Організовані в 1999 р. консорціум з використання 400 повнотекстових журналів видавництва Springer і в 2000 р. консорціум з використання 3,5 тис. журналів інформаційного агентства EBSCO, незважаючи на проведені семінари й оплату користування міжнародним фондом «Відродження», особливого ентузіазму бібліотек не викликали. Зареєструвавшись, багато бібліотек жодного разу не вдалися до використання цього сервісу.

Якоюсь мірою це можна пояснити якістю зв'язку — повільне підключення, часті роз'єднання, оскільки сервер видавництва Springer знаходиться в Німеччині.

Виходом тут може бути дзеркальний сервер, як це зроблено в Росії на сервері Російського Фонду Фундаментальних Досліджень.

Але головна причина, мабуть, у відсутності елементарних знань у сфері використання електронних журналів, неготовності й небажання бібліотекарів вивчити новий сервіс чи хоча б поставити користувачів до відома про можливості доступу. Напевно, бібліотекам — методичним центрам бібліотечних мереж потрібно впритул зайнятися організацією навчання в колективах бібліотек. Адже попри всі складнощі, пов'язані з використанням сучасних телекомунікацій і нових ІТ (поганий стан вітчизняної системи зв'язку, дорожнеча пошуку в спеціалізованих закордонних банках даних, наша непідготовленість), у нас нема іншого вибору: ми маємо використовувати глобальне комунікаційне середовище, у т. ч. Інтернет як технічну базу формування інформаційного суспільства, як засіб оперативного одержання професійної й іншої суспільно значущої інформації, як елемент повсякденного життя.

Сьогодні у світі послугами глобальних комп'ютерних мереж користуються понад 350 млн осіб. В Інтернеті нараховується понад 2 млрд Web-сайтів, а щоденний приріст становить майже

7 млн документів. Але цей масив знань погано організований, не має каталогів, орієнтуватися в ньому без спеціально підготовлених путівників чи консультацій складно. Отже, потрібно, щоб у кожній бібліотеці, яка має вихід в Інтернет, були розроблені навігатори до ресурсів цієї системи, орієнтовані на тематику запитів основних категорій користувачів, щоб проводилося навчання бібліотекарів і читачів. Як показали соціологічні опитування, за цю послугу читачі готові платити. Вкрай необхідні і зведені каталоги, покажчики, довідники про наявні в бібліотеках України БД вітчизняних і закордонних центрів інформації, а також про бібліографічні, реферативні, фактографічні, адресні, оглядово-аналітичні бази даних, що мають виставлятися на Web-серверах бібліотек. Це наша національна складова ресурсів Інтернет.

Декілька слів про автоматизацію бібліотек, з якою прямо пов'язані зміни в інформаційному обслуговуванні читачів. На жаль, у нас не було єдиної концепції автоматизації бібліотек, їх єдиного програмного забезпечення. Тому перший етап був неминуче хаотичним, спонтанним, оскільки кожний ішов своїм шляхом, використовуючи різні програмні засоби — запозичені чи розроблені самотужки. Деякого досвіду, звичайно ж, набуто. Але треба підбивати підсумки, спільно аналізувати зроблене й вирішувати, як діяти далі, щоб накопичені в різних бібліотеках ІР колективно використовувати в інтересах читачів усіх бібліотек, і як розвивати їх взаємодію, як усунути причини, що утруднюють можливість нашої участі в світовому поділі праці, спрямованої на створення сукупних ІР бібліотек світу. Отже, слід дійти згоди у виборі програмних засобів, інформаційно-пошукових мов, необхідні національні стандарти інформаційного обміну, сумісні з міжнародними. А це означає, що потрібна скоординована програма конкретних дій бібліотек і бібліотечних асоціацій, потрібні й визначення відповідальності, і, звичайно ж, цільова допомога уряду. Якщо інформатизація бібліотек стане складовою частиною Національної програми інформатизації, їм буде легше вирішувати складні питання, у тому числі й питання одержання надійних каналів зв'язку для роботи в глобальних мережах, оплати цих каналів.

Утім, є позитивні зрушення, обнадійливі передумови.

Насамперед радує, що фахівці національних бібліотек — імені В. І. Вернадського й Парламентської — спільно з фахівцями наукової бібліотеки Київського національного університету імені Тараса Шевченка завершують розробку української версії комунікативного фор-

мату для обміну бібліографічними записами, одного з т. зв. MARC-сумісних форматів, що дасть змогу забезпечити сумісність наших і світових ІР, а в Україні — реалізувати, нарешті, ідею створення Зведеного каталогу великих наукових бібліотек, інших форм регулярного інформаційного співробітництва.

Відчутно змінилася структура інфоресурсів бібліотек, принаймні, в академічних установах. Сьогодні це сукупність традиційних друкованих і рукописних документів, фондів машиночитаної інформації, що зростає, і науково-інформаційного потенціалу баз даних і мереж, доступ до яких організовують бібліотеки.

В установах Академії наук активізується процес створення власних ІР. Поряд з бібліотеками в інститутах зараз функціонують понад 70 інших інформаційних підрозділів, перед якими поставлене завдання перетворитися не тільки на інформаційні центри, а й центри аналізу інформації в конкретній предметній галузі, створювати й підтримувати БД, прогнозувати на цій основі розвиток наукових напрямів. У ряді інститутів ці БД виставлені в Інтернет.

У НБУВ і ЛНБ ім. В. Стефаника, ряді інших наукових бібліотек створюються й активно використовуються БД рукописної української репертуару української книги 1798—1923 рр., колекцій стародруків і рідкісних видань, української періодики й біографістики, архівних зібрань, музичних та образотворчих видань.

У НБУВ на основі аналізу потоків друкованої й електронної інформації в оперативному режимі поповнюються БД інформаційно-аналітичних матеріалів з актуальних питань соціально-економічного життя України для урядових структур. Йде процес становлення системи реферування вітчизняних наукових видань. На основі БД «Наукова україніка», яка з 1999 р. підтримується Інтернет-вузлом НБУВ, видаються три галузевих серії Українського реферативного журналу «Джерело». Створюється електронна бібліотека наукових видань країни. Все це можна віднести до національної складової світових ІР.

Інститут проблем реєстрації інформації (ІПРІ) підготував і поширює велику кількість БД на компакт-дисках про результати наукових досліджень зарубіжних учених і фахівців.

Значною мірою інформатизація стримується через недостатню опрацьованість нормативної бази в сфері використання електронних ресурсів. Але очікуються позитивні зрушення і в цьому напрямі, оскільки у Верховній Раді України перебуває на розгляді законопроект про електронні документи, в розробці якого активну участь брали мої колеги з ІПРІ.

І останнє. Інформаційна освіченість, під якою

розуміється володіння методологічним інструментом для одержання, сприйняття, критичного аналізу й використання інформації, є нині засобом соціалізації особистості, тому має бути закладена в курс навчання у всіх навчальних закладах, починаючи зі школи, а після закінчення вузів — у системі підвищення кваліфікації в установах і організаціях.

У Росії вже реалізується проект «Покоління-ru», яким передбачається відкриття в 50 регіонах типових центрів Інтернет-освіти, де чверть мільйона вчителів середніх шкіл освоїть використання Інтернет-технологій у навчальному процесі, а потім передасть набуті навички роботи в Інтернет 10-ти мільйонам школярів. У нас такої програми поки що немає.

На жаль, і вузівські програми не дають знань у обсязі, необхідному для самостійної орієнтації в світі інформації, що негативно позначається і на процесі навчання, і на подальшій самоосвітній роботі.

Особливо важлива інформаційна освіченість

для професії бібліотекаря, оскільки він знає запити й потреби своїх читачів і має вільно орієнтуватися в інфоресурсах — традиційних книжкових й електронних, сприяти задоволенню потреб користувачів. Тільки тоді він відповідатиме назві фахівця, котрий сприяє інтелектуальній роботі читачів — «інтелектуального навігатора». А для цього потрібні й глибоке вивчення програмного середовища, і практика в облаштуванні й супроводі програмного забезпечення, роботи в глобальних мережах. Для проведення такої ґрунтовної перепідготовки фахівцям бібліотек і профільних освітніх установ (бажано на конкурсній основі) необхідно розробити спеціальні програми.

Отже, на часі — погоджені практичні дії з удосконалення науково-інформаційної діяльності бібліотек, оскільки рівень організації наукових знань і ступінь володіння ними чи рівень освіченості нації визначатимуть майбутній рівень розвитку цивілізації держав і народів.

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ, ХРОНІКА ПОДІЙ

Міжнародний науковий симпозіум «Ярослав Богдан Рудницький – видатний український мовознавець, славіст, педагог, видавець» (17 серпня 2001 р.)

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського в рамках III Всесвітнього форуму українців пройшов міжнародний науковий симпозіум «Ярослав Богдан Рудницький — видатний український мовознавець, славіст, педагог, видавець».

Ярослав Богдан Рудницький народився в Перемишлі 28 листопада 1910 р. Освіту здобував у Львові, Берліні, Парижі та Празі.

Доцент і професор Українського Вільного Університету, Манітобського університету в Вінніпезі, засновник і перший голова його Департаменту славистики й українознавства. Працював в Оттавському університеті. Один із засновників Української Вільної Академії наук у Канаді, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка, ініціатор відновлення і президент Української Могілянсько-Мазепинської Академії наук, голова Української наукової ради в Канаді, засновник Кафедри українознавства в Австралії, президент багатьох українських і канадських наукових та культурних товариств, консультант з українознавства в Бібліотеці Конгресу США, член Федеральної Королівської Комісії двомовності й двокультурності в Канаді, голова й керівник відділу зовнішніх справ уряду Української Народної Республіки в екзилі.

Редактор серій УВАН «Slavistica», «Onomastica», «Україніка Канадіана», журналу «Слово на сторожі», співредактор багатьох наукових видань. Співавтор (разом із З. Кузелею) «Українсько-німецького словника» (1943).

Автор першого друкованого етимологічного словника української мови, підручників української мови для німців та англійців.

Відкрив симпозіум генеральний директор НБУВ, акад. НАН України О. С. Онищенко. Виступили секретар-референт Я. Рудницького, журналістка Тетяна Носко-Оборонів, співробітники НБУВ — доктори, кандидати наук, аспіранти — висвітлили діяльність ученого, просвітянина, громадського діяча українського зарубіжжя, його мовознавчий, публіцистичний, бібліографічний, славистичний доробок, бібліотекознавчі, діалектологічні студії, творчі напрацювання у фондах відділу зарубіжної україніки НБУВ.

Заслужують на увагу рекомендації Я. Рудницького урядові Канади щодо конституційного визнання державно-регіональною української мови на території цієї країни.

Необхідна також ретрокаталогізація й оцифрування праць видатних діячів української діаспори, зокрема й Я. Б. Рудницького, з робіт якого доцільно насамперед оцифрувати його «Етимологічний словник».

Постать Ярослава Рудницького розглядається в контексті громадського життя української діаспори, його інтелектуального середовища.

*Лариса Дегтяренко,
завідділом зарубіжної україніки НБУВ*

© Дегтяренко Л. О., Київ, 2001

ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Богдан Кияк, Наталія Соколовська, Тетяна Соколовська

Створення електронного англо-українського словника уніфікованої термінології фундаментальної науки

У статті розглянуто проблеми створення термінологічних словників фундаментальної науки; опрацьований великий масив ключових слів та виразів, що були вживані у проектах Державного фонду фундаментальних досліджень. Створені електронні українсько-англійський і англо-український словники активної наукової лексики, відкриті для поповнення. Словники будуть розміщені на ВЕБ-сторінці ДФФД і можуть бути використані авторами наукових проектів при підготовці конкурсних запитів та для аналізу пріоритетних напрямів фундаментальних досліджень.

Рівень зрілості суспільства визначається станом розвитку його інформаційної структури. Тому пріоритетним напрямом є створення високоорганізованої інфраструктури. Це забезпечує якісно нові технології і високий ступінь інформаційного обслуговування. Щоб створити таку ефективну інфраструктуру, необхідно здійснити інформаційне наповнення мереж, сформувати національні банки знань, електронно-довідкові й навчальні системи [1]. Програма широкого доступу користувачів до інформаційних ресурсів пов'язана не тільки з одностороннім виходом у світову мережу, а й з інтеграцією в неї власних ресурсів. Вищевказане неможливе без створення потужних інформаційно-довідкових систем, інформаційних серверів, баз даних і знань, насамперед у галузі освіти й науки, де не лише споживатимуться нові технології, а й продукуватимуться нові знання. У науково-освітній інформаційно-аналі-

тичній системі, яка може бути використана для безперервного спостереження за об'єктом будь-якої природи і ступеня поширеності інформації про цей об'єкт, моніторинг може здійснюватись і через автоматизоване створення частотних словників ключових слів, формування і обробку числових БД, виведення результатів статистичного аналізу в графічному вигляді, придатному для інтелектуального аналізу та інтерпретації. Доцільно також реалізувати ймовірносний статистичний (факторний) аналіз частот спільного вживання ключових слів з різних форм згортання інформації про дослідження (тема, анотація, реферат, повний текст), що стане придатним для первинної диференціації наукових досліджень, які закінчуються, розробляються, та оригінальних, котрі зароджуються.

Сьогодні є актуальною проблема включення вітчизняного інтелектуального потенціалу в систему наукових комунікацій. Щоб її розв'язати, слід поряд з традиційними джерелами все ширше використовувати електронні інформаційні ресурси (ІР). Один з відомих проектів електронної бібліотеки DLI [2] попри створення засобів для зберігання та організації даних в електронній формі із забезпеченням доступу до них через комп'ютерні мережі покликаний удосконалити зв'язки між фундаментальними дослідженнями й інноваційними технологіями. Пошук інформації в повнотекстових документах може реалізуватись через використання ключових слів, словників, що розкривають семантичні та синтаксичні зв'язки при пошуку термінів. Розглядаючи лінгвістичне забезпечення електронних бібліотек, автори [2–5] констатують його недостатню розробленість і необхідність ширшого залучення до вирішення цих питань мовознавців, бібліографознавців, спеціалістів у галузі інформатики.

Кияк Богдан Романович, к. ф.-м. н., начальник відділу фундаментальних досліджень і гуманітарної політики Міністерства освіти і науки України, виконавчий директор ДФФД,

Соколовська Наталія Валентинівна, студентка Національного технічного університету «Київський політехнічний інститут»,

Соколовська Тетяна Єремівна, головний спеціаліст відділу фундаментальних досліджень і гуманітарної політики Міністерства освіти і науки України, координатор бібліотеки ДФФД.

© Кияк Б. Р., Київ, 2001
© Соколовська Н. В., Київ, 2001
© Соколовська Т. Є., Київ, 2001

Мовознавці-термінологи стверджують, що існує мова науки, в межах якої міститься мова техніки [6]. Існує й поділ лексики на загальноживану, загальнонаукову та вузькофахову. Головною перешкодою при перекладі наукової літератури може бути відсутність у мові перекладу відповідних лексичних еквівалентів. Тому виникає необхідність у пристосуванні мови до конкретної галузі та стандартизації відповідної термінології.

Словотворча архітектура термінологічних одиниць йде шляхом лексичної модернізації та стандартизації структури мови. «Кількість термінів майже в кожній науці зростає ..., проте до цього часу майже нічого не робиться для того, щоб нові терміни були суворо вмотивовані та зрозумілі всім представникам даної науки» [7].

Серед завдань, які реалізує в своїй діяльності Державний фонд фундаментальних досліджень (ДФФД), поряд з основною метою — грантовою підтримкою конкурсних наукових проєктів, — не менш важливою функцією є інформаційне забезпечення в сфері науки та освіти. Створення електронного словника уніфікованої термінології фундаментальної науки дасть можливість використовувати англо-українську базу ключових слів усіх наукових напрямів при формуванні запитів для наступних конкурсів Фонду, швидко знаходити точний переклад термінів, а в подальшому на підставі аналізу поповнення словника робити деякі висновки щодо стану і шляхів розвитку фундаментальної науки в Україні порівняно з такими самими напрямками фундаментальної науки в інших державах.

Виходячи з довгострокових пріоритетів соціально-економічного, науково-технічного і національно-культурного розвитку, в нашій країні виконується державна програма автоматизації бібліотек.

Актуальним залишається створення лінгвістичної бази автоматизованих бібліотечних систем і насамперед — словника уніфікованої лексики для складання предметних рубрик [4], що має виконувати комунікативну, верифікаційну, енциклопедичну і прототипну функції.

Точність і повнота пошуку необхідної інформації в існуючому розмаїтті є одними з найактуальніших проблем сьогодення, а результативність пошуку безпосередньо залежить від якості пошукових систем. У процесі проведення конкурсів ДФФД та створення пошукової БД за проєктами-грантами й підсумковими звітами виникла необхідність автоматичної обробки авторських текстів з метою реалізації автоматизованого пошуку проєктів за ключовими словами (для призначення відповідних за

спеціалізацією експертів) та для інших завдань, що вирішуються в роботі з великими масивами інформації. Всі ці питання пов'язані зі створенням інформаційно-пошукової мови (ІПМ), яка повинна мати достатню семантичну потужність і бути спроможною описувати поняття з необхідною повнотою і точністю та забезпечувати однозначність кожного запису. Важливим аспектом її є відкритість для поповнення та коригування лексичних засобів.

Сукупність лексичних одиниць ІПМ становить її словник [11]. У даному разі лексичні одиниці представлені дескрипторами (ключовими словами) і словосполученнями, які визначають найважливіші топіки, відбиті в текстових документах. Створюваний нами словник інформаційно-пошукової мови є словником дескрипторів (ключових слів) усіх напрямів фундаментальної науки.

Безпосередньо основою для підготовки й роботи над словником стала вибірка наукових термінів українською та їх відповідників англійською мовою з конкретного фактичного матеріалу БД за 780 звітами наукових і науково-технічних проєктів 4-го та 5-го конкурсів Фонду за такими науковими напрямками: математика, механіка, інформатика; фізика і астрономія; хімія; наукові основи нових перспективних технологій; біологія; наука про Землю та Всесвіт і проблеми навколишнього середовища; фундаментальні аспекти гуманітарних наук; фундаментальні соціально-економічні проблеми; проблеми прогнозування розвитку науки та освіти. За розробленими електронними формами звітів кожен автор проєкту подавав до 10 ключових слів українською та їх переклад англійською мовою. Певна частина словника відповідає окремому конкретному (з перерахованих) науковому напрямку.

Словник віддзеркалює сучасний стан фундаментальних знань щодо широкого спектра наук. У ньому найширше представлено наукову лексику, використовувану українськими науковцями в останні роки (1997—2000). Вона пов'язана з фундаментальною наукою, а отже, ілюструє діапазон даних від основних понять до розвитку нових орієнтирів — пріоритетів фундаментальної науки. Робоча картотека налічує понад 5,0 тис. термінів українською мовою та стільки ж їхніх відповідників англійською.

Таблиця містить також підсумковий кількісний показник загальнонаукової і термінологічно-вживаної лексики проєктів запитів нового (сьомого) конкурсу ДФФД.

Мета роботи — отримати і вивчити поданий інформаційний матеріал, що зумовлює розв'язання таких окремих завдань:

База наукових термінів електронного словника

№	Назва напрямку	Кількість проектів	Кількість поданих авторами слів (укр. мова)
1	математика, механіка, інформатика	85	664
2	фізика та астрономія	233	1615
3	хімія	91	598
4	наукові основи нових перспективних технологій	127	827
5	біологія	90	513
6	наука про Землю та Всесвіт і проблеми навколишнього середовища	60	357
7	фундаментальні аспекти гуманітарних наук	22	179
8	фундаментальні соціально-економічні проблеми	56	484
9	проблеми прогнозування розвитку науки та освіти	16	111
	Всього за проектами 4-5-го конкурсів Фонду	780	5348
	Отримано за проектами 7-го конкурсу	2671	близько 25 тис. ключових слів

- ✓ визначення понять термінів фундаментальної науки;
- ✓ з'ясування шляхів розвитку і становлення термінів фундаментальної науки;
- ✓ виявлення конкретних словотвірних моделей українською та англійською мовами, щоб дати можливість авторам наукових публікацій легше розуміти основи фундаментальної науки, встановити зв'язки між напрямками, а також застерегти науковців від помилок у використанні наукових українських та англомовних термінів;
- ✓ вивчення закономірностей сполучуваності словотвірних форматів.

У процесі роботи над словником усі ключові слова, використані в звітах, перевірялися й уточнювалися відповідно до стандартних словників. Необхідною виявилась також перевірка дескрипторів, поданих авторами-науковцями. Доводилося шукати відповіді на питання, чи несуть вказані ключові слова в тексті необхідне змістове навантаження в інформаційному пошуку, чи подані слова є термінами, тобто словосполученнями з єдністю звукового знака та співвіднесеного з ним відповідного поняття в системі даної галузі науки та техніки [6]. У результаті аналізу кількість ключових слів, узятих

з проектів, суттєво зменшилася. Після перевірки потребували граматичного коригування й англійські варіанти ключових слів. До деяких українських термінів були подані точніші англійські еквіваленти. Перевірка перекладу термінології виявилася нелегким завданням. Адекватний переклад термінів ускладнювався розбіжностями в історії їх виникнення, у вживанні, наявності синонімів та полісемії.

Отже, змістом запропонованого словника наукової термінології є особлива група слів, кількість яких у розвинених мовах дуже велика. Якщо ж вважати термінами й групу загально-вживаних лексичних одиниць, які є термінами лише контекстуально в наукових текстах (*вода* — в хімії, *дірка* — у фізиці та ін.), тоді можна припустити, що кількість термінів у мові в багато разів перевищує чисельність загально-вживаних слів.

У більшості наукових праць вивчення словотвірних процесів здійснюється на базі термінологічної лексики, оскільки остання є найбільш збагачуваною частиною словникового складу мови [6, 11].

Науковці використовують у своїх підсумкових публікаціях термінологічні одиниці, які надходять до мови різними шляхами:

- ❖ через запозичення з рідної мови, в тому числі з діалектизмів, регіоналізмів, професіоналізмів; часто мають місце такі стилістичні засоби, як переосмислення, метонімічне перенесення;
- ❖ через запозичення з інших мов, як правило, з мови країни, розвиток котрої досяг певного прогресу в тій чи іншій галузі.

У мовах європейсько-американського ареалу дуже поширеним джерелом творення нових лексичних одиниць є насамперед класичні мови — давньогрецька та латинська. Використання греко-латинських компонентів є особливим типом виникнення термінів, а їх поєднання в мові дуже продуктивне (minicomputer, alphanumeric, mini-based, retroactively).

Зустрічаються терміни, з кількома греко-латинськими елементами (multi-minicomputer, megamini). На підставі поданих авторами проектів ключових слів можна зробити висновок, що терміносистеми української мови активно послуговуються цими компонентами.

У поданих (у конкурсних проектах і звітах) наукових термінах широко використовується процес словотворення, виникнення одних одиниць мови на основі інших. Такий процес має два потенційні шляхи розвитку — розгортання (створення багатокомпонентних термінів) та згортання (створення компактнішої одиниці). Дери́ваційні процеси поширилися в англійській мові; розвиваються вони і в українській (data — database — database system, аналогічно в українській: дані — база даних — система бази даних).

У кожній мові діє закон мовної економії. Що стосується терміносистем, то їм особливо притаманне стискання форми вираження (але ні в якому разі не змісту) лексичної одиниці (chain of blocks = block-chaining, cubic number = cube, setpoint adjustments = settings). Не всі науковці для варіанта перекладу використовували одиниці, які виникли нещодавно. Попередня форма вираження може іноді вважатися архаїчною чи навіть змінити своє смислове значення. У такому разі його вживання призводить до помилкового розуміння.

Розвиток терміносистем відбувається дуже швидко. Певна кількість лексичних одиниць відмирає, бо поняття, які вони відображали, є неактуальними, а деякі з таких термінів набувають нового значення. Тому при аналізі словникової бази деякі лексичні одиниці були вилучені, а деякі — додані. Лексичні одиниці даної ІПМ створили два великі пласти:

- ✓ терміни, що мають відповідні еквіваленти (слова, які повністю збігаються зі словом оригіналу) чи аналоги (слова, які знахо-

- дять шляхом аналізу синонімічного ряду);
- ✓ терміни, що не мають безпосередніх відповідників: відносимо в цю категорію і неологізми авторів-науковців; для таких слів були знайдені адекватні заміни за допомогою лексичних перекладацьких трансформацій (транскрипції, транслітерації, калькування) чи описового перекладу, використовуючи розроблені рекомендації [12].

Планується, що словник існуватиме в електронній формі, тобто у вигляді БД, для забезпечення постійного користування та ефективного пошуку термінів. Можливим стане швидке внесення змін, поповнення і його модернізація. Словник в електронній формі наочно представлятиме інформацію, матиме дружній інтерфейс і буде доступним користувачам різної кваліфікації; буде виставлений на Web-сторінці ДФФД (www.mon.gov.ua) для загального користування та пошуку необхідної інформації українськими, а також зарубіжними науковцями. На базі даного словника можлива розробка і створення дескрипторного словника із зафіксованими в ньому парадигматичними відношеннями — інформаційно-пошукового тезауруса.

Стрімкий розвиток інформаційних і комунікаційних технологій значною мірою вплинув на більшість сфер людського життя. Електронна пошта, лазерні диски, бази даних на відстані, мережа для пошуку джерел інформації, перевірка правопису і граматики автоматизованими програмами-коректорами — такі інформаційні способи спілкування і використання електронних ресурсів можуть бути поєднані з традиційними способами [13—15]. Необхідно продовжити аналіз і систематизацію наукових та технологічних ідей, розробок, що були виконані та виконуються вітчизняними науковцями, забезпечити вільний доступ до інформаційного банку широкого кола зацікавлених користувачів, постійно поповнювати БД новою відкритою інформацією, щоб створити в Україні ринок науково-технічної продукції, інтегрувати наявний потенціал у світовий науковий, інноваційний та інформаційний простір, сприяти розвитку освітніх програм і міжнародної співпраці. Завдання полягає не тільки у створенні банку наукових ідей вітчизняних учених, публікацій за результатами виконання розробок, оцінці їхнього індексу цитувань, а й в активізації термінотворчого процесу в середовищі фундаментальної науки.

1. Згуровський М., Сергієнко І. Інформаційні технології у сучасному суспільстві // Вісн. НАН України. — 2000. — № 12. — С. 9—16.

2. Павлуша І. Електронні бібліотеки: зарубіжний досвід, питання розробки української концепції // Бібл. вісн. — 1999. — № 4. — С. 13—24.
3. Стеллецкий В. И., Аветисов М. А. Представление словарей и справочников в электронной библиотеке знаний // 36. наук. пр. восьмої міжнар. конф. «Крим 2001». — «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюються: нові технології та нові форми співробітництва». — Судак. — 2001. — Т. 1. — С. 327—329.
4. Збанацька О. М. Створення Словника предметних рубрик НПБ України для пошуку в електронному каталозі // Наук.-техн. б-ки в єдиному інформаційному просторі України: Матер. наук. міжнар. конф. — К: ДНТБ України. — 2000. — С. 119—122.
5. Кияк Б. Р., Соколовська Т. Є., Соколовська Н. В. Створення електронних українсько-англійського та англо-українського словників ключових слів та виразів фундаментальної науки // 36. наук. пр. восьмої міжнар. конф. «Крим 2001» ... — С. 525—528.
6. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи терміноутворення. — К.: Вид. дім «КМ Academia». — 2000. — 216 с.
7. Будагов Р. А. Человек и его язык. — М: Изд-во Моск. ун-та, 1974. — 262 с.
8. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос / За ред. В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін. — К.: Наук. думка, 1998.
9. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина / За ред. С. П. Васер, І. О. Дудка, В. І. Єрмоленко, М. Д. Зерова, А. Я. Ільченко, О. К. Усатенко. — К.: Наук. думка, 1996.
10. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / За ред. Й. Ф. Андерис, С. А. Воробйова, М. В. Кравченко та ін. — К., 1994.
11. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. — К.: «АртЕк». — 1998. — 335 с.
12. Рекомендації щодо транслітерування літерами української абетки власних назв, поданих англійською, французькою, німецькою та італійською мовами // Інтелектуальна власність, УІПВ. — 2001. — № 5/6. — С. 63—92.
13. Сюнтюрєнко О. В. Программы РФФИ в области развития информационной инфраструктуры науки и образования // 36. наук. пр. шостої міжнар. конф. «Крим 99». — «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюються: нові технології та нові форми співробітництва». — Судак. — 1999. — С. 29—33.
14. Кияк Б. Р., Соколовська Т. Є. Щодо специфіки створення бібліотеки на базі фундаментальних наукових публікацій під егідою Державного Фонду Фундаментальних досліджень // Там само. — С. 74—76.
15. Новиков В. Д. Опыт РФФИ создания научной электронной библиотеки // Вестн. ФФИ. — Минск. — 2000. — № 4. — С. 63—84.

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

Презентація книжкової продукції Видавничого дому «КМ Академія» (жовтень 2001 р.)

Сім років функціонує в структурі Національного університету «Кієво-Могилянська академія» Видавничий дім «КМ Академія» (директор В. Й. Соловйова), чия продукція користується серед наукової громадськості та широкого загалу зростаючим попитом і стає дедалі відомішою за кордоном.

У рамках тижня НаУКМА в жовтні поточного року було організовано презентацію видань дочірнього підприємства (ДП) одного з найстаріших вузів нашої країни. В розкішному Конгрегаційному залі університету в урочистій обстановці відомі вчені, викладачі столичних вищих навчальних закладів, колеги, представники бібліотек Києва, студенти вітали редакторів та поліграфістів, тобто тих, хто дає дорогу в світ науковим монографіям, підручникам, посібникам, словникам, «Науковим запискам» (виходять тематичними випусками за 12-ма галузями знань). За роки наполегливої праці, творчих пошуків «КМ Академією» підготовлено понад сто книжок. Започатковано серії: «Джерела мудрості», «Були, є і будемо вівіки», «Християнські філософи», «Книга НаУКМА».

Як підкреслила В. Й. Соловйова, група ентузіастів перетворилася нині в солідний високоінтелектуальний колектив, який чітко й усвідомлено веде свою творчу політику, спрямовану на постійне поліпшення якості роботи, розширення та урізноманітнення асортименту продукції, прагне йти шляхом, наслідуючи традиції потужної «Наукової думки», що залишається взірцем для всіх видавництв України та взагалі українського книгодрукування, закладеного на наших землях Іваном Федоровичем понад 400 років тому.

Оригінальним пунктом програми презентації універ-

ситетського видавництва стало й обговорення нової праці д. філос. н. С. Рябова «Політологія: словник понять і термінів», випущеного ДП НаУКМА, в котрому взяли участь д. і. н. О. Гарань, доц. О. Деменчук, д. ю. н. Т. Смирнова, головний редактор журналу «Політична думка» О. Дергачов, викладач Чернівецького університету, к. ю. н. В. Ферсанов та ін.

Про роботу над бібліографічними покажчиками розповіли директор Наукової бібліотеки університету Т. Ярошенко та її заступник Н. Козакова.

У планах видавництва НаУКМА — випуск енциклопедичної праці «Кієво-Могилянська академія в іменах XVII—XVIII ст.», книга Ю. Хорунжего «Українські меценати», заявлено три масштабні теми в серію «Християнські філософи», готується каталог «Іван Миколайчук: життя і творчість» та ін.

— Наука, — наголосив перший віце-президент, віце-президент з наукової роботи НаУКМА д. х. н. М. Брик, — як відомо, потребує фінансової підтримки. Навчальний заклад знайшов її та духовне взаєморозуміння з боку фундації родини Фещенко-Чопівських, завдячуючи яким вдалося видати кілька підручників.

До презентації було підготовлено виставку книжкової продукції Видавничого дому «КМ Академія», чимало примірників котрої вже надійшло в бібліотеки України.

*Ярослава Ясенко,
наш кор.*

Елла Циганкова

Сходознавча колекція Агатангела Кримського у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Базою для розвитку сходознавчих студій у Всеукраїнській Академії наук послужила приватна бібліотека Агатангела Кримського, що складалася з близько 20 тис. томів. Кабінет арабо-іранської філології ВУАН став підґрунтям для підготовки всіх сходознавчих видань Академії. З 1934 р. власна колекція Кримського знаходиться у Всенародній бібліотеці України (нині — НБУВ). Сьогодні вона стає дедалі потрібнішою. Наявність посольств, консульств країн Сходу, академічного Інституту сходознавства НАН України тощо створює певне читацьке коло, яке потребує інтенсивного обслуговування.

Агатангел Юхимович Кримський неодноразово повторював, що територія України підпала під значний східний вплив. Перебування тут у різні часи гунів, печенігів, половців, татар, турків-османів, кримчаків та нагаїв суттєво позначилося на мові, фольклорі, культурі населення.

Учений мав задум створити в Києві великий сходознавчий центр. Розроблена ним концепція розвитку сходознавства відбилася у пояснювальній записці про організацію Історично-філологічного відділу ВУАН. Передбачалося, що в Академії наук проводитимуться дослідження з питань загального мовознавства (індоевропейська група мов), вивчатимуться сучасні й стародавні східні мови, візантинознавство, іраністика, тюркологія і арабістика, без яких «всестороння неоднобічна історія українства неможлива; без них будуть неминучі зіяючі лакуни в самому-таки українознавстві»¹.

Життя внесло свої корективи у виконання широких академічних програм. Довелося задовольнитися створенням однієї історично-філологічної кафедри, де й почалися студії в різних напрямках сходознавства. Базою для їх розвитку стала приватна бібліотека Кримського, привезена ним з Москви (близько 20 тис. томів). Так

виник Кабінет арабо-іранської філології і тюркології. Книжки було розміщено на верхньому поверсі академічного будинку². Фундатор Кабінету подбав про створення тут екзотичної атмосфери, яку навіювали великі шафи з книжками, горіхова конторка, саф'янове крісло, оббита шовком канапка, шестикутний турецький столик, підставка під Коран (усе з перламутровою інкрустацією), калямдам — середньоазійський чорнильний пристрій, портрети арабів і вуличні пейзажі східних міст.

Кабінет арабо-іранської філології, заснований згідно зі статутом УАН 10. XII. 1918 р. в складі Історично-філологічного відділу, мав проводити дослідження в галузі мови, літератури, культури, історії близькосхідних народів у трьох напрямках: арабістика, іраністика, тюркологія. В кожному напрямі складалася своя група позаштатних працівників, які мешкали головним чином поза межами Києва; скрутне матеріальне становище Академії не дозволяло мати штатні посади сходознавців. Лише в 1924 р. вдалося ввести єдину штатну посаду, яку зайняв Т. Г. Кезма. Пізніше був прийнятий бібліотекар.

Кабінет став базою для підготовки всіх сходознавчих видань Української Академії 20-х — першої половини 30-х років. А їх було чимало. Особисто Кримський почав закладати підвалини головних напрямів сходознавства. За власним свідченням, уже з перших днів існування УАН він готував «Історію Ірану та його культури з найдавніших часів», де передбачав досліджувати вплив Ірану на Туреччину, Кавказ, Крим та Україну³. В 1923 р. в третьому випуску «Збірника Історично-філологічного відділу» побачила світ перша україномовна сходознавча праця А. Ю. Кримського «Історія Персії та її письменства», через рік з'явилися «Історія Туреччини»⁴, «Хафіз та його пісні» тощо. Як і в інших роботах славетного орієнтолога, в них яскраво виявляється характерна особливість його творчого методу, яку Г. Ю. Крачковський називав

Циганкова Елла Григорівна, к. і. н., с. н. с. Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України.

«бібліографічним талантом» і підкреслював: «Для історії української науки роботи А. Кримського складають безсумнівно епоху в смислі вироблення наукової термінології і мови: він перший українець, який мав можливість підійти впритул до східних джерел і став викладати матеріал рідною мовою; небезкорисні виявляться його праці для нас, оскільки аналогічних спільних оглядів у Росії майже немає»⁵.

Позаштатними співробітниками Кабінету були В. О. Пахоменко, О. І. Покровський, О. Боголюбський та ін., але найпершим був Т. Г. Кезма.

Тауфік Гаврилович Кезма (1882—1958) народився в Дамаску в арабській родині. Закінчив там православну вчительську семінарію, поступив до Київської духовної академії. З 1912 р. викладав арабську (а іноді й турецьку) мову в київських вузах. У 1918 р. видав коротку турецьку хрестоматію зі словником⁶. З початку 20-х років систематично працював для історично-філологічної кафедри й багато перекладав, зокрема, для ювілейного збірника на честь Д. І. Багалія зробив переклад рукопису «Відомості про хрещення Русі у Абу-Шорджи Рудраверського». Протягом багатьох років займався перекладом унікального рукопису з фондів Кабінету — Записок Павла Алеппського про подорож антиохійського патріарха Макарія.

А. Кримський писав, що Т. Г. Кезма виконує роботу, яку, окрім нього, на всій Україні виключно він один може виконати, як єдиний знавець арабської мови в повнім її обсягу й арабського письменства і культури⁷. Наприкінці 20-х років Кезма видав підручник «Элементарные основы арабского языка в популярном изложении», що отримав позитивну оцінку Г. Ю. Крачковського, Н. В. Ошманова і самого А. Ю. Кримського. На жаль, більшість праць Т. Кезми лишилася в рукописах.

Постійним співробітником Кабінету був П. Н. Лозієв — учень Кримського по Лазаревському інституту, який прибув до Києва разом із ним, допомагав у багатьох організаційних справах, зокрема, в перевезенні з Москви орієнталістичної бібліотеки.

Павло Нечипорович Лозієв (1894—1981) народився в Києві, закінчив юридичний факультет Московського університету і водночас Лазаревський інститут східних мов. Займався головним чином історією Персії й перською мовою і літературою. З 1917 р. з'являються його перші публікації — переклади перської лірики, пізніше він зосереджується на вивченні творчості Омара Хайама і публікує кілька розвідок, перекладів, а також статей з різних україно-сходознавчих проблем. Крім Академії, він ак-

тивно працював у Київській філії ВУНАС*, викладав там перську, турецьку мови, керував семінаром живої перської мови та історії ісламу.

У Києві тривалий час не було фахівця тюрколога, аж до прибуття Тимофія Івановича Груніна (1898—1970). Т. І. Грунін приїхав до Києва після закінчення у 1927 р. близькосхідного факультету Московського інституту сходознавства, маючи рекомендаційного листа від Гордлевського особисто до Агатангела Юхимовича. Той привітно зустрів молодого тюрколога і після прискіпливого екзамену дозволив працювати у Кабінеті арабо-іранської філології. Грунін розгорнув жваву викладацьку роботу на курсах Київської філії ВУНАС і вже у 1930 р. видав посібник «Турецька мова. Елементарна граматики і новий алфавет» (К., 1930). Темою його наукової розробки стало опрацювання архіву вірменської общини м. Кам'янця-Подільського, який містив близько 300 документів, складених половецькою мовою, але записаних вірменським письмом.

Тим часом в Академії сталися суттєві зміни. У травні 1928 р. Кримського усунено з адміністративних посад з політичних міркувань. Протягом 1929 р. хвиля арештів, пов'язаних з процесом СБУ, які проходили водночас з підконтрольними владі академічними виборами, докорінно змінила внутрішній клімат наукової установи.

Багатьох засуджено і заслано, а їхні місця зайняли партійні ставленики. Решту співробітників залякано чистками й реорганізаціями.

Секретарем Історично-філологічного відділу став тільки-но обраний академік М. І. Яворський, який ще під час перебування на високій посаді в Наркомосі займався адміністративними перебудовами в Академії. Він одразу переробив структуру Відділу. За його проектом, за Кримським лишалася кафедра філології замість давньої історично-філологічної, а при ній разом з комісіями для складання словника живої української мови й іншими комісіями з української філології засновувалася Тюркологічна комісія, лишався Кабінет арабо-іранської філології, а також Комісія для вивчення Близького Сходу, створена замість давньої Візантологічної. Відділ одержав завдання — перевести дослідження на базу історичного матеріалізму⁸. Отже, Тюркологічну комісію, як окрему структурну одиницю, було затверджено постановою Президії ВУАН разом з іншими новими академічними установами 1-го грудня 1929 р.⁹

Як відомо, Яворський невдовзі був репре-

* Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства.

сований, а ВУАН чекала нова реорганізація — злиття Історично-філологічного відділу з Соціально-економічним. Майже водночас проходила ліквідація найстарішої і пріоритетної до того часу Комісії живої української мови, а також Інституту української наукової мови, який працював з 1921 р. під головуванням Кримського і займався розробкою наукової термінології.

Їхні функції передавалися новоствореному Інституту мовознавства, куди славетному академіку шлях був закритий. Він став завідувати Кафедрою східного письменства та культури з Кабінетом арабо-іранської філології й Тюркологічною комісією. Позаштатним співробітником на кафедрі був Б. І. Зданевич, який досліджував історію освіти в арабів.

Після структурної перебудови почалася чистка колективу. Звільнено «за відсутністю наукової кваліфікації» Кезму, заслано Лозієва та ін. Сумним наслідком реформаторської діяльності та чисток було не тільки звільнення кваліфікованих співробітників, а й руйнація побудованих протягом років академічних установ. Якщо в 1929 р. йшли труси у Кабінеті арабо-іранської філології, під час яких загинуло багато записів, словникових карток, то через рік на підставі рішення президії відділу від 29 січня 1930 р. Кафедра східного письменства і культури змушена була передати свою орієнталістичну колекцію в загальну бібліотеку Соціально-економічного відділу¹⁰.

Ця подія відбивала тенденцію того часу: НКО проводив цілеспрямовану політику концентрації універсальних книжкових фондів та старих зібрань і колекцій. На практиці зведені до загалу величезні книжкові масиви, для своєчасної обробки яких не було ні часу, ні достатніх кваліфікованих кадрів, приходили у безлад, тим більше, коли йшлося про специфічне орієнталістичне зібрання. Лозієв після ознайомлення з його станом доповідав на одному з засідань Близькосхідної комісії: ірансько-арабська бібліотека, передана до загальної бібліотеки відділу II, лежить мертвим вантажем і не опрацьована для наукового вжитку. Неможливо з'ясувати, чи виписані газети, книжки з обліку зникли у фондах відділу, зв'язки зі східним видавництвом зведені нанівець¹¹.

За рік перед тим Кримський передав до Всенародної бібліотеки України (ВБУ) на збереження свою власну колекцію — книжки Кабінету арабо-іранської філології. Під його наглядом було проведено інвентаризацію фонду. На жаль, збереглися лише дві інвертарні книги — № 2 і 3, в яких зафіксовано від 1726 до 10078 од. Книгу № 2 закінчено в жовтні

1929 р., а № 3 — у липні 1929 р. Вона закінчується записом «Далі див. інвентарну книгу № 4». Скільки взагалі було книжок і яким номером закінчується остання — зараз визначити неможливо. Але можна твердити, що в них зафіксовані видання від стародруків до сучасних видань, тобто до 1929 р. включно¹².

З ліквідацією в 1934 р. Кафедри східного письменства і культури перестав існувати і Кабінет арабо-іранської філології, а власна колекція Кримського опинилася у ВБУ і зберігалася у складі відділу літератури мовами народів СРСР і Сходу. Кримський дав згоду на передачу її до бібліотеки в обмін на обіцянку Президії зберегти цілісність колекції, сподіваючись, що, свого часу, вона перейде у власність Академії. Деякий час так і було, до колекції навіть додавалися нові книжки. У 1935 р. всім академікам надано було право виписувати власним коштом книжки з-за кордону. Отримав таке право й Кримський. Щоб поповнювати орієнталістичну колекцію, він мусив продавати деякі свої книги. Двічі на тиждень приходив до ВБУ і ретельно стежив за новими надходженнями¹³.

Забігаючи наперед, необхідно визнати, що відносна стабільність не була надто довгою. Після 1935 р. з метою посилення ідеологічного контролю бібліотеки країни переорієнтовано на масову роботу¹⁴. Їм надано функцію «керування читанням», а це потребувало фронтальної систематизації каталогів. Отож З. М. Ільницька, котра очолювала тоді бібліотеку, видала наказ від 25. IX. 1935 р. знищити орієнталістичну книгозбірню, в тому числі й власну колекцію Кримського, як цілісність і розпорошити її у систематичному каталозі.

Зрозуміло, спеціальна фахова бібліотека була не потрібна масовому читачеві. Обурений власник змушений був звернутися до президента О. О. Богомольця з проханням про захист. «Зібрана мною працею книгозбірня, — заявляв він, — не тільки сама по собі має величезну вартість, але й що її вартість збільшується сама — іменно її суцільністю, підбраністю та нерозпорошеністю»¹⁵.

Тоді колекцію було врятовано, але попередю була війна і окупація міста. Від тих років до нас дійшла «Копія каталогу бібліотеки проф. А. Є. Кримського. Розділи 1, 4, 5». Розділ I Abteilung der Orientalischen Literatur містить німецькі, французькі, англійські монографії та журнали, загалом 289 назв, за хронологією видання від XIX ст. до 1940 р. Записи зроблено мовою оригіналу; серед них є й праці самого Кримського, головним чином московського періоду, і всі вони, як і інші російсько- або україномовні видання, подані в перекладі німецькою.

Те ж саме і з книжками IV розділу — Abteilung der Ukrainischen Literatur (386 назв). Щодо розділу V, Handschrifte, то в ньому зафіксовано 34 назви рукописних праць Кримського, Бартельса, бібліографія статей про Схід тощо. Всі назви наведено у перекладі німецькою. Це дає підставу вважати, що ми маємо списки видань, призначених до вивезення до Німеччини. Відомо, що в підготовці таких списків брав участь М. В. Геппенер, якому Бібліотека завдячує тим, що все, що вивозилося, було збережене і повернене у фонди до останнього папірця¹⁶. До речі, на деяких книжках і досі збереглися написи німецькою мовою.

Не слід забувати, що сам Кримський зазнав репресій на початку війни і його ім'я майже 20 років було поза законом, а архіви й книжки, які знаходилися у нього вдома і в Звенигородці, частково були втрачені, знищені, розікрадені. За спогадами свідків, з квартири вченого на Малій Підвальній у липні 1941 р. архіви й книжки просто викидалися і кудись відвозилися вантажівкою.

З листів ученого до Г. Ю. Крачковського ми знаємо, що Агатангел Юхимович мав бібліотеку дублетів, частина якої зберігалася у Звенигородці, а частина — у київській квартирі. Книжки зі Звенигородки пізніше придбав Інститут мовознавства, і там вони перебувають і зараз. Цю частину вивчав свого часу В. М. Бейліс і розповідав про неї А. П. Ковалівському. Вціліла частина з київської квартири потрапила до фондів НБУВ. Але основні фонди Кабінету арабсько-іранської філології та тюркології покривалися пилом у підвалах будинку на Володимирській вулиці.

Про стан колекції в перші післявоєнні роки розповідав проф. В. М. Бейліс: «Пам'ятаю, як у 1919 році я, після довгих (нрб.) дістав дозвіл працювати у т. зв. «Кабінеті історії Сходу» Державної публічної бібліотеки УРСР. Тут зосереджені фонди Кабінету арабсько-іранської філології: як мені сказали, більша частина книг подарована бібліотеці Агафангелом Юхимовичем Кримським. Мені вдалося побувати тут декілька разів і побачити чимало рідкісних речей. Як пригадую, тут був і Рашід ад-дін у перекладі Катрмера, розкішно виданий, і старовинна 4-томна «Історія гунів» Дегіня, «Історія монголів» Д. Оссона і Ловорса, різноманітні словники, посібники з мов, головним чином з монголознавства і тюркології, багато книг турецькою і, мабуть, татарською мовами (казпильні видання). Були тут книги і перською мовою, якої я тоді не знав зовсім, та і тепер знаю мало, але арабською мовою я не знайшов нічого. Я хотів продовжити відвідування цього Кабі-

нету, головним чином для читання сходознавчої літератури європейськими мовами, але доступ туди скоро був зовсім припинений. Як повідомив мене старший бібліограф, зараз туди немає фізичного доступу. Кабінет завалений «штосами», тобто величезними пакунками книг»¹⁷.

У наступних листах до Ковалівського Бейліс часто згадує про колекцію Кримського — і ту її частину, що зберігається в Інституті мовознавства, і ту, що перебуває у фондах НБУВ (тоді — ЦНБ). Він докладав багато зусиль для її відновлення в цілісному вигляді. У цьому його частково підтримували професори А. О. Білецький та І. К. Білодід. «Вертаюсь знов до питання про відновлення бібліотеки А. Є. Кримського, — продовжує турбуватись В. Бейліс. — Я не знаю, чи приведе це до бажаних наслідків, але думаю, що було б непогано групі вчених порушити це питання перед президією АН УРСР і одночасно використати пресу. Готується ж зараз видання «Вибраних творів», але ж туди, мабуть, увійдуть оповідання і вірші. А сама ідея створення Кабінету сходознавства викликала загальну підтримку: почнуться утруднення тоді, коли повстане питання про приміщення і штат»¹⁸.

Минав час, а справа не зрушувала з місця. У січні 1959 р. Бейліс знов скаржиться Ковалівському: «... до сходознавчих фондів у Києві добратися нелегко. Те, що є в Києві, не показується в каталогах; особливо це стосується східних видань, а їх у колекції А. Ю. Кримського, які становлять основу фондів сходознавчої літератури в Києві, чимало»¹⁹.

Нарешті, в 1960 р. колекцію Кримського в бібліотеці було розібрано. І тут виявилось, що чимало східних видань, які не мали титульних аркушів європейськими мовами, не могли бути оброблені силами бібліотекарів, — і тому для транскрибування та перекладу назв знов-таки запрошено Бейліса. Досконало ознайомившись з фондами в процесі роботи, він дійшов висновку, що є реальна можливість створити в складі бібліотеки відділ або кабінет Сходу і звернутися до директора. «Якщо об'єднати все, що є там у них, — запевняв він, — вийде не набагато, наприклад, бідніше, ніж у кабінеті Сходу Публічної історичної бібліотеки у Москві: а там працюють дуже часто московські сходознавці»²⁰.

Йому вдалося дізнатися, що відповідав тоді за розвиток сходознавства директор Інституту археології С. М. Бібіков. Молодий і енергійний арабіст В. М. Бейліс розробив доповідну записку «Про створення Кабінету сходознавства в системі АН УРСР» і передав її Бібікову. Ідею підтримали П. Тичина і М. Рильський. Нарешті, в лютому 1961 р. Президія АН прийняла рішення про створення Кабінету Сходу при Державній

публічній бібліотеці АН УРСР, навіть знайшлася і ставка для Бейліса. За його свідченням, «Бібліотека вже зvezла рештки книг, що належали А. Є. Кримському. Їх працівник був у Звенигородці і придбав близько п'ятисот книг, я їх дивився: це головним чином видання перських авторів, але є дещо і з арабістики»²¹. Але кінець кінцем справа так і лишилася на папері. Формально причиною стала відсутність київської прописки у кандидата.

У 1962 р. бібліотека Агатангела Юхимовича і надалі зберігалася у підвалі, й бачити її можливо було лише з дозволу директора, а справа кабінету заглухла. «До речі, — писав Бейліс Ковалівському, — за два роки в ДПБ не спромоглися навіть закінчити каталогізацію (бібліотеки А. Ю. Кримського. — *Е. Ц.*), хоч там вже все до цього було готове, і всі назви східною мовою були перекладені»²².

Як відомо, в травні 1964 р. у бібліотеці була велика пожежа, але колекція, на щастя, не постраждала. Зберігся частково й архів великого сходознавця, який викликав і викликає зацікавлення в Москві, Петербурзі, в багатьох країнах.

До переїзду Бібліотеки в нове приміщення колекція зберігалася у підвалах будинку на вул. Володимирській. Для користування каталогами потрібний був дозвіл дирекції; книжки видавалися на загальних підставах.

Відомості про стан колекції на початку 70-х років зафіксовано у розвідці Є. О. Колесник²³. Авторка визначає, що вона налічує близько 13 тис. книг та журналів понад 80 мовами; в їх числі більше тисячі томів рідкісних видань XVI—XIX ст.

Тут чимало творів східних письменників у перекладах на європейські мови, а також європейські твори про Схід, його історію, природознавство, філософію, історію релігії, зокрема мусульманства, з географії, етнографії, антропології, археології, літератури, мистецтва.

Східномовні видання — здебільшого джерела з історії, географії, права, філософії, релігії, пам'ятки писемності і народної поезії. Представлені арабістика, іраністика, тюркологія, візантинознавство, семітологія, індологія та китаїстика, а також славістика, зокрема майже всі твори А. Ю. Кримського російською та українською мовами.

Є унікальні примірники, на полях яких збереглися власноручні помітки олівцем самого Кримського, а є екземпляри з автографами славетних учених — С. Ф. Ольденбурга, Б. В. Міллера, В. Ф. Мінорського та ін.

Ситуація з колекцією А. Кримського не змінилася й зараз. Каталог, до якого дістатися

можливо лише після узгодження з керівництвом, міститься у десяти ящиках. Картки розміщені за алфавітом, кирилицею і латиницею окремо. Праці східними мовами описані за редакційним перекладом, який фактично є анотацією. Доступ до книжок на загальних підставах після подання відповідної вимоги. Головне ж те, що колекція є, що вона існує, хоча, на жаль, мало доступна й мало відома.

Вона стає дедалі потрібнішою, як і пророкував її творець. Вирішення політичних, економічних, культурних завдань, що постають перед незалежною державою, наявність посольств, консульств країн Сходу, академічного Інституту сходознавства, спеціальних шкіл, лінгвістичних вузів, культурних товариств тощо — все це створює певне читацьке коло.

Скарбниця існує, і скарби збережені. Настав час зробити все, щоб вони були доступні бажаним.

¹ Пояснювальна записка Д. І. Багалія, А. Ю. Кримського, Г. Г. Павлуцького, Є. К. Тимченка до Комісії для вироблення законопроекту про організацію Історично-філологічного відділу УАН // Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. — К., 1918. — С. I—XV.

² Нині корпус університету по б. Шевченка.

³ Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року. — К., 1919. — 176 с.

⁴ Перевидана в 1996 р. Інститутом сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України. В додатку вміщено «Вступ до «Історії Туреччини» — цінний бібліографічний екскурс.

⁵ Восток. — 1924. — Кн. 4. — С. 188—189.

⁶ Сборник турецких рассказов и пословиц со специальным к ним словарём: Пособие для чтения студентам Киевского Ближне-Восточного института / Сост. В. С. Щербина и Т. Г. Кезма. — К., 1918.

⁷ Інститут рукопису НБУВ, ф. X, спр. 1758.

⁸ Яворський М. І. Історично-філологічний відділ Всеукраїнської Академії наук // ІР НБУВ, ф. X, спр. 2811, арк. 1.

⁹ Центральний державний архів вищих органів влади, ф. 166, оп. 9, спр. 358, арк. 125.

¹⁰ План діяльності кафедри східного письменства та культури на 1932 р. // ІР НБУВ, ф. 1, спр. 26616, арк. 1—1 зв.

¹¹ Протокол № 34 від 6. IX. 1932 р. засідання Комісії Близького Сходу // Там само, ф. X, спр. 21836, арк. 1.

¹² Бібліотека Кабінету арабо-іранської та тюркської філології. Інвентарна книга № 2 (№ 1726—5702), № 3 (№ 5703—10078) // Там само.

¹³ Грунін Т. І. Агатангел Кримський / До 100-річчя з дня народження // Архіви України. — 1971. — № 1. — С. 16—26.

¹⁴ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України. 1918—1941. — К.: НБУВ, 1998. — С. 163.

¹⁵ Заява Кримського до неодмінного секретаря АН УСРР про орієнталістичну бібліотеку у складі ВБУ // ІР НБУВ, ф. 1, спр. 26648, арк. 1 зв.

¹⁶ Копія каталогу бібліотеки проф. А. Ю. Кримського. Розділи 1, 4, 5 // ІР НБУВ.

¹⁷ В. М. Бейліс — А. П. Ковалівському. 13.1.1957 // Центральний державний музей-архів літератури і мистецтва, ф. 149, оп. 1, спр. 88, арк. 6—7.

¹⁸ Так само, арк. 7.

¹⁹ Там само, арк. 47.

²⁰ В. М. Бейліс — А. П. Ковалівському. 3. IX. 1960 // Там само, арк. 81—82 зв.

²¹ В. М. Бейліс — А. П. Ковалівському. 15. IV. 1961 // Там само, арк. 108.

²² В. М. Бейліс — А. П. Ковалівському. 20. II. 1962 // Там само, спр. 89, арк. 47 зв.

²³ Калесник Є. О. Сходознавча колекція ім. А. Ю. Кримського // Укр. іст. журн. — 1971. — № 8. — С. 150—152.

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

ФОТОВИСТАВКА «ІНДІЯ – КРАЇНА МУДРОСТІ І НАДІЇ»

4 липня ц. р. у конференц-холі НБУВ було відкрито фотовиставку «Індія – країна мудрості і надії», присвячену 54-й річниці незалежності Республіки Індія, яку народ цієї держави відзначив 15 серпня. Саме до цього дня і тривала виставка, в експозиції якої представлено понад 100 фоторобіт, переданих для виставки урядом Індії та російським фотохудожником В. М. Ізрацтовим.

На відкриття прибули в. о. Надзвичайного і Повноважного посла Республіки Індія в Україні, секретар цього Посольства Арія Сандіп, його працівники, представники дипломатичного корпусу іноземних посольств у нашій країні, багатьох українських державних та громадських установ і організацій, кияни. Вступне слово на відкритті виставки виголосив заступник Генерального директора НБУВ, к. і. н. А. Г. Бровкін. Він повідомив, що ця акція організована Посольством Індії в Україні, Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського та Дитячим фондом України. Привітавши індійських гостей з 54-річчям незалежності їхньої країни й побажавши цій дружній нам державі подальшого невпинного поступу й розквіту, А. Г. Бровкін розповів зокрема про давні, безперевні зв'язки НБУВ, ще з 1958 р., з бібліотеками, Академією наук, іншими інформаційними центрами Індії і що велике духовне й культурне багатство цієї країни вагомо відбито у фондах НБУВ. Ішлося й про подальші плани співробітництва.

В. о. Надзвичайного і Повноважного посла Республіки Індія в Україні Арія Сандіп подякував українським організаторам виставки, всім присутнім і майбутнім відвідувачам за увагу до неї. Далі він розповів про складний і тривалий шлях боротьби індійського народу за незалежність своєї батьківщини, про розбудову вже вільної держави та здобуті успіхи, зокрема в розвитку культури, про зміцнення дружби, всебічних зв'язків з Україною. Він радо запросив присутніх оглянути виставку.

Голова правління Дитячого фонду України В. В. Усенко згадала кінець 50-х – початок 60-х років, коли кіноекрани тодішнього Радянського Союзу заповнили знаменитий фільм Раджа Капура «Волоцюга» («Бродяга»). Для тогочасних молодих (та й не тільки)

«радянських» людей, які жили за «залізною завісою», то були чи не перші візуальні (бодай на екрані) сприйняття екзотичної Індії. Згодом почастишали повідомлення про неї в пресі, поширилося трохи кумедне за звучанням гасло «Гінді – русі бхай-бхай!», себто індійці та росіяни – брати. Та й тепер далеко не кожен українець спроможний побачити Індію «живими» очима – тому подібні виставки й інші культурницькі заходи, які організовує Посольство Індії в Україні (зокрема, спільно з НБУВ), сприяють взаємному ознайомленню та зміцненню дружби. В. В. Усенко побажала індійському народові нових успіхів у розбудові незалежної держави.

Лунає музика. Українські дівчата з київського «Басант-клубу» в індійському національному вбранні виконують пенджабський народний танець «Гідда» – і так майстерно, як справжні індійки.

Присутні оглядають виставку. В фотосюжетах – барвистих, здебільшого динамічних – охоплені, сказати б, типові реалії сьогоденного життя індійського народу – і промисловість, і сільське господарство, наука, культура, побут, духовність

Ось фотосюжети «Жінки Східної Індії», «Святкування Дня народження Бога Ганема», «Повернення додому з урожаєм». А незабаром з'явилися і перші записи в «Книзі відгуків»: «Вдячний за можливість відчутти свіжий подих цієї дивної і таємничої країни. Вражений мистецтвом фотомитця і художника, який зумів знайти свій погляд на природу Індії. Спасибі і щастя Вам, організатори виставки. Успіхів народу Індії! О. Є. Лисенко з Борисполя».

Подібних захопливих записів згодом з'явилося досить багато.

14 серпня, напередодні Дня незалежності Індії, виставку відвідав Надзвичайний і Повноважний посол цієї країни в нашій державі Відья Бушан Соні. Тут він провів прес-конференцію, відповівши на численні запитання журналістів, які головним чином стосувалися взаємовідносин Індії та України і їх подальшого розвитку.

Вл. інф. «БВ».

Тарас Паславський

Бібліографія історичної картографії України: актуальні питання обсягу і змісту об'єкта

Карта — невід'ємне джерело в системі будь-яких історичних досліджень і широко використовується в їх процесі. До наукового апарату картографії включаються археографія картографічних джерел і бібліографія творів друку в сфері простору дії історичної картографії.

В Україні бібліографічні дослідження в галузі історичної картографії розвивалися дуже повільно, її бібліографії бібліографії нема й сьогодні, а серед бібліографічних напрямів отримала певний розвиток тільки зведена бібліографія історії картографування в Україні, тому викладене в даній статті становить особливий інтерес для фахівців галузі, оскільки сучасна бібліографія історичної картографії виходить на принципово новий рівень осмислення ролі та значення історико-картографічних досліджень.

Необхідно об'єднати зусилля провідних бібліотек країни для створення і для складання бібліографічного попереднього списку або реєстру картографічних джерел, що зберігаються в бібліотеках і архівах. Лише за такої умови можна ставити питання про створення Національної бібліографії картографічних джерел та картографічних видань.

Карта як окреме джерело та вид друкованої продукції є об'єктом дослідження в різних науках та дисциплінах, що використовують континуальний засіб репрезентації знань у візуально сприймальній формі¹, передусім у географії, геології, геодезії, астрономії, а також в економічних науках, фізиці, інформатиці,

¹ Каганский В. Л., Шрейдер Ю. А. Карта как общий способ представленный знаний (география за пределами географии) // НТИ / ВИНТИ. Сер. 2. Информ. процессы и системы. — М., 1992. — № 5. — С. 1—6; Божок А. П., Осауленко Л. Е., Пастух В. В. Картография. — К.: Фітосоціоцентр, 1999; Колодій Г. Картография // Енциклопедія Українознавства: Слов. ч. — Львів, 1994. — Т. 3. — С. 977—982.

Паславський Тарас Богданович, заст. директора Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.

медицині, біології, фізичній хімії тощо. Картографічний метод у науках «про сушу, море й небеса» вважається одним з основних для цих галузей².

Разом з тим картографічні методи застосовуються в різних гуманітарних науках, передусім в історії, етнографії, філології, культурології. В низці праць здійснено визначення специфіки цих методів³. Останнім часом розвиваються методи комп'ютерного історичного картографування, зокрема у працях російських учених В. Н. Владимірова, І. Г. Силіної, Д. В. Колдакова, В. В. Токарева та ін.⁴

² Ямбаев Х. К., Малинников М. А. На земле, в небесах и на море (До 70-летия Московского государственного университета геодезии и картографии) // Наука в России. — М., 1996. — № 3. — С. 58—63.

³ Гаврилюк Н. Г. Картографирование явлений духовной культуры (По материалам родильной обрядности Украины). — К., 1981; Галкович Б. Г. К вопросу об историко-картографическом методе исследований // Кавказ и Византия. — Ереван, 1980. — Вып. 2. — С. 48—67; Ії ж. Картографічні джерела та їх застосування для вивчення історії України XVII ст. // Укр. іст. журн. — 1971. — № 9. — С. 138—145; Ії ж. К вопросу о применении картографического метода в исторических исследованиях // История СССР. — 1974. — № 3. — С. 132—141.

⁴ Владиміров В. Н. Проблемы и перспективы исторического компьютерного картографирования: Междунар. семинар АНС // Информ. бюл. Ассоц. «История и компьютер». — М., 1995. — № 13. — С. 20—24; Владиміров В. Н., Силіна І. Г. Комп'ютер в історичному картографуванні: від ілюстрації до аналізу // Джерелознавчі та історіографічні проблеми історії України / Мова науки. Термінологія. — Дніпропетровськ, 1997. — С. 114—122; Владиміров В. Н., Силіна І. Г., Колдаков Д. В., Токарев В. В. Комп'ютерное картографирование как технология исторического исследования // Информ. бюл. Ассоц. «История и компьютер». — М., 1997. — № 21. — С. 132—134.

Див. бібліографію в Інтернет: Владиміров В. Н., Силіна І. Г. Историческое компьютерное картографирование — теория и практика // Телеконф. «Информационные технологии в гуманитарных науках» в Интернет (www.kcn.ru/tat_gy/universitet/gum_konf/ot26.htm)

Історичні науки займають у вищевикладеному ряді особливе місце. Воно визначається природою історичного знання, яке передбачає в системі власних пізнавальних процесів аналіз усієї системи знань про розвиток людства в його численних природничих та соціальних аспектах. Тут виокремилася спеціальна дисципліна — історична картографія, яка визначила свої об'єкт і предмет. Найпоширеніша дефініція історичної картографії як спеціальної історичної дисципліни така: це окрема система знань, що займається вивченням, складанням і використанням історичних карт, яка не лише визначила свої об'єкт і предмет, а й виробила власні методи, — почала розвиватися з кінця ХІХ — початку ХХ ст.⁵

Практична стадія історичної картографії своїм корінням сягає Давньої Греції та Риму, має певні здобутки в середньовіччі. В Російській імперії вона розвивається з початку ХVІІІ ст. В Україні перші спроби вивчення давніх карт здійснюються в кінці ХVІІІ ст. і воно активно розвивалося впродовж двох століть як у практичному, передусім джерелознавчому й археографічному, контексті (дослідження та опис історичних карт, підготовка історичних карт і атласів до друку), так і в теоретичному — власне, окремі аспекти історії і теорії історичної картографії⁶. Така хронологія джерельної бази історичної картографії викликає й необхідність поєднання завдань археографії, джерелознавства та бібліографії для створення загального реєстру картографічних джерел, у тому числі й тих видань, в яких здійснюється історична реконструкція карт як об'єкта картографії і бібліографії.

Місце історичної картографії визначається об'єктивною потребою в її розвитку на сучасному етапі, зокрема в 90-х роках ХХ ст., коли різко зростають наукові дослідження соціально-економічної і політичної історії та культури України. Наукове пізнання історичних процесів передбачає залучення комплексної джерельної бази, де карта є невід'ємним джерелом у системі будь-яких історичних досліджень, і тому історична картографія тісно пов'язана з джерелознавством як цілісною галуззю історич-

ного знання і з цілою низкою взаємопов'язаних спеціальних дисциплін, зокрема історичною географією, топонімікою, хронологією, а також з демографією, етнографією та багатьма іншими науками. Сьогодні карта як історичне джерело широко використовується в дослідженнях різних напрямів і пов'язується з поняттям просторового аналізу в історії⁷.

Бібліографія історичної картографії як окремий вид науково-пошукового засобу та спеціального довідника на сьогодні ще не отримала належного розвитку. Винятки становлять опрацювання бібліографічних відомостей про картографування українських земель у межах територій України, що знаходилися у складі різних держав, починаючи з ХV ст. Цей напрям розвивався в межах загальної бібліографічної практики і спеціальних картографічних досліджень (переважно в контексті географії, геології, геодезії) в Польщі, Австро-Угорщині та інших країнах. Найповніші довідники складені в СРСР. Цілком зрозуміло, що в цих довідниках Україна була репрезентована досить обмежено, тематично або локально⁸. Водночас завдання історичної картографії значно ширші.

При складанні бібліографії історичної картографії бібліограф має орієнтуватися на сучасне розуміння об'єкта та предмета історичної картографії. Найпоширенішим поглядом на взаємостосунки картографії та історії є джерелознавчий, в основі котрого лежить концепція використання будь-яких картографічних джерел — рукописних, графічних, друкованих та їх джерелознавча критика. Історична картографія (як і найближча до неї історична географія) закономірно характеризується тим, що історія картографування і картографічні джерела накладаються на об'єкти історичної науки й на-

⁷ Цій проблемі, зокрема, було присвячено спеціальний випуск: *Картографія та історія України: Зб. наук. праць.* — Львів, 2000, та ін.

⁸ Передусім слід відзначити загальновідомі довідники періоду СРСР: *Библиографический указатель геодезической и картографической литературы за 20 лет (1917—1937 гг.) / Сост. Р. Гальпер, Е. Туткевич; Под ред. А. С. Чеботарева.* — М., 1938. — Вып. 1. Книги и брошюры.

Библиографический указатель литературы по картографии, изданной в СССР в 1938—1958 гг. / Сост. Н. С. Карпов; Под ред. В. Н. Лисюка. — М., 1962. (Труды / ЦНИИГАиК; Вып. 156).

Библиографический указатель геологических карт, изданных в России до 1917 г. и в СССР с 1917 по 1976 г. / Сост. З. Ф. Баханович; Под ред. Р. И. Соколова. — Л., 1982.

Шибанов Ф. А. Указатель географической литературы, вышедшей в России с 1800 по 1917 год. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1961. — 442 с.

⁵ *Картография историческая // Специальные исторические дисциплины.* — К., 1992. — С.141—147; *Медушевская О. М. Историческая картография как специальная историческая дисциплина.* М., 1957; *И ж. Картографические источники ХVІІ—ХVІІІ вв. Уч. пос. по источниковедению СССР.* — М., 1957.

⁶ *Дашкевич Я. Р. Середньовічні карти України в дослідженнях кінця ХVІІ — поч. ХІХ ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія: Респ. міжвід. зб. наук. пр.* — К., 1985. — Вип. 11. — С. 85—90.

впаки. Отже, всі можливі аспекти історії картографії та її методу, картографічні джерела, які стосуються розвитку суспільних процесів у контексті розвитку соціально-економічної і політичної історії та культури, зокрема, географічні карти, карти адміністративно-територіального поділу, промислового та сільськогосподарського розвитку, етнічного розселення, демографічних процесів, воєнних дій тощо, — все це має бути врахованим у процесі історичних досліджень.

Таким чином, до наукового апарату картографії включається археографія картографічних джерел і бібліографія творів друку в галузі простору дії історичної картографії. Цілком закономірно, що з розвитком історичної картографії до її об'єктів потрапляє і тематичне картографування за профілями історичних досліджень, у тому числі карти археологічні, етнографічні, економіко-статистичні, військові та ін.

Це питання про обсяг поняття історичної картографії, здавалось би, просте для історика, значно ускладнене для бібліографа, який працює в цьому інформаційному просторі. Складання бібліографії історичної картографії потребує змістовного вивчення тексту творів, анотування і коментування практично кожного бібліографічного запису з метою встановлення приналежності до об'єктів історичної картографії.

Ця об'єктивна умова сучасного інформаційного обслуговування науки і суперечності між потребою в необхідній інформації та застарілими формальними підходами до об'єкта історичної картографії вже різко проявилися в процесі створення картографічних баз даних і пошуків у електронних ресурсах картографічної інформації⁹.

В Україні бібліографічні дослідження в галузі історичної картографії розвивалися дуже повільно.

Можна виокремити декілька існуючих на сьогодні напрямів бібліографічного забезпечення її розвитку: складання бібліографічного апарату до наукових праць; бібліографія до археографічних публікацій історичних карт¹⁰, бібліографічні огляди¹¹, зведена бібліографія історії картографування в країні. Крім того, ми вва-

жаємо бібліографічним і той напрям, що подає огляд видань з тематики історичної картографії¹², а також бібліографічні покажчики з іншої тематики, де представлена й картобібліографія¹³.

А її — бібліографії бібліографії — в Україні нема і сьогодні¹⁴. Однак сучасне інформаційне суспільство ставить питання про вдосконалення бібліографії бібліографії і включення в її зміст електронних довідників та існуючих БД, передусім виставлених для загального користування в Інтернет. Хоча вони переважно мають значення електронного каталогу, але бібліографія досі не визначила свого ставлення до цього виду довідників. Разом з тим інноваційні процеси у їхньому розвитку ще не проникли у сферу бібліографії.

Серед бібліографічних напрямів отримала певний розвиток тільки зведена бібліографія історії картографування в Україні, репрезентована двома працями. Перша — академіка Всеукраїнської академії наук Павла Тутковського «Матеріали до бібліографії мапознавства України: (Мапи, плани, атласи, альбоми, мапознавча література)» (К., 1924), видана у «Збірнику Історично-філологічного відділу» ВУАН—УАН. Другу й найповнішу сьогодні бібліографію історії картографування в Україні склав Ростислав Сосса в додатку до монографії «Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. Короткий нарис» (К., 2000). Водночас, безумовно, необхідно визна-

⁹ Гаврилова С. А. История картографии: (Библиографический обзор) // Картография: Итоги науки / ВИНТИ АН СССР. — М., 1964. — С. 83—111; Вып. 2. — С. 137—162.

¹² Вавричин М. Г. Картографічні видання Київської археографічної комісії // Матер. ювіл. конф., присвяч. 150-річчю Київ. археогр. коміс., Київ, Седнів, 18—21 жовт. 1993 р. — К., 1997. — С. 336—338; Верещинский Я. Избранные польские картографические работы, касающиеся территории побережья Балтийского и Черного морей в XVI и XVII вв. // Русско-польские связи в области наук о Земле. — М., 1975. — С. 83—87.

¹³ Білокінь С. Бібліографія киевознавців. — К., 1985. — Вып. 5. — С. 4—6; Височенко С. М., Симутина А. Л. Навчальні та загальноосвітні карти, видані у Львові // Проблеми географії України: Матер. наук. конф., Львів, 25—26 жовт. 1994 р. — Львів, 1994. — С. 215—216; Максименко Ф. Материалы к библиографии Донецкого края (преимущественно Бахмутского уезда) // Просвещение Донбасса. — Бахмут, 1922. — № 6/9.

¹⁴ Ми не розглядаємо в цій статті загальну бібліографію, де історична картографія України не представлена окремо, як наприклад: Утин Н. Г. Источники справочно-библиографической информации о картографических произведениях // Известия Всеgeoграф. об-ва. — 1974. — Т. 106. — Вып. 4. — С. 329—334.

⁹ Гончаров В. В., Иванов А. Г. Використання спеціалізованих (картографічних) баз даних при виконанні запитів щодо пошуку бібліографічної інформації в мережі Інтернет // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Матер. конф. — Т. 2. — Судак, 1998. — С. 774—775.

¹⁰ Серед загальної кількості видань, зокрема щодо України, можна згадати видання: Кордт В. Матеріали до історії картографії України. — К., 1931.

ти, що обидві бібліографії хоча й мають безперечно наукове значення, водночас складені, орієнтуючись на прикладну мету підтримки спеціальних досліджень і обмежені їх завданнями.

Сьогодні перелік дослідників, які залучали картографічні методи в історичних дослідженнях і безпосередньо в галузі історичної картографії України, значний за обсягом і нараховує понад три сотні імен лише тих, хто зробив суттєвий внесок у розвиток бібліографії історичної картографії. І цей список можна вважати лише початковим. Поряд з такими відомими дослідниками, які безпосередньо працювали в галузі історичної картографії, зокрема, її засновниками — П. А. Тутковським, Л. С. Багровим, В. О. Кордтом, а також пізнішими дослідниками практичних та теоретичних питань Я. Р. Дашкевичем, М. Г. Вавричиним, І. Л. Бутичем, Г. В. Боряком, А. С. Харченком, О. І. Шаблієм, В. О. Шевченком, Ф. П. Шевченком, Р. І. Сосою та іншими, — з'являються імена осіб, котрі працювали з окремими питаннями методу і предмета історичної картографії або на межі інших наук. Сучасний стан вивчення ІК такий, що нараховує тисячі імен, сотні публікацій картографічних джерел, досліджень, оглядів, рецензій, статей.

Сучасна бібліографія історичної картографії виходить на принципово новий рівень осмислення ролі та значення історико-картографічних досліджень. Цей процес пов'язаний із чітко окресленою тенденцією сучасного процесу розвитку історичної науки в напрямі інтеграції наукових знань і методів різних споріднених наук і спеціальних дисциплін, що дає змогу підвищити рівень вірогідності отриманих історичних знань. Водночас, розширюючи сфери дії різних спеціальних дисциплін, необхідно й уточнювати їхні методи, і проводити межу між об'єктами різних наук, зокрема щодо історичної географії. Ці тенденції відчутно проявилися в системі таких дисциплін як бібліографія, археографія, джерелознавство.

З іншого боку, йдеться не тільки про створення бібліографії опублікованих джерел і спеціальних видань у галузі суто картографічного матеріалу, а й про розвиток завдань бібліографії історичної картографії як історичної дисципліни, спрямованої не лише на реконструкцію історії картографування, а й на комплексні історико-картографічні дослідження та історичну реконструкцію картографічних об'єктів, зокрема — для історичного періоду до ХХ ст. та розвитку сучасної картографії, де до створення картографічних видань і документів залучаються електронні технології.

Останнім часом виявилися тенденції до історичних картографічних реконструкцій, активізації тих досліджень, де історики не лише досліджують і залучають карти-артефакти, а й проводять історичну реконструкцію і створюють картографічні реконструкції, як правило, тематичного характеру. Вони є результатом копітких наукових досліджень з позицій сучасного наукового знання і вже самі є джерелами з історії картографічних досліджень. Наведемо, скажімо, розвідки львівського історика М. Крикуна, який провів наукову реконструкцію адміністративно-територіальних меж воєводств Правобережної України XV—XVIII ст. за даними польських, литовських, австрійських, українських та російських історичних джерел¹⁵. У таких працях подаються цікаві та, як правило, нові історичні концепції, — приміром, щодо розселення давніх русів, подану в роботі Ю. В. Павленка у картографічному вигляді¹⁶.

Однак теорія бібліографії в сфері картографії і картографування орієнтована переважно на тісний взаємозв'язок картографії та географічної і геодезичної інформації. Тому не всі праці на теми картографічних реконструкцій потрапляють до класичних праць з історії картографування та картографічних джерел не лише в бібліотечні каталоги та бази даних, а й у спеціалізовані історіографічні та бібліографічні праці. Це можна пояснити недостатньою розробленістю проблеми.

Відсутність розробленої теорії та методики підходів до понять бібліографічного об'єкта історичної картографії нині починає гостро відчуватися. Передусім недостатня увага до історичних праць з використанням картографічного методу, описань картографічних колекцій та видань, каталогів гравюр і картографічного матеріалу тощо, застаріння методичних посібників у галузі бібліографічного описання і класифікації картографічних видань, обмеженість можливостей навіть і вдосконалених сучасних класифікацій УДК.

Так, зокрема, спостерігається й у найновішому і першому в бібліографічній історіографії та узагальнювальному виданні у розглядуваній

¹⁵ Крикун Н. Г. Административно-территориальное устройство Правобережной Украины в XV—XVIII вв.: Границы воєводств в свете источников / Отв. ред. Г. В. Боряк; АН Украины; Ин-т укр. археогр. — К., 1992. — 161 с.; Крикун М. Г. Административно-территориальный устрій Правобережної України в XV—XVIII ст.: Кордони воєводств в світлі джерел / АН України; Ін-т укр. археографії. — 2-е вид. — К., 1993. — 185 с.

¹⁶ Павленко Ю. В. «Предісторія давніх русів у світовому контексті». — К.: «Фенікс», 1994. Дод. 1—15.

галузі, що вийшло друком у минулому році — ґрунтовній праці Р. І. Сосси «Історія картографування території України: Від найдавніших часів до 1920 р.» (К., 2000), де наводяться 1422 бібліографічні позиції. В неї включено значну кількість власне історичних досліджень як джерел з історії картографування. Автор свідомо, відповідно до мети дослідження, користувався здебільшого географічними, геодезичними й картографічними джерелами, він включив літературу з топографічного й тематичного картографування України й залишив поза межами бібліографії низку напрямів у історичній картографії.

Не завжди він включає і ті дослідження, де картографічний матеріал іноді дуже важливий, поданий у додатках. Це, зокрема, видання А. І. Маркевича «Таурица. Опыт указателя сочинений, касающихся Крыма и Таврической губернии вообще», де подані в додатках карти, атласи, види, плани і креслення; стаття М. І. Золотарьова та С. Б. Буйських «Неизвестный план Ольвии П. И. Кеппена» та ін.¹⁷

З погляду історика цінність бібліографії безперечна, якщо вона подає не лише власне джерела, а й реконструйовані джерела. Хоча Р. І. Сосса не ставив собі завдання створити повну бібліографію історичної картографії, але включення деяких робіт, де провадиться реконструкція карт, як, наприклад, зазначені праці М. Крикуна та Ю. Павленка, що не потрапили до цього видання, було б доцільним.

Це пов'язано з тим, що, на нашу думку, при вивченні питання розвитку картографії та історико-картографічних досліджень під час складання бібліографічних довідників з історії картографії не завжди переглядаються статті про склад фондів картосховищ світу. Разом з тим аналіз таких статей дозволив би значно розширити кількість джерел, як рукописних, так і надрукованих, за період найменш вивчений — середньовіччя та нового часу.

Бібліографії історичної картографії не слід ігнорувати і бібліографію виставок карт, зокрема наукових. Вони цікаві тим, що подають не лише тематичну підбірку карт і загальну

інформацію, яка дає змогу орієнтуватися у проблемі, а й публікують каталоги карт або допоміжну бібліографію джерел чи списки праць. Водночас обмеженість поставленої мети будь-якого дослідження завжди обмежує і використану бібліографію.

Друге питання — залучення іноземних джерел, де була означена Правобережна Україна. Р. І. Сосса відверто зізнався, що зміг включити тільки бібліографію боплановіани і суттєва кількість видань з історії картографування українських земель таких держав, як Польща, Велике князівство Литовське, Австро-Угорська монархія та Російська імперія, не ввійшла в цей довідник. Тому поставив питання про необхідність створення бібліографії Національного картографічного репертуару.

На жаль, не згадано, що в його список не включено й бібліографію фундаментальних видань західноєвропейських шкіл — зокрема німецької, голландської, французької та ін. Особливої уваги заслуговує німецька школа. Німецьке історичне картографування, починаючи з картографічних шкіл XVI—XVII ст., завжди приділяло увагу українським землям. Україна представлена в базельських виданнях карт з «Космографії» С. Мюнстера і його перевидань Птолемевої «Географії» (1540—1590 рр.); виданнях XIX ст. — А. Штіллера і К. Шпрунера, Р. Андре, а також у тих, де також зображена територія України як у складі Польщі, так і окремо¹⁸.

Мета дослідження Р. І. Сосси визначає й обмеження джерельної бази, і не можна висувати претензії до браку вичерпної повноти такого роду довідників, бо автор і сам визнає можливість його подальшого розширення.

Зрозуміло, що й бібліограф, який поставив завдання опрацювати питання розвитку історичної картографії, має справу з картографічними джерелами і передусім орієнтується на аналіз наукової інформації про карти та місця їх зберігання у світі — тобто картосховища, органи картографічної інформації, картографічні інформаційно-пошукові видання, зокрема, бібліографії, інші бібліографічні джерела з картографії, інформаційно-пошукові системи, бази даних, експертні системи тощо.

Тому до об'єктів історичної картографії потрапляють не тільки власне картографічні видання або рукописні карти, а й інші картографічні архівні та бібліографічні джерела, що містять історико-географічний, статистико-

¹⁷ Маркевич А. И. «Таурица. Опыт указателя сочинений, касающихся Крыма и Таврической губернии вообще». (Вып. 1). Симферополь: 1894; Золотарев М. И., Буйских С. Б. Неизвестный план Ольвии П. И. Кеппена // Рос. археология. — М., 1997. — № 2. — С. 241—245; [Долинський Л. П.] Список сочинений и карт по геологии Херсонской губернии, представленных на сельскохозяйственную и промышленную выставку в г. Херсоне 1890 года Л. П. Долинским // Мельников Н. П. Выставки вообще и заметки Херсонской выставки 1890 г. — (б. м., б. д.) — С. 62—71.

¹⁸ Паславський Т., Падюка Н. Картографічні видання у фондах ЛНБ ім. В. Стефаника // Картографія та історія України: 36. наук. пр. — Львів, 2000. — С. 228—231.

економічний, демографічний, адміністративно-політичний матеріал, інші відомості, які дають змогу провести об'єктивну картографічну реконструкцію, і здійснити складання карт у ретроспекції, використати цю інформацію в процесі історичних досліджень.

Складність завдань історичної картографії вимагає від професійних бібліографів не обмежуватися зовнішнім описом власне карт, атласів, глобусів, довідників і покажчиків картографічних джерел та спеціальних досліджень з історичного минулого, а й залучати до аналізу всю сукупність історичних джерел, що дозволяють проводити порівняльно-історичний аналіз, історичну реконструкцію. Але бібліограф, описуючи об'єкт, не може самостійно досліджувати значну частину джерел та книжок з метою аналізу вірогідності карт, хоча може й реєструвати дотичний до цього матеріал.

Історична карта є продуктом свого часу й рівня розвитку науки та природничих знань, вона не тільки реалізує певну суто прагматичну мету, а й усвідомлено або неусвідомлено відображає суб'єктивні погляди картографа та замовників карти. До того ж, крім інформаційних, часто виконує певні соціальні завдання. Тому використанню картографічної інформації (як її донаукової стадії, фактично до XVIII ст., так і сучасної) має передувати джерелознавчий аналіз та історико-картографічна реконструкція реалій, мети й обставин складання карти. Природно, що до різних історичних етапів залучаються й різні методи аналізу, описання картографічного матеріалу, застосовуються принципи класифікації карт і інформації, що ними подається. Водночас слід аналізувати історіографію картографічних досліджень та бібліографічних видань. Цей аналіз є обов'язковим інструментом у методичному арсеналі дослідника будь-якого історичного періоду, котрий залучає картографічний матеріал, і має стати методом при складанні сучасних бібліографій історичної картографії.

Нині виникає ще декілька питань стосовно об'єкта історичної картографії. Передусім, — які карти вважати історичними. Чи обмежува-

ти карту лише вузьким поняттям історичної карти як такої, що відображає тією чи іншою мірою соціальні процеси розвитку суспільства (в тому числі й соціально-економічні, топографічні, етнографічні), чи виходити із загальної позиції карти як історичного джерела і включати до її об'єкта всі види картографування (в тому числі географічні, геологічні, морські навігаційні, астрономічні, кліматичні тощо). А ще — які карти в колі тематичних вважати історико-тематичними.

Природно, створення таких картобібліографічних довідників тісно пов'язане з розвитком бібліографічної евристики, де слід переглянути поняття бібліографічного і картографічного джерела і обов'язково — методів евристичного пошуку в картосховищах України й світу.

З огляду на історичні обставини розвитку наукових знань у нашій державі слід зважити й на те, що багато історичних праць, які мають картографічні відомості, подаються в описовому стилі. Необхідно враховувати джерелознавчу специфіку історичних досліджень у галузі території, населення, продуктивних сил, воєн, економічного освоєння територій тощо.

Усі висловлені міркування зобов'язують істориків, бібліографів і картографів поєднати зусилля для створення або хоча б для складання бібліографічного попереднього списку або реєстру картографічних джерел, що зберігаються в бібліотеках і архівах. Лише за такої умови можна ставити питання про створення Національної бібліографії картографічних джерел та картографічних видань, враховуючи території українських земель, що входили до складу різних держав, і ті історико-картографічні дослідження, які мають важливе значення для розвитку історичної науки. Проведення попереднього обліку із залученням спеціалістів дасть змогу скласти відносно повну бібліографічну базу історико-картографічних досліджень. У свою чергу ці картобібліографічні списки або орієнтації допоможуть вдосконалити обслуговування читачів.

Григорій Рудий

Доба Української Держави: становлення видавничої справи

Проаналізовано обсяг газетної періодики в питаннях висвітлення видавничого процесу в Українській Державі в 1917—1921 рр., зокрема хід підготовки випуску творів класиків вітчизняної та зарубіжної літератури, підручників та інших навчальних посібників для вищих навчальних закладів, шкіл тощо. Особливу увагу приділено відбиттю проблем підготовки українсько-російських словників.

Преса цього періоду — безцінне джерело інформації, оскільки архівні документи більшості державних установ, політичних і громадських організацій того часу не збереглися.

Особливий інтерес для дослідників мають джерела, що відобразили процес розвитку книговидання за доби Української Держави. З травня по грудень 1918 р., майже щодня, з'являлось якесь нове видання. За цей період випущено близько тисячі нових видань української літератури: шкільні підручники, навчальні посібники, довідкові й інформаційні видання, порівняно з ними — значно менше агітаційно-пропагандистської літератури.

Тематичне спрямування газетної періодики щодо висвітлення видавничого процесу в Українській Державі видно з табл. 1.

Табл. 1

Основні напрями	К-ть публікацій (%)
Заснування, діяльність, закриття видавництв	13,3
Видання науково-популярної літератури	21,4
Випуск суспільно-політичної та історичної літератури	15,4
Видання художньої літератури	22,6
Випуск навчальної літератури	27,3

Рудий Григорій Якович, к. і. н., науковий співробітник-консультант Науково-організаційного відділу Президії НАН України.

Отже, найбільше газетних матеріалів публікувалося про видання навчальної, художньої та науково-популярної літератури. За нашими підрахунками, тема розвитку видавничої справи за доби гетьманської держави становить 42,1% серед публікацій про видавничий процес у 1917—1920 рр.

Розглянемо жанровий склад газетних матеріалів з проблем розвитку українського книговидавництва.

Табл. 2

Жанри	К-ть публікацій (%)
Стаття	24,6
Хроніка	65,7
Кореспонденція	8,2
Допис	1,5

Аналіз показує, що хроніки й статті були основними формами газетних публікацій з проблем видання української книжки.

Чимало інформації було присвячено заснуванню нових видавництв, друкарень, книгарень. Улітку 1918 р. лише в Києві функціонувало 15 потужних українських видавництв, які випускали тільки українську літературу¹ (вісім із них мали власні друкарні). Поряд з ними активно відкривалися книгарні. Ряд місцевих російських та польських книжкових магазинів торгували й українською літературою. Зростав попит на неї. Так, товариство «Час» у трьох своїх київських книгарнях та четвертій, кам'янецькій, виторговувало за один день значно більше, ніж раніше за цілий рік. Тому не дивно, що в багатьох залізничних кіосках зникли російська книжка і преса, поступившись місцем

українській² (11 друкарень працювало у повітах Харківської губ.³).

Українська преса регулярно повідомляла своїх читачів про діяльність видавництва. Чимало інформації ми подибуємо про книгарню «Киевская старина», якою завідував Сергій Єфремов. А безпосередньо її роботою керував майже впродовж 20 років Василь Степаненко. Суттєвий оборот мала й книгарня, утворена на базі колишнього видавничого товариства «Вік».

Завдяки прихильному ставленню гетьманського уряду та енергійним заходам деяких нових членів товариства — Максима Синицького, Василя Короліва-Старого та інших — «Час» став солідним акціонерним товариством з капіталом у 100 тис. крб., яке розгорнуло широку видавничу і книготорговельну діяльність в Україні і за кордоном.

Книгарню Євгена Череповського під назвою «Малоросійська» було засновано ще до 1917 р. Її власник наполегливо видавав українські підручники, зокрема написані Іваном Огієнком. Маючи менші за інших адміністративні видатки, це підприємство досягло найкращих фінансових успіхів.

Чимало газетних матеріалів відбивають діяльність видавництва «Вернигора». Очолюване Павлом Кашинським знаходилося в Києві. Мало філіал у Відні. Переважно друкувало підручники, мапи, дитячі книги, брошури, листівки. До великих українських видавництв належала й «Робітнича книгарня». Вона, крім загального асортименту українських книжок, видавала твори Володимира Винниченка та інших письменників і громадсько-політичних діячів лівого напрямку. Видавництво «Книгоспілка», засноване в 1917 р. у Києві, спеціалізувалося на випуску художньої та науково-популярної літератури, очолював його Микола Стасюк.

Навколо товариства «Друкар» гуртувалися такі визначні українські наукові й культурні діячі, як Микола Біляшівський, Григорій Голоскевич, Павло Зайцев, Володимир Міяківський, Вадим Модзалевський, Георгій Нарбут, Софія Русова, Кость Широцький та ін.⁴

У тогочасній українській періодиці знаходимо чимало матеріалів і про видавництва «Дзвін», «Криниця», «Вернигора», «Сяйво», «Союз», «Сіяч» тощо, роботу Всеукраїнської кооперативної видавничої спілки (ВКВС), заснованої в 1918 р., до складу якої ввійшли лише кооперативи та кооперативні спілки (голова ради Федір Крижанівський).

ВКВС поставив своїм завданням видання книг з проблем кооперації, підручників з алгебри для середніх шкіл, науково-популярної літератури, творів Івана Франка⁵.

З метою поширення української книги, друкованої за кордоном, Рада Міністрів прийняла закон, за яким було скасовано мито, що накладалося на українські книги, ноти і мапи, видані поза державою. Цей закон стосувався всіх українських видань, з якої б країни їх не ввозили.

Майже вся тогочасна преса повідомляла громадськість про утворення Державного книжкового видавництва. За його статутом книжки повинні були друкуватися тільки українською мовою, мати добре художнє оформлення. Ціни на них не могли перевищувати її собівартості⁶.

Газети не обійшли увагою і факт заснування та діяльності при Міністерстві народної освіти і мистецтва Видавничого відділу. Основними завданнями останнього були: 1) збирати матеріал для друкування підручників; 2) надавати на певних умовах допомогу видавництвам, коли вони мають певні і перевірені міністерськими комісіями матеріали; 3) створити Центральне інформаційне бюро для збирання даних про всі книжки, які видаються на теренах України⁷. З цією метою в пресі опубліковано звернення Видавничого відділу Міносвіти до всіх авторів і видавництв Української Держави, а також і з Австрійської України з проханням регулярно надсилати у двох, або хоч в одному примірнику всі свої друковані видання, що могло прислужитися для української школи: шкільні підручники, мапи, картини, таблиці, педагогічні видання, книжки для шкільних бібліотек тощо⁸.

Постійно повідомляла преса про випуск художньої, наукової, науково-популярної та історичної літератури. Серед них слід виділити інформацію про зміст фахового журналу «Книгарь» (виходив за ред. Василя Старого (Короліва). Активну участь в його роботі брали Дмитро Дорошенко, Модест Левицький, Орест Левицький, Вадим Модзалевський, Андрій Ніковський, А. Пильченко, Софія Русова, Юрій Тищенко, Кость Широцький. Часопис регулярно друкував бібліографію про найновіші українські видання⁹.

Заходи щодо збільшення їх випуску досить широко відбито у тогочасних публікаціях, різних за жанровою формою (від рецензії до замітки). Одна з найважливіших груп матеріалів стосується випуску художньої літератури і, насамперед, творів класиків української і зарубіжної літератури. В пресі з'явилося повідомлення про підготовку і вихід у світ у катеринославському «Українському видавництві» повного «Кобзаря» Т. Шевченка, про його дуже гарне видання у Харкові зі вступним словом професорів Дмитра Багалія і Миколи Сумцова. У видавництві «Вік» видано твори Івана Котляревсько за ред. С. Єфре-

мова, поеми І. Франка «Іван Вишенський» та «На Святоюрській горі». У Львові Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка здійснило передрук першого видання «Енеїди» І. Котляревського, в Черкасах видано вибрані твори С. Руданського. У видавництві «Друкар» розпочалося видання повного зібрання творів Лесі Українки у семи томах. Ще планувалося видати байки Леоніда Глібова. В Києві вийшов альманах-декламатор «Скалки життя», впорядкований С. Паночині. Газетна періодика містить інформацію і про переклади поетичних творів зарубіжних класиків. Це — «Драматичні твори» О. Пушкіна в перекладі І. Франка та збірка ліричних поезій індійського поета Рабіндраната Тагора «Садівник» у перекладі Юрія Сірого (Юрія Тищенко — Г. Р.).

На шпальтах газет постійно публікувалися інформаційні повідомлення про випуск нових поетичних творів, зокрема збірка поезій Дмитра Загула «З зелених гір», «Поезії» Якова Савченка та збірник поезій «Al fresco» Петра Карманського¹⁰.

На сторінках періодичних видань ішлося і про випуск прози М. Коцюбинського, підготовку до виходу в світ у видавництві «Криниця» праць письменника-класика (п'яти томів).

Черкаське видавництво «Сіяч» видало вибрані твори І. Нечуя-Левицького, кілька популярних публіцистичних праць: «Унія і Петро Могила», «Перші українські князі», «Татари і Литва на Україні»; повість І. Франка «Великий шум»¹¹; у Львові — «Народні оповідання» Марка Вовчка; видавництво «Вік» — збірки творів Д. Марковича, оповідання В. Леонтовича, С. Васильченка. Побачили світ повісті Бориса Грінченка «Сонячний промінь» і «Під тихими вербами», п'яте видання оповідань Модеста Левицького та ін.

Активно висвітлювала тогочасна преса хід підготовки і видання українською мовою зарубіжної художньої літератури. Так, з метою прискореного перекладу таких творів у Катеринославі під керівництвом С. Б. Бачинського було створено гурток, який перекладав з іноземних мов українською художню і наукову літературу. Зокрема, ним перекладено оповідання Оскара Уайльда «Егоїстичний велетень» та «Щасливий принц», Олександра Купріна «Біла акація», Гі де Мопассана «Оздоба» й «Парасоль», Марка Твена «Собаки», Анатолія Франса «Кренділь» та ін.¹² У видавництвах України було видано ряд перекладів творів видатних зарубіжних письменників: Г. Ібсена, Г. Гейне, Г. Гауптмана, Д. Лондона, Ф. Б. Гарта, Е. По, «Хам» і «Rnonia gutis» Елізи Ожешкової, перше в перекладі М. Левицького, вдруге — Софії То-

білевич, російських письменників Миколи Гоголя, Леоніда Андреева та ін. Другим виданням вийшли переклади історичних повістей — «Чернігівки» М. Костомарова і «Сагайдачного» Д. Мордовця (перша в перекладі Б. Грінченка, друга — Марії Загірньої). Видавництво «Час» випустило для дітей переклад «Дядькової Томової хатинки» Бічер-Стоу, повість В. Короленка «Без язика» у перекладі П. Дятлова.

На шпальтах газет є й повідомлення про випуск збірки оповідань Наталки Романович-Ткаченко «Життя людське», двох книжок М. Грушевського «Sub divo» і «З старих карток», повість А. Крушельницького «Рубають ліс», збірка оповідань Хв. Майстренка «В огні і в крові», К. Поліщука «Серед могил і руїн», Ф. Сінгалевича «Отець Сава» та ін.; про видання драматичної поеми Лесі Українки «Бояриня», історичної драми С. Черкасенка «Про що тирса шелестіла», комедії В. Винниченка «Панна Марі», п'єси С. Васильченка; про перевидання п'єс С. Черкасенка «Хуртовина», М. Старицького «Богдан Хмельницький», Б. Грінченка «Степовий гість», І. Карпенко-Карого «Бондарівна», «Бурлака», «Мартин Боруля» тощо; про наукові монографії. Під рубриками «Література і наука», «Нові книжки і видання» часто вміщувалися матеріали про наукову, науково-популярну і суспільно-політичну літературу. Так, у видавництві «Український агроном» вийшли «Агрономічні поради» за ред. Аристарха Терниченка, праці Л. Чикаленка «Агроном і кооператор», А. Григоровича «Машини в сільському господарстві»¹³.

У газеті «Вільне життя» (Одеса) вміщено рецензію С. Ярового на брошуру Степана Смаль-Стоцького «Діти, батьки і внуки Шевченка»¹⁴, в часописі «Волинська народна газета» (Житомир) — рецензію М. Лятошинського на книжку Григорія Коваленка «Українська історія»¹⁵. Публікувалися й повідомлення про видання в київському видавництві «Шлях» наукових праць М. Біляшівського «Наші національні скарби», О. Грушевського «З етнографічних студій І. Франка», В. Самійленка «Дбаймо про фонетичну красу мови». У київському видавництві «Серп і молот» вийшли також «Іван Франко як публіцист» Р. Заклинського, «Енгельс, Маркс і Ласаль про неісторичні нації» Д. Донцова, його ж, «Похід Карла XII на Україну»¹⁶, «Пропащий час. Українці під московським царством» (1654—1876 рр.) М. Драгоманова з передмовою М. Павлика (видання друге), «Короткий нарис розвитку української національно-політичної думки в ХІХ ст. Частина перша (від початку ХІХ ст. до Михайла Драгоманова)» Ю. Охримовича. У харківській газеті «Возрождение»

вміщено рецензію проф. Є. Кагарова на дві популярні брошури проф. В. Бузескула: «Найдавніша цивілізація в Європі» і «Шкільна справа в стародавніх греків»¹⁷. У чернігівському видавництві «Сіверянська думка» вийшла брошура В. Модзалевського «Основні риси українського мистецтва», в «Українському видавництві» (Катеринослав) — книжка Софії Русової «Дошкільне виховання»¹⁸.

Цікаві рецензії на «Ілюстровану історію України» М. Грушевського, «Історію Слобідської України» з 35 малюнками і картами Д. Багалія, «Начерк розвитку української літературної мови» М. Сумцова, «Як жило славне Запорозьке низове військо» Д. Яворницького, «Політика (Державне будівництво України і міжнародні справи)» О. Шульгіна. Є в часописах і матеріали про випуск наукової і науково-популярної літератури в провінції. Зокрема, в газеті «Слово» (Харків) уміщено матеріали про валківське видавництво «Українська бджола», де було видано такі книги: «Про бджіл», «Дещо про заведення пасічного господарства», «Практичне господарство», а в жовтні 1918 р. вийшло друге видання книжки агронома О. Невинського «Практичне пасічництво. Догляд за бджолами круглий рік».

У процесі опрацювання газетних джерел виявилися матеріали критичного характеру про недоліки у виданні наукової і науково-популярної літератури. Вельми показовою є одна з рецензій на брошуру Івасенка «Гетьманство на Україні»¹⁹.

На особливу увагу заслуговують газетні матеріали про видання підручників і навчальної літератури. За нашими підрахунками, зазначена тематика становить найбільшу кількість публікацій, майже 30% серед газетних матеріалів — з проблем видавничої справи. Ця група матеріалів містить здебільшого інформацію аналітичного жанру, в них не лише порушувалися важливі питання, пов'язані з поліпшенням роботи державних видавничих закладів, удосконаленням шкільної видавничої діяльності у розвитку системи випуску шкільних підручників, а й піддавалися критиці номенклатурні працівники за недоліки у видавничій справі, висвітлювалися її найзлободенніші проблеми. Для такого твердження дають підстави зроблені нами розрахунки: а) виявлення питомої ваги матеріалів, надрукованих під рубриками «Українські підручники», «Шкільні підручники», «Нові підручники» та ін.; б) визначення рівня релевантної інформації у матеріалах, підготовлених штатними і позаштатними кореспондентами видань.

Про жанрову спрямованість цих матеріалів

свідчать дані²⁰, систематизовані у зведеній табл. 3.

Табл. 3

Питома вага матеріалів про видання шкільних підручників у загальному масиві джерел про видавничу справу в українській газетній періодиці (травень – грудень 1918 р.)

Жанри	Центральна преса	Губернська преса	Повітова преса
Стаття	5	2	1
Кореспонденція	65	60	58
Замітка	30	38	41

Отже, статті з проблем шкільної видавничої справи з'являлися у центральній і особливо в губернській і повітській пресі дуже рідко. Натомість кореспонденції і замітки були основними формами публікацій, які віддзеркалюють суто змістовний підхід до висвітлення зазначеної теми. Аналіз газетних матеріалів за інформаційними ознаками — наявністю словосполучень відповідного змісту, свідчить, що, крім постійних рубрик «Українські підручники для початкових шкіл», «Нові підручники», ця тема текстологічно присутня і в рубриках «Бібліографія», «Література і наука», «Нові книжки». Вони з'являлися на сторінках українських газет одна за одною через невеликий проміжок часу і не зникали протягом усього досліджуваного періоду. Більшість публікацій характеризуються постійною тематичною добіркою, різноманітністю, оригінальними думками і пропозиціями. Незважаючи на порівняльно невеликі кількісні ознаки фізичного обсягу, що вони їх займали на шпальтах газет, ці матеріали в плані інформаційного змісту досить насичені релевантною інформацією. Публікації такого змісту характерні не лише для центральної преси. Відповідні матеріали вміщували навіть повітові газети, незважаючи на свій, зрештою, повітовий статус і невеликий обсяг.

Привертають увагу публікації про проведення першого конкурсу на кращий підручник українською мовою. Переможці конкурсу нагороджувалися відповідно преміями: перша — 100 тис., друга — 5 тис. і третя — 2 тис. крб.²¹ Водночас у пресі опубліковано закон Ради Міністрів, за яким Міністерству народної освіти і мистецтва було виділено 2 млн крб. на видання шкільних підручників²². Група публікацій висвітлювала конкретні напрями реалізації програми стосовно забезпечення початкової і середньої школи

підручниками й допоміжною навчальною літературою.

На нашу думку, особливий інтерес для фахівців мають джерела, що відбили пошук зв'язків різних за профілем видавництва з громадськими і державними установами як однієї з важливих умов розв'язання завдання по випуску шкільних підручників. Коло цих джерел різноманітне. Найпоширенішими є матеріали про підготовку і продаж нових підручників, допоміжної навчальної літератури; про випуск шкільної літератури з арифметики, української мови і літератури, історії та інших предметів.

Своєрідним інформатором рівня висвітлення цієї теми є дані про авторів і зміст навчальної літератури, час і місце її видання. За підрахунками автора, такі матеріали становлять близько 80% від усієї кількості матеріалів на зазначену тему і представлені в основному хроніками. Серед зазначеної групи джерел заслуговують на увагу матеріали про підручники, навчальні посібники з української мови, авторами яких були відомі науковці²³. Зокрема, в одному з відгуків на «Українську граматику для самонавчання» Модеста Левицького у «Волинській газеті» від 15 вересня 1918 р. наголошувалося, що грамика його з'явилась, як і деякі інші грамики, через те, що авторові довелося останнім часом бути лектором на українознавчих курсах і вчителем української мови у старших класах середньої школи.

Мета таких бібліографічних матеріалів-оглядів — привернути увагу державних установ, педагогічних працівників до своєчасного забезпечення початкової і середньої школи всією необхідною навчальною літературою. В цій групі джерел значне місце належить матеріалам, що розповідають про стан підготовки й видання українсько-російських словників. На шпальтах газет вміщено вичерпну інформацію про чотиритомний «Словник української мови» Бориса Грінченка, «Словник українсько-московський» Василя Дубровського, «Російсько-український словник» В. Сильченка за ред. Івана Огієнка та ін. Є в часописах і довідковий матеріал про найкращі кишенькові словники, зокрема про «Український правописний словничок з короткими правилами правопису» Григорія Голоскевича, «Український правопис» ч. I, «Словничок» Андрія Ніковського, «Кишеньковий російсько-український словничок» О. Гудими, «Правничий словник» Е. Ванека²⁴ та ін.

При опрацюванні газетних джерел вказаної проблематики виявилися також матеріали, які відбили критичне ставлення громадськості до авторів окремих підручників та навчальних

посібників для української школи. То матеріали переважно у формі рецензій, де йдеться про низький рівень окремих навчальних посібників та підручників. Вельми показовою щодо цього є рецензія на підручник для учнів середніх шкіл і посібник для самоосвіти І. М. Яковлева «Краткий курс украинского языка». Відзначалося, що автор зовсім не знає української мови, не розуміє її духу, її фонетичних і морфологічних законів, «...та й взагалі граматику як науку кепсько собі уявляє»²⁵.

Загалом видавнича справа за період Української Держави досягла великих успіхів. Наприкінці 1918 р. у Наддніпрянській Україні існувало понад 120 видавництв²⁶, які випустили кілька мільйонів україномовних книжок. Причому видавництва знаходилися не тільки у таких великих містах, як Київ, Катеринослав, Одеса, Харків, й у менших — у Вінниці, Черкасах, Павлограді, Олександрівську, Гадячі, Широкому на Херсонщині²⁷.

Значне місце на сторінках періодичних видань відводилося оглядові українських журналів. За досліджуваний період було засновано вісім двотижневих журналів («Сільський господар», «Кооперативна зоря», «Гедзь», «Українські медичні вісті», «Вістник ветеринарної медицини», «Універсальний журнал», «Вістник громадської агрономії», «Рілля»).

Існували ще три журнали-тижневики («Комашня», «Народня справа», «Око»), чотири тижневих газет («Власна хата», «Самосійник» згодом став щоденною газетою, «Наша думка», «Залізничний дзвін»).

Виходили й журнали-місячники. З-поміж них виділимо історичний журнал «Наше минуле» (почав виходити влітку 1918 р. за ред. Павла Зайцева). Думка про видання такого часопису виникла ще в 1917 р. в середовищі культурних діячів, які гуртувалися навколо товариства «Друкар», що восени того ж року перебралося з Петербурга до Києва. На сторінках видання знайшли місце цінні праці з історії України, літератури, мистецтва, культури, спогади і листування, етнографічні матеріали та ін. Перше число журналу з'явилося в серпні 1918 р. обсягом 13 др. арк., накладом у 6500 прим. Усього за 1918 р. вийшло три випуски обсягом 13 — 15 арк. кожний. З них друге число часопису видано в кількості 5000 прим. У його виданні взяли участь найвизначніші наукові й літературні сили України. Часопис чудово оформив художник Георгій Нарбут (у 1917 р. переїхав з Петербурга до Києва). В його номерах за 1918 р. вміщено чимало цікавих історичних статей з різної проблематики²⁸.

Видавали свої журнали й професійні орга-

нізації. У Києві виходив «Вістник Всеукраїнської спілки лікарських помічників, помічниць і акушерок». Всеукраїнська учительська спілка при найближчій участі Софії Русової, Спиридона Черкасенка, Якова Чепіги, Олександра Дорошкевича видавала свій місячник «Вільна українська школа». Виходили також «Лісовий вістник», «Українська кооперація», «Закон і право», «Згода», «Наше слово», альманах-збірник «Досвід».

Про стан та розвиток національної літератури давали уявлення журнали «Шлях», «Літературно-науковий вістник». Серед рубрик журналів, крім літературно-критичних, були й оглядові, де подавалися відомості про розвиток літератури в Україні й закордоном, друкувалися огляди нових видань, літератури тощо.

В українській періодиці у тематичних рубриках «Нові журнали» та «Нові газети» широко рецензувалися українські часописи: перша книжка журналу «Внешкольное просвещение» («Позашкільна освіта»)²⁹, 4—7 книжки «Літературно-наукового вістника»³⁰, 1—4 числа журналу «Сільський господар»³¹, перший номер журналу «Вістник громадської агрономії»³², 8—9 числа журналу «Вільна українська школа»³³ та ін.

Так, у кореспонденції про конотопський часопис «Кооперація и жизнь» «Черниговская земская газета» писала: «Судячи по числам, зазначеним українською мовою на обгортці, можна було б подумати, що часопис береться до дійсного освідомлення народу і буде підходити до нього з його мовою. Але у № 2 часопису — крім 2—3 хронік, заміток, — всі статті друкувалися російською мовою, — ні одної по-українському. І се дивно, бо Конотопщина має населення майже цілком українське»³⁴.

Отже, аналіз газетних матеріалів, що відбили процеси становлення видавничої справи в Українській державі, дозволяє зробити висновок: преса зазначеного періоду — безцінне історичне джерело, оскільки архівні документи більшості державних установ, політичних і громадських організацій того часу не збереглися.

¹ Волинська газета. — Житомир. — 1918. — 4 жовт.

² Дорошенко Д. Історія України. 1917—1923. — Ужгород, 1932. — Т. 2. — С. 369.

³ ЦДАВО України, ф. 1184, оп. 1, спр. 11, арк. 50.

⁴ Рудий Г. Преса Української Держави. 1918. — К., 1996. — С. 149.

⁵ Там само. — С. 149—150.

⁶ Новости дня. — Київ. — 1918. — 13 вер.

⁷ Волинська народня газета. — Житомир. — 1918. — 7 лип.

⁸ Там само. — 21 вер.

⁹ Волинська газета. — 1918. — 29 вер.

¹⁰ Дорошенко Д. Українська література в 1918 році // Життя Поділля. — Кам'янець-Подільський. — 1919. — 12 лютого.

¹¹ Волинська народня газета. — 1918. — 31 груд.

¹² Народне життя. — Катеринослав. — 1918. — 5 черв.

¹³ Волинська народня газета. — 1918. — 27 лип.

¹⁴ Вільне життя. — Одеса. — 1918. — 22 черв.

¹⁵ Волинська народня газета. — 1918. — 7 лип.

¹⁶ Новости дня. — 1918. — 24 вер.

¹⁷ Рудий Г. Преса Української Держави. 1918. — С. 153.

¹⁸ Волинська газета. — 1918. — 17 вер.

¹⁹ Рудий Г. Преса Української Держави. 1918. — С. 53—154.

²⁰ Там само. — С. 155.

²¹ Земське діло. — Харків. — 1918. — 20 лип.

²² Державний Вістник. — Київ. — 1918. — 23 черв.

²³ Рудий Г. Преса Української Держави. 1918. — С. 158.

²⁴ Одескій листок. — 1918. — 25 лип.

²⁵ Волинська газета. — 1918. — 29 вер.

²⁶ Кравець С. Українська книжка в 1918 р. // Міжнар. наук. конф. «Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 р.» — Наук. зб. — К., 1998. — С. 217.

²⁷ Степовий В. Культурний рух на Україні в часи революції // Наш шлях. — Кам'янець-Подільський. — 1919. — 4 груд.

²⁸ Рудий Г. Преса Української Держави. 1918. — С. 137.

²⁹ Новый журнал // Земське діло. — Харків. — 1918. — 30 лип.

³⁰ Вільне життя. — 1918. — 15 серп.

³¹ Нові видання // Селянське слово. — Київ, 1918. — 8 вер.

³² Провесінь. — Лохвиця. — 1918. — 30 серп.

³³ Нова Рада. — Київ. — 1918. — 13 жовт.

³⁴ Черниговская земская газета. — 1918. — 20 лип.

КОРОТКО

Міністерство освіти і науки України, Українська академія друкарства, Наукове товариство ім. Т. Шевченка до 150-ї річниці від дня народження українського видавця Івана Тиктора в межах міжнародного проекту «Tempus Tacis» провели в листопаді 2001 р. II Тикторські читання.

Надія Стрішенець

Президентські бібліотеки США: історія та досвід функціонування

Підготовлено на основі матеріалів стажування в Управлінні Президентських бібліотек Національного архіву США та в Президентській бібліотеці Р. Рейгана за програмою Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) «Freedom Support Act Fellowships in Contemporary Issues».

Президентські бібліотеки (ПБ) США — унікальні установи, призначені для зберігання, впорядкування, опису та використання всього масиву документів, що надходять з Білого дому і пов'язані з політичною діяльністю президентів, з виконанням ними своїх конституційних обов'язків. Крім того, ПБ включають матеріали з особистих архівів президентів та членів їхніх родин, найчастіше — дружин, а також найближчих офіційних осіб, друзів, соратників. До музею, який є невідмінною складовою частиною ПБ, окрім документів, фотографій, відеофільмів, звукозаписів та особистих речей, входять численні подарунки, одержані президентом і членами його родини за час перебування у Білому домі. Кожна ПБ має значну і, як правило, дуже цікаву колекцію фото- та аудіовізуальних матеріалів.

Невелику частку складає книжковий фонд, до якого забезпечено відкритий доступ. Здебільшого це довідкові видання, література про президентів та інститут президентства, міжнародну політику. (Книги, подаровані президенту, зберігаються в музеї). Кожна ПБ пропонує наукові й культурно-освітні програми, що включають виставки, лекції, симпозиуми, покликані донести до якомога ширших кіл краще розуміння індивідуальності президентів, інституту президентства і американської політичної системи в цілому. Водночас ПБ є і науково-дослідними центрами, зосередженими на вивченні діяльності президентів, зокрема на створенні т. зв. «усної історії». Йдеться про записані

на плівку інтерв'ю або спогади экс-президентів, їхніх сучасників (відомих політичних діячів, колишніх співробітників, провідних журналістів, друзів).

Отже, ПБ є особливим поєднанням архіву, музею, фонду аудіовізуальних матеріалів, культурно-освітньої та дослідної установ. Безперечно, це не бібліотеки в тому значенні, в якому їх трактує сучасне бібліотекознавство. Насправді спостерігається певна контамінація термінів. Термін «бібліотека» є, на наш погляд, лише даниною традиції, що бере свій початок від Ф. Рузвельта, та певною мірою наслідком відсутності відповідної дефініції для таких синтетичних, багатофункціональних інституцій, якими є президентські бібліотеки. Можливо, також у зв'язку з тим, що створюються вони за життя президентів, значно ближча за суттю назва «архів-музей» має етичні застереження. Та й лінгвістичні особливості англійської мови не сприяють утворенню подібних складних слів.

Лише в Сполучених Штатах, де традиції президентства найдавніші, існує ціла мережа цих унікальних установ, яка включає 11 президентських бібліотек¹. Першу з них, Ф. Рузвельта,

¹ Дати відкриття та місця розташування президентських бібліотек (за черговістю правління президента):

Г. Гувера — 10 серпня 1962 р., Вест Бранч, штат Айова;

Ф. Рузвельта — 4 липня 1940 р., Гайд Парк, штат Нью-Йорк;

Г. Трумена — 6 липня 1957 р., Індепенденс, штат Міссурі;

Д. Ейзенхауера — 1 травня 1962 р., Ебайлен, штат Канзас;

Д. Кеннеді — 20 жовтня 1979 р., Бостон, штат Массачусеттс;

Л. Джонсона — 22 травня 1971 р., Остін, штат Техас;

Р. Ніксона — 19 липня 1990 р., Йорба Лінда, штат Каліфорнія;

Д. Форда — 27 квітня 1981 р., Енн Ербор, штат Мічіган, музей — 18 вересня 1981 р., Гренд Репідс, штат Мічіган;

Стрішенець Надія Володимирівна, к. і. н., заввідділом зарубіжних зв'язків та фонду ООН Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

було відкрито 4 липня 1940 р., а останню — Д. Буша — 6 листопада 1997 р. Готується до відкриття у Літл Рок, штат Арканзас, ПБ Б. Клінтона². Споруджують ПБ у різних частинах країни, здебільшого на батьківщині колишніх президентів чи на території університетів, в яких вони навчалися. Приміром, бібліотеки Ф. Рузвельта, Г. Гувера, Д. Ейзенхауера, Д. Кеннеді, Л. Джонсона зведені на місці чи поблизу місця їх народження, Д. Картера — біля університету, котрий закінчив, Р. Рейгана — у штаті Каліфорнія, де той тривалий час був губернатором і де мешкає нині. За розмірами і зовнішнім виглядом ПБ також різняться: від скромних будівель Ф. Рузвельта і Г. Гувера до вражаючих споруд ПБ Л. Джонсона і, особливо, — Д. Кеннеді, яка височіє прямо над затокою, що веде до Атлантичного океану.

Нагляд і керівництво мережею ПБ здійснює Управління президентських бібліотек (Office of Presidential Libraries) Національного архіву США. Його очолює Шерон Фосетт (Sharon Fawcett). Управління надає консультативну допомогу; узагальнює звіти ПБ, готуючи щорічні довідники про їхню діяльність («Briefing book»); розробляє інструктивні посібники («Presidential Libraries Manual»), де пропонує модель організації президентської бібліотеки; веде веб-сторінки в Інтернеті і т. п.³

Одинадцять ПБ володіють колосальним історичним фондом, що включає понад 380 млн сторінок архівного текстового матеріалу, 5,5 млн фотографій, 14 млн футів кіноплівки, 80 тис. годин платівок, звуко- та відеозаписів, понад 340 тис. музейних експонатів тощо.

Передісторія їх створення криється в історії американського народу і його інституцій. Цікавою з погляду розвитку американського суспільства, характерних особливостей його менталітету видається традиція, за якою, починаючи від Д. Вашингтона, всі документи, що

Д. Картера — 1 жовтня 1986 р., Атланта, штат Джорджія;

Р. Рейгана — 4 листопада 1991 р., Сімі Веллі, штат Каліфорнія;

Д. Буша — 6 листопада 1997 р., Колледж Стейшн, штат Техас.

² Стажуючись у Національному архіві США, я мала змогу відвідати там підрозділ, очолюваний п. Дугласом Терменом, відповідальним за підготовку та відправлення офіційних матеріалів адміністрації Клінтона з Білого дому до майбутньої ПБ.

³ Управління регулярно одержує ксерокопії статей, що стосуються діяльності президентських бібліотек, котрі потім після прочитання зберігаються. До речі, всі підрозділи Національного архіву постійно отримують підбірки ксерокопій відповідно до тематики, яку вони ведуть.

зібранися у президента за час його правління, вважалися його власністю, і він міг беззастережно ними розпоряджатися, забравши з собою після закінчення терміну перебування при владі. (Те саме стосувалося і ключових офіційних осіб). Коли перший президент США Джордж Вашингтон, котрий характеризував свої президентські документи як «різновид громадської власності, недоторканної» в його руках⁴, залишив президентський кабінет, він забрав усі папери до родинного маєтку на горі Вернон, сховавши від цікавих очей політичних супротивників. Його наступники чинили так само. Ця традиція існувала півтора століття.

Документи, зібрані за час перебування на найвищій посаді держави, настільки знаходилися у цілковитому розпорядженні президентів та їхніх нащадків, що, приміром, Г. Клівленд відмовив Сенату переглядати звичайну кореспонденцію, вважаючи, що має право навіть знищити папери на власний розсуд. К. Кулідж справді дав наказ ліквідувати підшивки, але помічник врятував їх. Дружина А. Лінкольна не лише за життя не дозволяла користуватися офіційними матеріалами свого чоловіка. Передані пізніше до Бібліотеки Конгресу, вони стали відкритими тільки в 1950-х роках, — через кілька років після того, як дослідники отримали доступ до багатьох документів Рузвельта, котрий прийшов на посаду через 72 роки після Лінкольна.

Оскільки з боку держави не було контролю над документами Білого дому, то після смерті президентів якась їх частина просто втрачалася чи руйнувалася. Вони псувалися збирачами автографів і любителями сувенірів, гинули у вогні (як документи В. Гаррісона, Д. Тайлера, З. Тейлора), часто підправлялися редакторами. У кращому випадку ставали власністю бібліотек штатів, приватних університетів, історичних товариств.

Водночас наукова спільнота, впливові діячі країни усвідомлювали, що ці матеріали є важливою частиною національної історичної пам'яті. Конгрес асигнував значні суми на придбання у спадкоємців архівів колишніх президентів. Так, вдова Медісона одержала 65 тис. дол. за документи свого чоловіка, 45 тис. було виділено різного часу на придбання паперів Вашингтона, 20 тис. сплачено за частину документів Джефферсона, 20 тис. — Монро⁵.

⁴ Wilson D. Presidential Libraries // Prologue: Quaterly of the National Archives. — 1989. — Vol. 21. — № 2. — P. 100.

⁵ Hearing Before a Special Subcommittee of the Committee on Government Operations House of Representatives: Eighty-Fourth Congress, First Session Bills to Provide for

Паралельно уряд, приватні організації намагалися опублікувати найважливіше зі спадщини президентів, щоб зберегти для наступних поколінь.

Ситуація дещо поліпшилася, коли наприкінці XIX ст. у Бібліотеці Конгресу (БК) було створено відділ рукописів. Саме туди з 1903 р. почали надходити президентські архіви: Т. Рузвельта (у 1917 р.), В. Тафта, В. Вільсона, вдова якого через 15 років по смерті чоловіка передала документи, але встановила суворі обмеження на доступ до них. К. Кулідж, останній з президентів (1923—1929), хто також помістив папери до БК, хоча відкрито визнав, що багато їх знищив перед передачею. Загалом у відділі рукописів БК зберігаються у більш чи менш повному обсязі архіви 23 президентів США — від Д. Вашингтона (95% усіх відомих документів) та Т. Джефферсона (значну частину обох архівів, як уже наголошувалося, було придбано ще в XIX ст.) до К. Куліджа. Всього понад 2 млн рукописів⁶.

Стажуючись у Вашингтоні, я мала нагоду ознайомитися з їх організацією. Згідно зі спеціальним законом, 1957 р. на БК було покладено обов'язок упорядкувати президентські архіви, мікрофільмувати їх, створити допоміжні покажчики. За порівняно короткий термін усе було виконано. Якщо архівна колекція налічувала менше тисячі документів, її впорядковували за простою хронологією; більші за обсягом — спочатку ділили за окремими групами («Загальна кореспонденція», «Військові документи» та ін.), а всередині них — за хронологією. Всі президентські документи мікрофільмовано (за таким самим принципом, що значно полегшує пошук). Їх можна за потреби придбати або замовити по МБА. (Декілька великих наукових бібліотек США укомплектували цими мікрофільмами свої фонди). До архівного зібрання кожного президента підготовлено і видано друком покажчики з докладним переліком усіх документів. Створено іменні покажчики кореспондентів, з якими листувалися президенти, тощо.

Досить суворими є правила користування залом рукописів, де можна одержати архіви президентів. Дослідникам видаються тільки копії документів. Вони мають залишити всі свої речі поза межами залу, із собою вносити нічого не

the Acceptance and Maintenance of Presidential Libraries, and for Other Purposes. June 13, 1955. — Wash., 1955. — P. 28; *Relyea H. Federal Presidential Libraries: Federal Report for Congress.* — 1995. — P. 2.

⁶ The Presidential Papers Program of the Library of Congress. — Wash., 1960. — 4 p.; *Goodrum Ch. The Library of Congress.* — N. Y.; Wash., 1975. — P. 106—107.

дозволяється. Писати можна лише олівцем і на папері, виданому його бібліотекарем (ці правила, звичайно, стосуються користування всіма рукописами).

На початку 30-х років, коли БК, здавалося, могла б стати офіційним сховищем президентських документів, наступник К. Куліджа — Г. Гувер (1929—1933), який зібрав у Європі потужну колекцію документів протягом і після Першої світової війни, розмістив її (а через деякий час і свої президентські архіви) у Стенфордському університеті. Відбудована за приватні кошти на його території установа була відома з 1933 р. під назвою Воєнна бібліотека Гувера, пізніше — Інститут війни, революції та миру⁷.

Тому, коли Ф. Рузвельт (1933—1945) з осені 1934 р. почав консультиватися з архівістами та істориками щодо розміщення своїх паперів, існував прецедент Воєнної бібліотеки Г. Гувера. Не могли не привернути його уваги й інші напівреалізовані ідеї президентської бібліотеки. Ще Д. Вашингтон незадовго до своєї смерті планував звести приміщення для бібліотеки на горі Вернон поряд з будинком, в якому мешкав, куди б до його президентських документів могли звертатися за консультаціями. Родина Адамсів довго зберігала сімейний архів і бібліотеку в своєму маєтку в Квінсі, штат Массачусетс, але тримала їх зачиненими. Нарешті, існував приватний сімейний архів та музей, присвячений життю та діяльності дев'ятнадцятого президента США — Р. Хейеса, документальна спадщина якого була розташована у збудованій власним коштом і частково фінансованій штатом Огайо установі, що поєднувала в собі архів, музей і бібліотеку (відкрита у Фремонті в 1914 р.).

Це була близька паралель до замисленого Ф. Рузвельтом. Після міркувань і консультацій поступово сформувався інший план. Він уникав ускладнень з контролем над архівом, які мав Г. Гувер у Стенфордському університеті [див. 7], і забезпечував потужніше утворення, ніж бібліотека-архів Р. Хейеса. На прес-конференції в грудні 1938 р. Рузвельт оприлюднив свій план, який видавався значним нововведенням. Він запропонував з приватних пожертв збудувати бібліотеку для своїх численних президентських і приватних документів і заповісти її федеральному уряду, передавши у підпорядкування Національному архіву, який президент, певною мірою, вважав своїм дітищем.

Ще на початку XX ст. історики, державні діячі почали виступати за необхідність його

⁷ *Nash G. Herbert Hoover and Stanford University.* — 1986.

створення, привертаючи увагу Конгресу до серйозного безладу з федеральними документами⁸. У 1920-х роках Конгрес нарешті прийняв Закон про заснування Національного архіву. Спорудження спеціального приміщення розпочалося за правління Г. Гувера. Він був сам гостро зацікавлений у збереженні історичних документів. Після нього президент Рузвельт спрямував фонди Адміністрації публічних робіт на завершення будівництва і взяв безпосередню участь у створенні разом з архівістами і вченими відповідного законодавства, що регулювало б діяльність Національного архіву.

Тому, вирішивши збудувати для всього масиву президентських документів нову установу на власній ділянці землі, за приватні кошти, Рузвельт вважав за необхідне підпорядкувати її саме Національному архіву США. На думку біографів, спочатку він думав про неї як про своє робоче місце, куди можна приїхати після Білого дому, де зручно працювати над мемуарами. Можливо, саме з цієї причини, а ще завдяки тому, що Рузвельт передавав багату приватну бібліотеку, нову установу було названо Президентською бібліотекою. Згодом це перетворилося на традицію.

У ході консультацій Рузвельт зустрівся з групою видатних істориків та державних діячів, які, високо оцінивши його ідею, висловили пропозицію, що колекція стала б значно ціннішою, якби президент дав анотації до найважливіших документів, роблячи помітки й коментарі стосовно їх впливу на прийняття рішень⁹. Рузвельт написав кілька коментарів до документів і включив їх до свого тому «Публічні доповіді, звернення».

Конгрес уповноважив Архівіста Сполучених Штатів¹⁰ прийняти архів та інші історичні матеріали від Рузвельта й близьких до нього осіб. Крім офіційних документів, він зібрав

величезну кількість рукописів, записів, книг, які також включив до колекції. Багато матеріалів передала дружина — Елеонора Рузвельт. (Їх обсяг був таким значним, що з часом для них добудували окреме крило).

За рахунок приватних коштів, здебільшого друзів Рузвельта, за його проектом було зведено одноповерховий з польового каменю будинок у датському стилі. 4 липня 1940 р. Архівіст США прийняв у своє підпорядкування ПБ Рузвельта. Штат із високопрофесійних фахівців підготував бібліотеку до відкриття. Рузвельт періодично протягом війни навідувався до Гайд Парку. Там він провів чимало часу, систематизуючи матеріали, вирішуючи, які з них є приватними і належать родині, а які офіційні і мають бути в бібліотеці. Залишився його запис: «Я практично нічого не знищив»¹¹.

Спочатку (в липні 1941 р.) було відкрито музей, а навесні 1947 р. дослідникам стали частково доступними документи Білого дому і більшість матеріалів допрезидентського періоду. Вперше подібні архіви проходили такий короткий шлях, щоб стати надбанням історичної науки. Навесні 1950 р. було відкрито більшість документів періоду правління Рузвельта, в 1955 р. їх кількість становила 85%¹², а в наступні 20 років доступними стали майже всі інші. Зрозуміло: найбільш закритими були документи, що стосувалися Другої світової війни та закордонних справ. Декласифікація їх була повільною. А деякі з них досі залишаються закритими¹³.

Так було засновано першу Президентську бібліотеку, що поєднала в собі архів, музей і книжкове зібрання і стала зразком для створення цілої мережі, яка незабаром почала стрімко розвиватися. В 1950 р. Г. Трумен після первісного плану помістити свої папери до Націо-

¹¹ Hearing Before a Special Subcommittee of the Committee on Government Operations House of Representatives: Eighty-Fourth Congress, First Session Bills to Provide for the Acceptance and Maintenance of Presidential Libraries, and for Other Purposes. June 13, 1955. — Wash., 1955. — P. 44.

¹² Ibid. — P. 33, 44.

¹³ Наскільки особливими є ці архіви — свідчить такий факт, описаний Ф. Фрейделом. Коли Рузвельт повернувся до Гайд Парку після Тегеранської і Каїрської конференцій, він передав частину паперів для бібліотеки. Архівіст жажнувся, побачивши серед них від руки написану нотатку, що встановлювала дату висадки союзних військ у Франції. Він поклав її до сейфа і впродовж місяців зберігав цей важливий секрет. Означений день прийшов як велике полегшення для нього, і нотатка незабаром експонувалася у музеї бібліотеки (Див.: *Freidel F. Roosevelt to Reagan ...* — P. 107).

⁸ Проф. Ф. Фрейдел, який був серед тієї невеликої групи фахівців, котра почала працювати в архіві Ф. Рузвельта в середині 1940-х років, і є свідком започаткування президентських бібліотек, описує такі випадки, характерні для початку ХХ ст.: Ф. Рузвельт, тоді ще молодий помічник секретаря Військово-морського флоту, знайшов два підвали, заповнені документами Громадянської війни, на подвір'ї ВМФ. Декларація про незалежність і Конституція були знайдені в старовинному маленькому сейфі, що ледве захищав їх від цікавих людей, не кажучи вже про вогонь. Див.: *Freidel F. Roosevelt to Reagan: The Birth and Growth of Presidential Libraries // Prologue: Quarterly of the National Archives.* — 1989. — Vol. 21. — № 2. — P. 103.

⁹ Ibid. — P. 105.

¹⁰ Так називається посада керівника Національного архіву США.

нального архіву вирішив також будувати бібліотеку, як і Ф. Рузвельт.

У 1955 р. Конгрес прийняв Закон про Президентські бібліотеки (Presidential Libraries Act), який офіційно визнавав і регулював систему приватно зведених і федерально підтримуваних бібліотек. Це дозволяло іншим президентам наслідувати модель ПБ Рузвельта. Її основна суть: приватна фундація знаходить кошти на будівництво депозитарію для президентського архіву, після його спорудження передає приміщення та обладнання в підпорядкування Національному архіву, що діє від імені народу і уряду. Далі діяльність ПБ, включаючи оплату співробітників, фінансує держава.

Невдовзі після прийняття Закону, в 1957 р., було відкрито ПБ Г. Трумена; у 1962 р. фундація Ейзенхауера відкрила архів-музей, а ПБ Г. Гувера виросла поблизу місця його народження у штаті Айова, куди в 1964 р. було переведено його президентські документи, що зберігалися в Інституті війни, революції та миру Стенфордського університету. Їх приклад наслідували інші президенти.

Однак питання про власність на архіви першої особи країни законодавчо не було врегульовано. Офіційні документи Білого дому продовжували перебувати у приватній власності президентів, котрі вони передавали (заповідали) державі. І лише т. зв. «Уотергейтська справа» внесла радикальні корективи у тривалу невизначеність щодо того, чи президентські документи є персональною власністю экс-президента чи держави. Коли у 1974 р. під загрозою імпічменту Р. Ніксон змушений був піти у відставку, Конгрес на підставі спеціального Закону про збереження президентських звукозаписів і матеріалів (Presidential Recordings and Materials Preservation Act)¹⁴ від 1974 р. передав документи його адміністрації під опіку Національного архіву. Таким чином, Ніксон не міг ані забрати їх з собою, залишаючи офіс, ані передати їх до ПБ поза межі столиці.

Згідно з цим Законом було також створено Тимчасову національну комісію для вироблення рекомендацій щодо контролю і охорони документів і архівів найвищих офіційних осіб. На основі рекомендацій Комісії, її підсумкового документа було підготовлено і в 1978 р. затверджено новий Закон (Presidential Records Act)¹⁵, за яким президентські архіви переходять у федеральну власність і перебувають під опікою та контролем Архівіста США після того,

як президент залишає Білий дім. У відповідності з ним усі президентські документи, створені після 20 січня 1981 р., є власністю США. ПБ Р. Рейгана була першою, яка діяла за цим законом. А Д. Картер був останнім господарем Овального кабінету, котрий міг вільно взяти свої архіви та документи.

Статус президентського архіву Р. Ніксона регулюється вищезгаданим спеціальним Законом 1974 р. Він розміщений у новому корпусі Національного архіву в Коледж Парку неподалік Вашингтона і частково відкритий для дослідників. І хоча, не порушуючи традиції, ПБ Р. Ніксона збудували неподалік від всесвітньо-відомого Діснейленду — в Йорба Лінді (Каліфорнія), де народився экс-президент, — вона не фінансується державою і включає лише його приватні документи, матеріали та книги.

Законом 1978 р. було визначено критерії, за якими встановлюються обмеження на доступ до президентського архіву. Тимчасово закритими є матеріали, пов'язані з національною безпекою та зовнішньою політикою; торговими секретами та конфіденційною комерційною і фінансовою інформацією; федеральними призначеннями; конфіденційними стосунками президента з радниками та радників між собою; приватними справами [див. 15, с. 16—18]. Визначено й коло осіб, які користуються винятковим правом доступу до закритих матеріалів.

У зв'язку з невинним зростанням кількості президентських документів¹⁶, що триває і досі, та бажанням родини й друзів звести якомога просторіші, часом архітектурно складні приміщення для ПБ у 1986 р. було прийнято ще один закон про президентські бібліотеки (Presidential Libraries Act)¹⁷. Він встановлював вимоги стосовно архітектури та дизайну ПБ, бюджетні ліміти, включаючи кошти на їх утримання, і підтвердив попередній порядок, за яким, якщо термін президенства добігає кінця, може бути утворена приватна корпорація для збирання коштів на спорудження архіву, що функціонуватиме як ПБ. Ця споруда передається уряду.

Президентська бібліотека Рональда Рейгана

Президентська бібліотека Р. Рейгана є прикладом бібліотеки нового покоління. Вона першою потрапила під дію Закону 1978 р. За

¹⁴ Office of Presidential Libraries' Briefing Book. — 1996. — P. 20—24.

¹⁵ Ibid. — P. 13—19.

¹⁶ Ф. Фрейдел вказує єдиний показник: якщо Гувер одержував щодня 400 листів, то Рузвельт уже 4 тис. Див.: *Freidel F. Roosevelt to Reagan ...* — P. 105.

¹⁷ Office of Presidential Libraries' Briefing Book. — 1996. — P. 8—12.

ним, як уже зазначалося, всі документальні матеріали, створені президентом та його штатом за час виконання офіційних обов'язків, належать уряду, а не є їх власністю. Приватними є лише папери особистого характеру, не пов'язані з виконанням конституційних обов'язків. Опрацювання всього масиву матеріалів для цієї ПБ від самого початку здійснювалося за допомогою комп'ютерної техніки. Вона володіє найбільшим серед президентських бібліотек фондом — близько 50 млн стор. архівних матеріалів, найбільшою аудіовізуальною колекцією (понад 1,6 млн фотографій, 25 тис. відеозаписів, 26 тис. аудіозаписів, дуже багато фільмів), 76 тис. подарунків президенту Рейгану, 16 тис. книг, численними записами «усної історії» (інтерв'ю) тощо)¹⁸.

Початковий намір звести ПБ на території Стенфордського університету на півночі Каліфорнії не був втілений у життя з різних причин. Зокрема тому, що фундація Рейгана не знайшла спільної мови з університетською громадськістю. Частина викладачів виступила проти цього наміру. Тоді за порівняно низькою ціною було придбано ділянку в надзвичайно живописній місцевості в горах Каліфорнії неподалік від Лос-Анджелеса у Сімі-Веллі (Simi Valley). Це місця давніх поселень індіанців, про що нагадує і розташований неподалік Музей індіанської культури.

На перший погляд двоповерхова споруда в іспанському місіонерському стилі під теракотовою черепицею на вершині гори не вражає своїми розмірами. Але загальна площа приміщення ПБ Рейгана — 153 тис. квадратних футів — найбільша з існуючих. Насправді бібліотека має ще два просторі підземні поверхи, де створено прекрасні умови для зберігання фонду. Вибір такого архітектурного рішення не в останню чергу був викликаний і постійною загрозою землетрусу в горах Каліфорнії. Крім сховищ для архівних матеріалів та музейних експонатів, службових приміщень, є ще приватна фундація Р. Рейгана, зали для конференцій і, що цікаво, на другому поверсі передбачено приміщення для президента й першої леді, де вони могли б зупинитися під час відвідань ПБ, прийняти своїх гостей. Щодня вранці біля неї піднімаються, а ввечері опускаються прапори США та Каліфорнії.

Відкрито ПБ Р. Рейгана 4 листопада 1991 р. На урочистій церемонії, окрім нього, присутніми були ще чотири экс-президенти (Р. Ніксон, Д. Форд, Д. Картер, Д. Буш) з дружинами та

дружина Л. Джонсона. Штат бібліотеки — 34 співробітники, які одержують зарплату від уряду. (Існує також приватна фундація, що збирає приватні кошти і за рахунок частини з них фінансується. Керує нею Ненсі Рейган).

Працюючи якийсь час у кожному з підрозділів ПБ Р. Рейгана, авторка цих рядків мала змогу одержати уявлення про її організацію. Основа її, як і будь-якої іншої, — президентський архів, що становить приблизно 90% усього наявного фонду і нараховує близько 50 млн стор. Він ділиться на такі великі частини: матеріали офіційної діяльності президента, документи, що відображають життя та діяльність президента до вступу на посаду і після неї, матеріали ключових посадових осіб його адміністрації. Так, до ПБ Рейгана надійшло понад 600 зібрань архівів, що належали різним службам Білого дому (Раді національної безпеки, Директорату з контролю над озброєнням, відділу закордонних справ і т. д.), окремим офіційним особам (В. Райту — директору Програм з безпеки, Р. Пайпсу — керівнику служби по Радянському Союзу і Східній Європі та багатьом іншим)¹⁹.

Усі матеріали Білого дому, впорядковані за класифікаційною схемою і занесені до бази даних, було передано до ПБ разом з БД. Найпотужнішим файлом цієї БД є Предметний файл, який складається із 60 основних рубрик-категорій, організованих за абеткою. Серед них: сільське господарство, атомна енергія, зовнішня політика, фінанси, наука, бізнес та економіка, цивільна авіація, окремі країни тощо. Вони, в свою чергу, діляться на три тис. вторинних рубрик-категорій. Інший великий файл — абетковий — організовано за абеткою імен та організацій, пов'язаних з Президентською адміністрацією. Пошукова система STAIRS, передана до бібліотеки Рейгана з Білого дому, дає змогу швидко знайти інформацію про будь-яку особу чи подію.

Кваліфіковані архівісти, котрі складають основу персоналу ПБ Рейгана, доопрацьовують архів відповідно до нової класифікації, відкривають нові рубрики, розширюють можливості пошуку тощо. Вони керуються докладно виписаним документом, який визначає порядок і зміст роботи з Президентським архівом («Textual Processing Manual for Ronald Reagan Presidential

¹⁹ Архів Ч. Віка — керівника Інформаційного агентства США в Адміністрації Р. Рейгана — мені довелося одержувати разом з архівістом бібліотеки Рейгана Д. Баррі в його оселі в Лос-Анджелесі, неподалік садиби Р. Рейгана. У будинку п. Віка багато історичних фотографій, у т. ч. і з М. Горбачовим.

¹⁸ Обсяг архіву пояснюється й тим, що Р. Рейган перебував на посаді протягом двох термінів.

Library»). У передмові до нього вказується, що персонал повинен не лише уважно ставитися до опрацювання таких цінних історичних матеріалів, а й дотримуватися конфіденційності, ніде не обговорювати зміст документів, з якими він має справу.

Згідно із Законом про президентські документи 1978 р., який встановлює обмеження на доступ до них, фахівці Бібліотеки Рейгана, керуючись спеціальними роз'ясненнями, коментарями до Закону, переглядають кожну сторінку архівів і дають дозвіл на відкриття матеріалів. Секретні ж або ті, що видаються такими, вони відбирають і надсилають до спеціальної служби у Вашингтон, де і виносяться остаточне рішення стосовно доступу до них. Далі з відповідними надписами документи повертаються до Бібліотеки. У листах до Архівіста США Р. Рейган просив, щоб усі документи, віднесені Законом 1978 р. до категорій обмеженого доступу, були закритими впродовж 12 років (тобто до 2001 р.). З власного досвіду роботи з архівом Рейгана знаю: таких документів було досить багато. В папці, де вони мають зберігатися, є лише папірець з вказівкою, що даний документ ще закритий для використання. Така ситуація із більшістю матеріалів, які цікавили мене стосовно колишнього СРСР. Їх чимало, адже Р. Рейган і М. Горбачов активно спілкувалися.

Робота з архівними документами у Бібліотеці підпорядкована також Закону про свободу інформації (Freedom of Information Act). Якщо досліднику потрібні документи, котрі ще не пройшли повної обробки, то відкладається поточна робота і першочергово опрацьовуються матеріали, що потрібні досліднику. Коли це достатньо великий масив, то терміном обробки може бути названий і один місяць. (Йдеться, звичайно, про відкриті матеріали). Зрозуміло, що часто архівісту не хочеться припиняти планову роботу і переходити до опису та обробки довільно вирваних із контексту матеріалів за бажанням дослідника, але порушувати закон ніхто не наважиться. До речі, користуватися архівними матеріалами Бібліотеки може кожна доросла особа без жодних спеціальних листів, прохань чи дозволів. Треба лише мати при собі документ, що засвідчує особу, і заповнити анкету дослідника. Дослідників, молодших 16 років, мають супроводжувати дорослі.

В архіві зберігаються також вибрані висловлювання президента, уривки з його промов, заяв з посиланнями на джерела публікації. Зберігаються і газетні вирізки статей, що стосуються президента.

Рейгана найбільше фотографували з усіх пре-

зидентів, його найчастіше знімали на кіноплівку, адже переважна частина його кар'єри припадає на кіно і телебачення. Відомою актрисою була перша дружина. Тому відділ аудіовізуальних матеріалів має величезну, добре організовану збірку фотоматеріалів (понад 1,6 млн фото), відео- (25 тис. відеокасет) та аудіозаписів (26 тис.), 550 тис. футів фільмів. При цьому в сховищах, де зберігаються оригінали, підтримується спеціальна температура, для кольорових негативів і художніх фільмів — нульова і навіть мінусова. (Стандарти, якими користуються в Бібліотеці Рейгана, рекомендують підтримувати для кольорових плівок: -10° при відносній вологості 20—50%; найвища температура, яка допускається при низьких рівнях вологості (20—40%), становить -3°; при відносній вологості 20—30% допускається 2°).

Дослідникам, як правило, пропонуються копії, що зберігаються за звичайної температури. Основна частина аудіовізуальних матеріалів надходить з Білого дому впорядкованою і занесеною до БД (теж передається до ПБ).

Колекція фотоматеріалів складається з кольорових та чорно-білих фотографій та негативів плівок. П'ять офіційних фотографів Білого дому проводили щоденну зйомку діяльності президента: виступи, прийоми, офіційні обіди, поїздки, зустрічі та наради, прес-конференції, дні народження у Білому домі, події за участю Ненсі Рейган і т. д. Це сотні тисяч кадрів плівки. Всі фотографії та негативи є власністю Білого дому і зберігаються спочатку там, а пізніше надходять до Президентської бібліотеки. Для дослідників на основі описів Білого дому підготовлено копії фотоматеріалів, які організовано в окремі підшивки-книжки. Вони не всі є відкритими. Фотографії та негативи, що надійшли до ПБ від окремих осіб, у тому числі й ранні фотографії родини Рейгана, опрацьовуються безпосередньо у відділі. Мені довелося впорядковувати копії негативів з життя Рейгана в Білому домі, його візитів до Кемп-Девіду.

Колекція відео- та аудіозаписів також надійшла до ПБ Рейгана з Білого дому, де існує спеціальна служба (White House Communication Agency), яка щодня відстежує появу президента в головних програмах телебачення (встановлено їх перелік: ABC, CBS, NBC, CNN, C-SPAN, PBS). Відеозаписи, організовані хронологічно, включають публічні появи президента, виступи, інтерв'ю, найважливіші події, безпосередньо пов'язані з його правлінням тощо. Вони супроводжуються докладними описами з указанням часу і теми виступу чи події. Роботу цю провадять військові для потреб Білого дому. І лише коли президент іде у відставку, відео-

матеріали поряд з іншими передаються на зберігання до ПБ. Служба відстежує й аудіоматеріали, які потім упорядкованими і занесеними до бази даних разом з нею також потрапляють до Бібліотеки.

Телевізійна служба Білого дому (White House Television Office) сама проводить щоденну зйомку діяльності президента: його виступи, зустрічі з пресою, державні візити, подорожі по країні та відвідання іноземних держав, підписання угод, зустрічей в Овальному кабінеті і т. п. Всі відеоплівки організовані хронологічно і, зрозуміло, відкриті для дослідників лише частково. Щодо документальних та інших фільмів про президента заключається угода зі студією, яка підготувала ці фільми, про надання їх ПБ.

Безперечно, всі аудіо- і відеодокументи є однією з найцікавіших частин президентського архіву, адже багато подій залишаються за кадром офіційних новин.

Музей є невід'ємною частиною ПБ Р. Рейгана. Він займає значну площу з багатьма залами. Документи, фото-, відеоматеріали головної музейної експозиції відображають його біографію, діяльність на посаді президента, головні події у державі та світі протягом правління. Зокрема багато місця відведено стосункам з СРСР: листуванню з М. Горбачовим, зустрічам з ним, процесам, пов'язаним з об'єднанням Німеччини та падінням Берлінської стіни. При цьому надто перебільшеним видається представлення ролі Р. Рейгана у цьому процесі, особливо в цитатах з висловлювань Ненсі Рейган, які прагнуть переконувати, що лише завдяки Р. Рейгану сталося об'єднання Німеччини. На західній терасі бібліотеки навіть виставлено привезений з Німеччини фрагмент Берлінської стіни, названої тут символом свободи людського духу. Окремі зали присвячено кіноакторській кар'єрі Рейгана у Голлівуді. Відвідувачів приваблює повномасштабна і точна копія Овального кабінету в Білому домі, яким він був за Рейгана. Спеціальну секцію присвячено Ненсі Рейган.

Найчисленнішими в Музеї є подарунки (їх 76 тис.), що надійшли Р. Рейгану протягом восьми років його правління. Конституція США (ст. 1, розд. 9) забороняє офіційним особам одержувати для особистого користування будь-які подарунки від королів, принців чи іноземних держав без дозволу на це Конгресу. Вони призначені не конкретній особі, а посаді й тому є власністю держави. Багато подарунків надходить і від простих громадян країни.

У Білому домі є спеціальний підрозділ (White House Gift Unit). Він одержує, реєструє та зберігає подарунки, що надходять президентові

та його дружині. Працюють тут шість осіб на постійній основі, час від часу їм допомагають волонтери. Американська політична культура і міжнародний протокол вимагають, щоб кожен, хто надіслав чи передав подарунок, одержав подяку, підписану президентом, першою леді чи керівником відділу кореспонденції, якщо подарунок є комерційним продуктом і подяка перших осіб держави може бути використана з рекламною метою.

Після перевірки Службою безпеки кожен подарунок заноситься до БД, де, окрім наданого йому номера, вказується, кому він адресований, зазначається дата одержання, джерело надходження, категорія (книга, одяг, ювелірні вироби та ін.), ціна (якщо вона вища від 35 дол.). Іноді ціну визначити важко, тоді пишуть — «рідкісний». Подарунки розподіляються на: ті, що будуть направлені до Національного архіву і в перспективі передані до ПБ (наприклад, за звітом 1982 р. їх було 60%); ті, вартість яких менша від 35 дол. і які не мають відношення до президента, його політики, часу правління та ін. (книги, одяг, медалі, дитячі іграшки тощо), передаються до благодійних організацій (за звітом 1982 р. — 30%); ті, які взагалі не підлягають зберіганням: продукти харчування, легкозаймисті речі, квіти і т. п. Деякі подарунки передаються для використання у Білому домі.

Впорядковані й попередньо описані, вони щотижня передаються до Національного архіву, де готуються до відправки до майбутньої Президентської бібліотеки. Найважливіші, найцінніші подарунки фотографуються для виготовлення слайдів (пізніше також надходять до ПБ).

Співробітники старого корпусу Національного архіву у Вашингтоні провели для мене екскурсію по сховищу, де вже тоді впорядковувалися тисячі й тисячі найменувань дарунків, що надійшли на адресу Б. Клінтона. Чіткий опис та облік дав змогу в лічені хвилини знайти серед них подарунок дружини Президента України Людмили Кучми першій леді Америки.

Як і штат архівістів, музейні фахівці, яких у ПБ Рейгана 14 чоловік (без волонтерів), зосереджені на процесі обробки дарів, їх описі. Хоча бібліотека одержує з Білого дому готову базу даних з описом подарунків, але розпаковуючи їх і впорядковуючи вже безпосередньо у бібліотеці Рейгана, співробітники музею проводять опис за розробленою тут схемою, яка відповідає останнім вимогам опису музейних експонатів. Поки що на спеціальних бланках. У перспективі буде створено паралельну БД. Так, на щорічній конференції музейної асо-

ціації Америки (відбулася у Лос-Анджелесі під гаслом «Досліджуючи відмінності, знаходимо спільне», 1998) було представлено зразки останніх технологій опису музейних експонатів, які передбачають кольорове зображення описуваного об'єкта.

Створено прекрасні умови зберігання експонатів музею. Їх розміщено у спеціальних контейнерах, шафах чи на полицях залежно від виду, розміру, цінності. Широко використовується консервувальний папір, спеціальні пластикові пакети та інші спеціальні засоби для тривалого зберігання. Особлива увага — прикрасам із дорогоцінних металів, виробам мистецтва. Серед них є справді унікальні речі.

У ПБ Рейгана, як, до речі, і в Національному архіві, існує інститут волонтерів. Їх близько 50. Як правило, це пенсіонери. Виходять вони на роботу за спеціально складеним розкладом раз на тиждень, проводять екскурсії по музею, допомагають розбирати та описувати подарунки, виконують технічну роботу в архівному й книжковому відділах. Роблять це дуже відповідально і старанно.

Музей має насичені культурно-освітні програми, часто експонати позичаються для проведення виставок іншим музеям та установам.

Власне книжковий фонд ПБ Рейгана, як і інших ПБ, зокрема Д. Кеннеді, є дуже незначним. Разом з подарованими президенту книжками він становить близько 16 тис. од. Посади бібліотекаря взагалі не існує, лише одна співробітниця з усього штату має бібліотечну освіту і, займаючи посаду архівіста, одночасно відповідає і за книжковий фонд. Він ділиться на дві частини: подаровані президенту книги, що зберігаються в музейному відділі, і відкритий фонд: довідники, видання, присвячені інституту президенства, окремим президентам, їхнім родинам, дружинам, історичним подіям, на тлі яких відбувалася їх діяльність²⁰.

²⁰ Наприклад, у ПБ Д. Кеннеді багато літератури про Карибську кризу, стосунки з Радянським Союзом та особисто з М. Хрущовим, початок В'єтнамської війни та ін. Досить несподівано з'ясувалося, що в цій бібліотеці зберігається більша частина рукописів американського письменника Е. Хемінгуей, а також досить повно зібрана література про нього різними мовами та деякі власні речі.

Цей книжковий фонд, як і у всіх невеликих бібліотеках США, не описується і не класифікується самостійно. Каталогні описи, шифри класифікації, навіть авторський (Кеттерівський) знак беруться із електронного каталогу Бібліотеки Конгресу чи найближчої великої бібліотеки. Наприклад, для Сімі Веллі це бібліотека Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі. Часто місцевих каліфорнійських видань неможливо було знайти у каталозі Бібліотеки Конгресу, і тоді зверталися до неї.

Висока кваліфікація штату ПБ Р. Рейгана забезпечується системою жорсткого конкурсного відбору. Оголошення про вакансії друкуються у кількох спеціальних журналах, вивішуються у великих архівах, бібліотеках тощо.

Підсумовуючи, підкреслимо: шістдесятилітній досвід функціонування ПБ підтвердив, що вони є найприйнятнішою формою збереження, опрацювання та використання архівів президентів. ПБ виконують важливі суспільні функції. Передусім вони забезпечують досить швидкий доступ до президентських архівів (найчастіше через п'ять років після залишення президентом посади), а отже — надають широкі можливості дослідникам у вивченні новітньої політичної історії, життя та діяльності окремих президентів. Масив цих архівів нині є таким величезним, що ні Бібліотека Конгресу, ні Національний архів не в змозі ані розмістити їх у своїх стінах, ні опрацювати, ні фінансувати догляд такого обсягу матеріалів.

По-друге, успішне функціонування музеїв сприяє широкій обізнаності громадян щодо функціонування інституту президентської влади, прийняття президентських рішень. Аргументом на користь ПБ багато вчених вважають їх географічну децентралізацію, що забезпечує, на їхню думку, фізичну безпеку. Розосередження по території країни зручне для дослідників та студентів, адже великі університети не концентруються лише в столиці, вони є у кожному штаті Америки. Простота ж копіювання і доставки за допомогою сучасної техніки дають змогу кожній ПБ за порівняно незначну суму зробити копії бажаних документів для будь-якої установи чи особи у світі.

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

Любов Дубровіна

2001 рік: перше академічне видання Пересопницького Євангелія XVI ст.

Побачило світ перше в Україні академічне видання Пересопницького Євангелія XVI ст., здійснене Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Інститутом української мови та Українським мовно-інформаційним фондом (УМІФ) НАН України.

Під час інавгурації на цій Книзі, як і на Конституції, присягають Президенти України.

Тисячолітню традицію українського меценатства продовжив Фонд сприяння розвитку мистецтв, який у дар НБУВ передав Подільське Євангеліє, що є одним з відомих нам найближчих списків-попередників Пересопницького рукопису і свідченням загальної високої писемної та книжкової культури України XVI ст.

У день української писемності й мови, преподобного Нестора Літописця в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулася презентація першого в Україні академічного видання Пересопницького Євангелія, що було логічно поєднано з передачею від Фонду сприяння розвитку мистецтв (створений 1994 р. під патронатом

Леоніда Кравчука) в дар Інституту рукопису НБУВ Подільського Євангелія XVI ст. Улітку нинішнього року цю пам'ятку придбав відомий київський учений-бібліофіл Олександр Пилипенко й передав її почесному президенту Фонду Анатолію Толстоухову. У фонді було прийнято рішення подарувати цю знахідку Національній бібліотеці.

А 300 років тому 16 квітня сталася інша історична передача, яка й зафіксована на Пе-

Дубровіна Любов Андріївна, д. і. н., проф., директор Інституту рукопису НБУВ.

ресопниці: «Сіє Євангеліє прислано і дано єсть от Ясновельможного Его Милости Пана Іоанна Мазепы, Войск его царского Пресветлого Величества Запорозки обох сторон Днепра Гетьмана и славного чина Святого апостола Андрея кавалера до Престола Переяславского Епископского, который от его ж ктиторской милости создан, обновлен и драгоценными утвари церковными украшен при преосвященному епископе Захаріи Корниловиче.

Року 1701, Априля, 16 дня».

У роботі над випуском у світ академічного видання Пересопницького Євангелія брали участь Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут української мови та Український мовно-інформаційний фонд (УМІФ) НАН України. Голова редакційної колегії — акад. НАН України Олексій Онищенко, наукове редагування здійснене чл.-кор. НАН України Василем Німчуком, кодикологічне — д. і. н. Любов'ю Дубровіною, мовне та графічне — кандидатами філологічних наук Інною Чепігою та Людмилою Гнатенко. Підготовка раритету була б неможлива без допомоги групи вчених (д. ф. н. Марії Пешак та ін.) і висококваліфікованих програмістів УМІФ (зокрема, Ірини Остапової), д. і. н. Геннадія Боряка (Державний комітет архівів), без фінансової підтримки Фонду катедр українознавства при Гарвардському університеті (США). Високий фаховий рівень ще раз довели майстри друкарської справи поліграфічної ділянки НБУВ (керівник — Олег Копоть). Завдяки їм книгу виконано в кращих традиціях української видавничої справи.

Відкрив презентацію, на якій були присутні почесні гості, колеги-науковці, бібліотекарі міста Києва, генеральний директор НБУВ, академік НАН України О. С. Онищенко.

— Непроста доля Пересопниці в чомусь відбиває долю українського народу, — наголосив промовець. — Може, тому вона й стала його святинею, символом нашої духовності. Під час

© Дубровіна Л. А., Київ, 2001

Під час презентації

**Анатолій Толстоухов, Олексій Онищенко,
Володимир Немошкаленко**

Ольга Степченко, Василь Німчук, Інна Чепіга

Бібліофіл Анатолій Пилипенко

Інна Чепіга і Людмила Гнатенко

**Анатолій Толстоухов передає Олексію Онищенку
Подільське Євангеліє**

**Володимир Омельчук, Любов Дубровіна,
Володимир Широков**

інавгурації на цій Книзі, як і на Конституції, присягають президенти України.

Завдяки високому моральному обов'язку української інтелігенції, зусиллями громадських та просвітницьких організацій, діяльності окремих бібліофілів і колекціонерів сьогодні, вивдалі керівник установи, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського має у своїх фондах найцінніші зразки світової та національної культури.

Бібліотека створювалася в 1918 р. як книгосховище, де мала збиратися вся рукописна та книжкова спадщина України. До її фондів ввійшли найкращі колекції рукописних книг та архівних фондів багатьох відомих на той час просвітницьких установ і видатних діячів науки та культури, які своєю меценатською й збирацькою діяльністю змогли зберегти для нащадків найцінніші в Україні фонди писемної спадщини.

Подільське Євангеліє, яке почесний президент Фонду сприяння розвитку мистецтв Анатолій Толстоухов передав до Бібліотеки, є одним з відомих нам найближчих списків-попередників Пересопницького рукопису і свідченням загальної високої писемної культури України XVI ст.

Єдність цих книжок пов'язана не лише походженням і мовою, а й культурними традиціями української писемності. Вони уособлюють нашу багатовікову духовну пам'ять, оскільки залучалися при богослужінні, читалися, інтерпретувалися, виховували покоління за поколіннями, формували культуру й ментальність українського народу.

Професор О. С. Онищенко стисло виклав історію створення пам'ятки. 15 серпня 1556 р. у Дворецькому монастирі князів Заславських при церкві Св. Трійці (нині — с. Дворець Ізяславського району Хмельницької області) почалося життя унікальної книги. Спочатку були написані Євангеліє від Матвія та перша половина тексту Євангелія від Марка. Праця відновилася тільки в 1561 р. У Пересопницькому монастирі при церкві Різдва Богородиці (тепер — с. Пересопниця Рівненської області) й було завершено роботу над Євангеліями від Марка, Луки та Іоанна. 29 серпня 1561 р. у книзі було поставлено останню крапку.

482 пергаментні аркуші вишуканого уставу XVI ст., виведених терпеливою, але впевненою рукою «Многогрішного раба Михайла», Михайла Василієвича, сина протопопа Сяноцького. Особливості українського народного мистецтва органічно поєдналися зі специфікою італійського Ренесансу.

На жаль, досі так і не в'яяснено ім'я талановитого українського ілюмінатора.

Переклад церковнослов'янського євангельського тексту староукраїнською мовою мав на

меті наблизити канонічні богослужбові книги до сприйняття їх широким загалом.

Волинські меценати Анастасія Юріївна Жеславська-Гольшанська (Заславська-Ольшанська) та князі Черторийські обезсмертили свої імена тим, що спонсорували створення книги.

— Пересопниця стане об'єктом ще не одного спеціального дослідження, — підкреслив далі професор О. С. Онищенко. — І тоді ми знатимемо її повну, без білих плям складну історію. Шедевр української рукописної книги пощастило потрапити до рук великого просвітителя і книголюба, гетьмана Івана Мазепи. Може, це і врятувало витвір. Переяславську духовну семінарію, якій було подаровано Євангеліє, з часом перевели до Полтави. Відтоді шедевр переходив від одного господаря до іншого, а згодом опинився в Переяславській семінарській бібліотеці, де в 30-х роках XIX ст. і був виявлений Осипом Бодянським.

Надалі з цим Євангелієм пов'язані імена багатьох видатних діячів України. Акад. О. С. Онищенко назвав Тараса Шевченка, Михайла Максимовича, Івана Франка, а також тих, хто пізніше вивчав раритет.

Мало хто знає, що Пересопницьке Євангеліє слугувало одним із джерел для «Словника історичної мови» (понад 10 тис. слів), підготовленого під науковим керівництвом Є. К. Тимченка Комісією історичного словника української мови Всеукраїнської Академії наук. Праця побачила світ у двох зошитах (літери А—Ж) у 1930 та 1932 роках. Отже, продовжити роботу мають сучасні дослідники.

Під час війни Пересопниця була вивезена, а по закінченні Великої Вітчизняної війни книгу передали до Бібліотеки АН УРСР (нині — НБУВ).

Оригінал Пересопниці важить дев'ять кілограмів. Це Євангеліє — в дерев'яних дошках, які були обтягнуті зеленим оксамитом, писане на пергаментних аркушах, дорогої роботи, із заставками, виконаними золотом, кіновар'ю та фарбами, із зображенням євангелістів, оточених рослинним орнаментом, — не було доступне не тільки широкому загалу, а й навіть усім бажаючим працювати з ним дослідникам. Нині, коли здійснене академічне видання, українська громадськість зможе переконатися у високому рівні своєї власної давньої культури.

З доповіддю перед присутніми виступив голова Науково-видавничої ради НАН України, акад. НАН України В. В. Немошкаленко. Він зокрема підкреслив, що колективна праця академічних установ, провідних учених країни — мовознавців, істориків, книгознавців, філософів — блискуче втілилася в цьому фоліанті й засвідчує пріоритети української гуманітарної науки в науковому освоєнні власної духовної спадщини. Видання не тільки здійснене за всіма ка-

Марія Пещак, Петро Кононенко, Валентина Карпова

нонами підготовки таких праць у світовій практиці, а й відображає динаміку розвитку української археографії, високий потенціал нашої вітчизняної науки й культури.

Сьогодні відзначається процесами повернення до духовних першоджерел, узагальненням історичного досвіду, активним розвитком традицій та посиленням пошуком засобів залучення їх до загального культурного процесу людства та глобальних перетворень у світі.

Невипадково і навіть закономірно, що презентація академічного видання Пересопниці відбувається сьогодні разом із урочистим актом передачі в дар від Фонду сприяння розвитку мистецтв до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського цінного рукописного Подільського Євангелія XVI ст. — пам'ятки українського православ'я, — підкреслив В. В. Немошкаленко, — Це прикмета наших днів, коли ми відроджуємо власні благочинні традиції, які пройшли через тисячоліття і сягають часів Миколи Святоші, котрого можна вважати чи не першим меценатом на наших давніх землях. Усі свої гроші він витрачав на придбання і переписування книжок, а потім багату бібліотеку подарував Києво-Печерському монастирю.

У тому, що Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського має в своїх фондах найцінніші зразки світової та національної культури, значну роль відіграли й українська знать та інтелігенція, громадські й просвітницькі організації, окремі бібліофіли та колекціонери, які своїми дарами книгозбірні збагачували наше спільне національне надбання, підтримуючи цим саму ідею фундації книгосховища, заснованого 1918 року, де мала збиратися вся рукописна та книжкова спадщина України.

— Як ширій шанувальник книжок, від усього серця вітаю присутніх з передачею в дар Бібліотеці Подільського Євангелія. Сердечно дякую від академічного загалу вченому-бібліофілу Олександрові Пилипенку та почесному голові Фонду сприяння розвитку мистецтв

Анатолію Толстоухову, які повернули в широкий науковий та культурний обіг цю пам'ятку.

Щира подяка всім, хто поповнює і збагачує наші рукописні та книжкові фонди, якими по праву пишається Україна як здобутками не лише національної, а й світової культури.

Перед українською наукою стоять складні, великі завдання — максимально використати власний потужний науковий потенціал, спрямувати його на актуалізацію історичних джерел, на поглиблення вивчення традицій і духовних здобутків нашого народу з метою залучення їх до новітнього контексту гуманітарної сфери держави — і тут потрібні спільні зусилля вчених і діячів культури, освіти, громадських діячів. Прекрасним прикладом цього є нинішня акція.

Вона особливо знаменна ще й тому, що в цьому році ми відзначатимемо ще одну видатну подію — 925 років від часу створення Ізборника Святослава 1076 р. Тож маємо привід порушити питання про перше українське академічне видання цієї унікальної давньоруської пам'ятки. НАН України цілком підтримує цю ініціативу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Інна Петрівна Чепіга згадала про спробу видати Пересопницю, яку здійснив ще наприкінці 70-х років Інститут мовознавства АН УРСР та Бібліотека. Під керівництвом В. В. Німчука І. П. Чепіга підготувала транслітерований текст, коментарі, примітки, було навіть розроблено кольорові слайди рукопису для факсимільної частини. На жаль, та праця у видавництві «Наукова думка» була марною. Було потрібно понад двадцять років, щоб втілити в життя мрію українських учених — видати Пересопницю. «Це стало можливим лише в незалежній Україні і значною мірою завдяки тому, що за реалізацію цієї ідеї взявся академік О. С. Онищенко», — підкреслила І. П. Чепіга. Щиро подякувала вона за допомогу своїй колезі професору М. М. Пещак, захоплено розповіла про самовіддану творчу роботу наукових співробітників Інституту рукопису НБУВ під керівництвом проф. Л. А. Дубровіної (директор) та УМІФ (під керівництвом його директора проф. В. А. Широкова), які відповідали за комп'ютерне забезпечення видання. Це теж тема для особливого наукового дослідження.

Директор Інституту українознавства АПН України, акад. АПН України П. П. Кононенко розповів про ставлення до книги, освіти, культури в різних країнах.

Завершуючи презентацію, О. С. Онищенко, подякував державному діячеві, меценату Анатолієві Толстоухову за надзвичайно цінний дарунок Бібліотеці, за рішення фінансово підтримати здійснення факсимільного видання Пересопницького Євангелія.

**8-ма міжнародна конференція
«Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється:
нові технології та нові форми співробітництва»
(9—17 червня 2001 р.)**

У м. Судаку (Автономна Республіка Крим, Україна) в рамках заходів IFLA відбулася 8-ма міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва». Головний організатор конференції — Державна публічна науково-технічна бібліотека (ДПНТБ) Росії, серед співорганізаторів — Міністерство культури і мистецтв України, Міністерство культури Російської Федерації, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Російська державна бібліотека (РДБ, Москва). Генеральний спонсор конференції — Інститут «Відкрите суспільство» (фонд Сороса, Росія). Оргкомітет очолював президент Міжнародної асоціації розробників і користувачів електронних бібліотек і нових інформаційних технологій, президент Міжнародного бібліотечного інформаційного та аналітичного центру, перший заступник директора ДПНТБ Росії, д. т. н. Яків Шрайберг.

У роботі конференції взяли участь понад 1200 фахівців з 30 країн (у тому числі 300 з України і 600 з Росії). В кількісному відношенні значною була питома вага спеціалістів, які репрезентували національні бібліотеки та книгозбірні державного рівня. Гідним було й представництво бібліотек університетів і публічних. Очевидно, не кращі часи переживають нині академічні книгозбірні: з країн кавказького й середньоазійського регіонів на конференції не було жодного фахівця з цих установ. Не делегувала нікого одна з найбільших і найстаріших книгозбірень світу Бібліотека Російської академії наук (Санкт-Петербург). Позитивний фактор — підвищений інтерес до участі в бібліотечному форумі партнерів книгозбірень — видавництв, передплатних агентств, книготорговельних організацій тощо. Програма конференції включала 11 секцій, 16 семінарів, 3 «круглих столи», 7 презентацій, інші заходи, які хвилюють сьогодні світову бібліотечну спільноту. Було виголошено близько 500 доповідей і повідомлень.

Особливістю форуму стала т. зв. «щорічна

доповідь конференції», з якою виступив Я. Шрайберг. У ній він, насамперед, дав позитивну відповідь на запитання «Чи вічна бібліотека?». Оскільки книгозбірні є інституціями, покликаними здійснювати збір і поширення в часі та просторі всіх суспільно значущих документів з метою задоволення інформаційних потреб (ІП) суспільства, вони функціонуватимуть доти, поки існуватимуть ці ІП. Збільшення кількості документів взагалі й електронних зокрема потребує прискорення впровадження новітніх інформаційних технологій, удосконалення форм співробітництва, підвищення кваліфікації бібліотечних фіхівців, але це не змінює кардинально головної функції бібліотек. За своєю сутністю вони покликані бути гарантами загальнодоступності інформації для всіх членів суспільства. Одним із свідчень зростання престижу книгозбірень є поява у фахових бібліотечних виданнях публікацій спеціалістів різних галузей знань. Поряд з фондами рукописів, книг, журналів і газет з'являється фонд електронних документів, який обробляється згідно з внутрішньою бібліотечною технологією. В цілому ж оглядово-аналітична за формою щорічна доповідь конференції мала оптимістичний характер і задала належний тон роботі представницького форуму.

Ключові напрями розвитку бібліотек

Традиційно підвищену увагу учасників конференції викликали секції «Електронні бібліотеки» та «Корпоративні бібліотечно-інформаційні системи», оскільки проблематика, що розглядалася на них, найбільшою мірою визначає майбутнє бібліотечної сфери. Приємно констатувати певне лідерство серед колишніх республік Радянського Союзу українських фахівців, котрі займаються розробкою теоретичних і прикладних проблем створення електронних бібліотек. Про електронну наукову бібліотеку, вже розміщену на Internet-вузлі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/eb/>), поінформували

к. т. н. Л. Й. Костенко і к. е. н. А. О. Чекмарьов (обидва — НБУВ). Вона має найбільший в Україні науково-інформаційний ресурс, основу якого складають 5,5 тис. авторефератів дисертацій, захищених у нашій країні з 1998 р., 2,5 тис. публікацій з бібліотечної справи та значна кількість творів класиків української літератури (Івана Котлярьського, Тараса Шевченка, Івана Франка та ін.). Технологія формування інформаційних ресурсів (ІР) цієї бібліотеки має «конверсний» характер і передбачає поповнення бібліографічних записів електронного каталогу рефератами наукових видань України з наступним повнотекстовим розширенням реферативної бази даних.

Серед досягнень російських колег — наукова електронна бібліотека Російського фонду фундаментальних досліджень (РФФД) (являє собою комплекс компакт-дисків західних фірм, доступ до яких надається віддаленим авторизованим користувачам). Заслугує на вивчення й досвід створення електронних версій історико-культурних фондів. Про нього учасників конференції поінформували О. Ю. Єлісіна та Н. І. Хахалева в доповіді «Основні напрями оцифрування видань у Російській державній бібліотеці». На жаль, певна невдача спіткала анонсований на попередній кримській конференції проект «Електронні бібліотеки Росії». Він мав міжвідомчий характер і після чергової реорганізації структури федеральних міністерств та відомств Росії залишився без джерел фінансування. Але тепер цей проект може стати складовою частиною довгострокової загальнодержавної програми «Електронна Росія», що розглядається на найвищому рівні.

Віддаючи належне результатам, отриманим українськими фахівцями в створенні електронних бібліотек з вітчизняними ІР, потрібно відзначити їх суттєве відставання від російських колег у створенні корпоративних бібліотечно-інформаційних систем. Така ситуація пояснюється відсутністю в Україні національних форматів представлення бібліографічних записів у комп'ютерній формі. В Росії завдяки наявності RUSMARC та RUSMARC/Authorities, які в 1998 р. стали нормативними актами (ознайомитися з ними можна на Web-сервері Російської національної бібліотеки — <http://www.nlr.ru/>), і цілеспрямованій діяльності з їх впровадження досягнуто інформаційної сумісності електронних бібліографічних ресурсів російських бібліотек, що дало змогу їм розпочати реалізацію ряду проектів корпоративної взаємодії. Отже, сьогодні в Росії відбувається процес становлення єдиного інформаційно-бібліотечного простору як складової частини світової інформаційної інфраструктури. При цьому досягнення якісно нового рівня функціонування книгозбірень здій-

снено еволюційним шляхом — послідовною копійкою працею зі створення та впровадження методик і правил комп'ютерної каталогізації, гармонізованих з рекомендаціями IFLA та стандартами ISO.

Серед проектів корпоративної взаємодії бібліотек вирізняються роботи з розвитку Російського зведеного каталогу науково-технічної літератури (реалізуються в ДПНТБ Росії вже понад 10 років, ресурси цього каталогу доступні для користувачів через Internet — <http://www.gpntb.ru/>). Значних результатів досягнуто також у напрямі інтеграції розподілених БД з використанням відповідних телекомунікаційних протоколів. Така практика послідовно розвивається в Сибірському відділенні РАН. Про це, зокрема, йшлося в доповіді М. А. Мазова (Новосибірськ) «Перспективи застосування протоколу Z39.50 в інформаційному співтоваристві Росії». Тобто, сьогодні в розвитку корпоративних бібліотечних систем Росії спостерігається якісний перехід від мережевої інтеграції електронних ІР до створення розподіленої електронної бібліотеки.

Про наші вітчизняні проекти інтеграційного плану розповіла М. Б. Сорока (НБУВ) («Національна система реферування як сегмент міжнародної інформаційної інфраструктури»). Вона виклала концепцію та організаційні принципи побудови системи реферування української наукової літератури, в основу якої покладено принцип розподіленої аналітико-синтетичної обробки наукової літератури з подальшим централізованим формуванням загальнодержавної реферативної БД і підтримкою багатогранного використання її ІР. Підкреслимо, робота не має аналогів і значною мірою апробована, а реферативні ресурси, створені кооперативними зусиллями 200 інституцій, доступні користувачам Internet (<http://www.nbu.gov.ua/ri.html>)

Формування фондів і каталогів

Важливість проблематики формування бібліотечних фондів і каталогів відбилася в багатьох доповідях та повідомленнях учасників конференції на різних секціях і семінарах. Так, Т. Г. Рожкова (Центральний колектор наукових бібліотек, Москва) наголосила, що основним джерелом комплектування бібліотек мають стати обов'язкові примірники документів. На відновлення цієї практики спрямована діяльність колектора, який забезпечує комплектування понад тисячі книгозбірень продукцією російських видавництв з використанням Internet-технологій. Останні базуються на телекомунікаційному доступі до бібліографічних записів зведеного тематичного плану випуску літератури, котрий підтримується в дієвому стані на Web-сервері колектора (<http://www.cknb.ru/>).

Бібліотекам така технологія забезпечує отримання разом з книгами відповідних бібліографічних записів, зменшення витрат на опрацювання документів, оперативне одержання необхідної літератури і можливість планувати розвиток фондів. Видавці ж зацікавлені в системі розповсюдження книг, оскільки вона дозволяє шляхом встановлення зворотнього зв'язку «покупець — видавець» планувати тиражі видань і оперативно реагувати на попит ринку. При цьому створюється конвеєрна технологія «автор — видавець — книгорозповсюджувач — бібліотека — користувач» і зароджується єдиний інформаційний простір системи документних комунікацій.

І. І. Ільїна проаналізувала «Електронний банк даних державної бібліографії Російської книжкової палати — основи інформаційного забезпечення комп'ютерних технологій у системі видавець — бібліотека — книгорозповсюджувач».

Порівняно з попередньою конференцією зменшилася кількість доповідей, присвячених питанням ретроконверсії карткових каталогів. Остання передбачає переведення в електронну форму наявних на каталожних картках елементів бібліографічного опису. Цей процес включає їх сканування, розпізнавання графічної інформації, занесення її у відповідні поля згідно з MARC-форматом, завантаження отриманих записів у БД і представлення їх в Internet. За такою технологічною схемою фірма «Гіпер» (Москва) здійснює ретроконверсію каталогу Всеросійської державної бібліотеки іноземної літератури ім. М. І. Рудоміно (ВДБІЛ). Представники фірми поінформували учасників конференції про завершення в стислі строки сканування великих масивів каталожних карток і пройдені етапи їх розпізнання.

Заслугове на увагу підхід до ретроконверсії, що розвивається у Фундаментальній бібліотеці Санкт-Петербурзького технічного університету. Він передбачає використання бібліографічних записів, запозичених з інших ЕК і БД. Очевидно, корпоративні рішення при створенні ретрокаталогів слід вважати найприйнятнішими для вітчизняних бібліотек.

Питанням забезпечення збереження бібліотечних фондів було присвячено небагато доповідей. Можна відзначити лише «Оцінку потреб у галузі збереження бібліотечних фондів» (Р. М. Сальникова, ВДБІЛ) та «Проблеми збереження оригіналів і електронних ресурсів у процесі сканування колекцій» (В. Ю. Чебанов, Центр ретроспективної конверсії, компанія «ПроСофт-М», Москва).

Програмою конференції передбачалася лише одна доповідь з питань форматного забезпечення автоматизованих інформаційних систем

«Сучасний стан і розвиток системи форматів RUSMARC» В. В. Скворцова (Російська національна бібліотека, Санкт-Петербург). Це свідчить про те, що перехід на RUSMARC для наших російських колег — пройдений етап. Відсутність же його аналогу в Україні викликає занепокоєння. Кількість доповідей з проблематики лінгвістичного забезпечення і широке коло питань, котрі в них розглядалися, віддзеркалюють невирішеність питань концептуального плану — на яку систему індексації в XXI ст. орієнтуватися бібліотекам. Сьогодні ж розвиваються усі версії Бібліотечно-бібліографічної класифікації (про це повідомив головний редактор ББК Е. Р. Сукіасян, РДБ, Москва), УДК та Десяткова класифікація Д'юї (К. М. Зайцева, ДПНТБ Росії), мова предметних рубрик (Н. А. Галюк, ВДБІЛ), галузеві рубрикатори (Г. В. Шемаєва, Інститут експериментальної та клінічної ветеринарної медицини, Харків).

Інформаційне обслуговування

Матеріали конференції свідчать, що електронні ІР активно використовуються в практичній діяльності бібліотек. Насамперед відзначимо наявність широкого кола онлайн-ЕК центральних і регіональних бібліотек різних систем і відомств як в Україні, так і в Росії. Можна стверджувати, що бібліографічний пошук засобами глобальних комп'ютерних мереж увійшов у практику книгозбірень країн СНД. Сьогодні йдеться не про створення електронних каталогів і представлення їх в Internet, а про інтелектуалізацію бібліографічного пошуку, розробку зручніших інтерфейсів користувача, розширення доступу до Web-ресурсів. Викликали інтерес і доповіді з питань надання читачам доступу до баз даних на компакт-дисках і поки що обмежених за обсягом фондів електронних документів. Новим у цьому напрямі інформатизації бібліотек є корпоративне використання ІР на компакт-дисках, які не можуть бути представленими в Internet через необхідність дотримання авторських прав. Про це було повідомлено в доповіді В. Д. Новікова (РФФД) «Наукова електронна бібліотека РФФД: сьогодні і завтра».

Цікавими були й доповіді наших вітчизняних фахівців з Державної бібліотеки України для дітей Н. Дзюби, А. С. Кобзаренко та І. Г. Торліна, які стосувалися питань організації інформаційного обслуговування в шкільних і дитячих бібліотеках з використанням БД та Internet.

Серед робіт російських колег у сфері обслуговування користувачів книгозбірень відзначимо ЕДД. Таку послугу в Росії надають бібліотеки федерального рівня, що в 2000 р. об'єдналися в Асоціацію електронної доставки документів. Про розвиток цієї послуги поінформу-

вав Л. І. Альошин (ЦНСГБ Россільгоспакадемії, Москва) в доповіді «Електронна доставка статей з фонду журналів ЦНСГБ».

Спеціальні заходи конференції

У рамках форуму проведено декілька семінарів та «круглих столів». Навіть їх далеко не повний перелік свідчить про розмаїття обговорюваних проблем: «Доля книжкових і архівних колекцій: минуле, сьогодення і майбутнє», «Інформаційно-бібліотечне забезпечення процесів освіти», «Бібліотека: муніципальна та краєзнавча інформація», «Правова і бізнес-інформація», «Бібліотеки корпорацій, фірм та установ: нове і добре забуте старе», «Культурна політика і бібліотеки», «Управління бібліотечними асоціаціями». Відбулися щорічні електронні конференції користувачів і партнерів Міжнародного бібліотечного, інформаційного та аналітичного центру і Міжнародної асоціації користувачів і розробників електронних бібліотек і нових інформаційних технологій. Пройшли презентації книг і навчальних посібників з бібліотечної справи. Серед них книга наших земляків В. Г. Дригайло, В. М. Волинець і О. Башун «Основи управління бібліотекою вищого навчального закладу».

Під час роботи конференції працювала постійно діюча виставка «Бібліотечні системи, інформаційна та видавнича продукція». На ній презентувався широкий спектр компакт-дисків з електронними ІР, створеними в бібліотеках. Серед них бази даних ДПНТБ Росії, бази авторитетних даних і предметних рубрик РНБ (Санкт-Петербург). Підвищену увагу учасників конференції викликали стенди фірми Bell & Howell Information and Learning з демонстрацією БД ProQuest, що розкривають зміст кількох тисяч електронних журналів і забезпечують вихід на повні тексти статей, що дозволяє користувачу спочатку здійснити бібліографічний пошук по всьому масиву журналів, а потім отримати першоджерело. При цьому робота з електронною продукцією згаданої фірми може здійснюватися і через Internet, і шляхом придбання відповідних компакт-дисків. Слід констатувати високий науково-технічний рівень розглянутої системи доступу до електронних журналів і рекомендувати її для поширення в Україні.

Висновки

1. Процеси інформатизації бібліотечної сфери в Україні сьогодні значною мірою гальмуються відсутністю загальноприйнятих форматів представлення бібліографічних записів у комп'ютерній формі. Для вирішення «форматного» питання потрібно спільними зусиллями, насамперед національних бібліотек і відділу бібліотек та інформаційних мереж Міністерства культури і мистецтв України, виробити методичні рішення з впровадження в Україні MARC-сумісних форматів.

2. Поряд зі створенням ЕК і ББД слід приділити увагу кооперативному формуванню науковими установами й навчальними закладами загальнодержавної реферативної БД та УРЖ, що являють собою інтеграційну основу наукової інфосфери країни. Для повнішого відображення результатів вітчизняних наукових праць у світовому інформаційному просторі та організації обміну реферативною інформацією з міжнародними БД доцільно подавати авторські реферати українською, російською і англійською мовами.

3. Слід надати певного пріоритету створенню електронних бібліотек — на пряму, де Україна має сьогодні певне лідерство серед республік колишнього СРСР. Доцільно, зокрема, здійснити організаційні заходи з розробки і нормативного закріплення положень, згідно з якими комп'ютерні версії документів організацій і установ мають передаватися до відповідних відомчих бібліотек для депозитарного зберігання і використання на узгоджених з інтелектуальними власниками умовах.

Леонід Костенко,

к. т. н., керівник Центру комп'ютерних технологій НБУВ,

Тетяна Павлуша,

к. п. н., заввідділом загального бібліотекознавства НБУВ,

Анатолій Чекмарьов,

к. е. н., заступник генерального директора НБУВ

© Костенко Л. Й., Київ, 2001

© Павлуша Т. П., Київ, 2001

© Чекмарьов А. О., Київ, 2001

ОСТРОЗЬКІЙ БІБЛІЇ – 420

Виповнилося 420 років від виходу в світ першого повного друкованого видання книг Вітхого й Нового Завітів у перекладі церковнослов'янською мовою. Надрукована Іваном Федоровим 1581 р. на Волині, в Острозі, ця Біблія тому й називається Острозькою. Серед усієї вітчизняної стародрукованої спадщини це, мабуть, найславетніший та, значною мірою, найважливіший кириличний стародрук. Вихід у світ Острозької Біблії був помітною подією в культурному житті не лише українського, а й усіх слов'янських народів. Сам факт наявності слов'янської друкованої Біблії кириличним шрифтом сприяв зміцненню самосвідомості православних народів, підносив престиж церковнослов'янської мови як знаряддя літературної творчості та міжслов'янського літературного спілкування. Окрім величезної ролі, яку ця книга відіграла в боротьбі українського народу за релігійну й національну незалежність, проти експансії католицизму, вона стала свого часу для Заходу своєрідним свідченням ідеологічної та духовної зрілості українців і білорусів.

Цій події було присвячено книгознавчі читання, що відбулися в Дні слов'янської писемності, 25 травня 2001 р., у Відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Генеральний директор НБУВ, академік НАН України О. С. Онищенко підкреслив усеслов'янське значення Острозької Біблії, зачитав піднесений вислів М. Андрелли, зроблений ним на полях одного з примірників цієї вічної книги. Перше друковане видання слов'янської Біблії, наголосив доповідач, було великою і дуже складною справою. Воно потребувало не лише значних коштів, а й здібних, освічених, відданих справі людей. Як відомо, книгу випустив у світ Іван Федоров, але не можна забувати й діяльності всієї Острозької наукової школи, діячі якої звірили багато варіантів перекладів Святого Письма: надісланий з Москви рукописний список т. зв. Геннадієвської Біблії,

існуючі друки Ф. Скорини, грецькі, латинські та інші переклади Біблії. Дослідники здавна відзначали прагнення острозьких перекладачів і редакторів зробити слов'янський текст зрозумілішим і відповідним для вираження Святого Письма. Впродовж кількох століть православний слов'янський світ користувався текстами Острозької Біблії. Це видання і до сьогодні залишається багатим полем для досліджень, зокрема лінгвістичних. Потребують, вважає доповідач, подальших досліджень особливості, видавничі варіанти, філіграні окремих примірників. Учений нагадав і про існування примірників з двома варіантами післямов і вихідними даними 12. 07. 1580 р. та 12. 08. 1581 р.

Продовжила цю тему і зробила спробу розкрити загадку двох післямов Острозької Біблії відома дослідниця вітчизняних стародруків к. ф. н. В. П. Колосова. На титульному аркуші всіх примірників, підкреслила вона, вказано 1581 р. виходу книги, але в деяких примірниках справді є коротка післямова церковнослов'янською мовою, датована 1580 р. Концепція Острозької школи, відзначила дослідниця, успадкувала традицію оформлення рукописних книжок та першодруків. Варіант післямови 1580 р. подібний до вміщеної в московському виданні Апостола Івана Федорова. Післямова, датована пізніше, написана двома мовами, має, крім церковнослов'янського, паралельний грецький текст і надрукована у формі хреста. Вона відрізняється від I варіанта за змістом, стилем і відповідає початкові книги. Всі світські титули I варіанта щодо князя К. В. Острозького у II відкидаються, натомість залишено «православник», знято самопринизливі означення особи друкаря. Різні дати випуску на останньому аркуші книги дали підставу деяким ученим говорити про два видання (два заводи) Острозької Біблії. Проте ще в 40-х роках ХХ ст. російська дослідниця А. С. Зьорнова на підставі ретельного вивчення 34 примірників переконливо довела, що було лише одне видання; комбінація варіантів на-

бору (вона встановила 29) абсолютно випадкова¹. Більше того, існують примірники з двома вихідними аркушами – за 1580 і 1581 роки². Можливо, спочатку передбачалося завершити видання до 12 липня 1580 р., але, побачивши, що запізнюються, припинили друкувати аркуші з цією датою і замінили їх новими. Аркушів з вихідними даними за 1580 р., підкреслювала А. С. Зьорнова, майже вдвічі менше, ніж аркушів, датованих 1581 р. Імовірно також, що зазначення часу виходу книги довелося змінювати внаслідок збільшення тиражу. Робота над її виданням тривала кілька років, тираж для того часу був величезним, можливо, в межах 1500. Відомо, що тільки до Львова І. Федоров привіз близько 400 прим. Аркуші, як з'ясовано, друкувалися не послідовно: кінцеві раніше від початкових. На думку В. П. Колосової, коли редактор Г. Смотрицький завершив працю над передмовами, він, імовірно, запропонував замінити вже надруковану післямову відповідно до стилю всієї книги. Такий варіант післямови мав підкреслити грекофільську, православну орієнтацію видавців.

Про острозькі видання І. Федорова в ЦНБ Харківського національного університету ім. В. Каразіна розповіла заввідділом ретровидань названої книгозбірні А. В. Євтушенко. В колекції цього відділу зберігаються друковані І. Федоровим львівський Апостол, Псалтир і Новий Завіт, два примірники Острозької Біблії. Ці першодруки давно введені до наукового обігу. А 1994 р. було виявлено покажчик до Нового Завіту, укладений, як відомо, Тимофієм Михайловичем, – «Книжка, собрание вещей нужнейших вкратце скорого ради обретенія в Книзи новаго завета». З'ясовано, що даний примірник надійшов до університетської бібліотеки ще 1873 р., має ряд власницьких записів ХІХ ст. Один із колишніх власників книжки, вихованець Харківського університету, автор багатьох праць, у тому числі з бібліографії та історії книги, Петро Іванович Кеппен (1793–1864) придбав цей примірник на Нижньонгородському ярмарку 1840 р. Згодом більшу частину його великого книжкового зібрання було подаровано бібліотекам Москви, Одеси та Харкова. П. І. Кеппен, нагадаємо, був активним учасником Рум'янцевського гуртка, відомим збирачем пам'яток. Цікаві також найдавніші записи на примірнику – зокрема, поетична загадка. Збереженість примірника задовільна, всі аркуші, окрім титульного, є. Папір, імовірно, походить з Буської фабрики. Видання

¹ Зьорнова А. С. Начало книгопечатания в Москве и на Украине. — М., 1947. — С. 79.

² Немировский Е. Л. Начало книгопечатания на Украине. — М., 1974. — С. 148.

досить рідкісне, всього таких у світі не більше 15 прим., у т. ч. в Україні – два.

У книгознавчих читаннях взяли участь також І. І. Кононенко, головний бібліотекар відділу колекцій, рідкісних видань та рукописів ЦНБ Харківського національного університету ім. В. Каразіна, та Н. В. Маркман, бібліограф відділу рідкісних видань і рукописів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Їхні виступи були присвячені бібліотеці Стефана Яворського. І. І. Кононенко нагадала, що дане зібрання за кількістю книжок займало шосте місце в Росії. Про любов С. Яворського до книжок і власної збірки свідчить «Прощальна елегія», написана ним латиною, яку переклав українською, серед інших, М. Зеров. Дослідження цієї бібліотеки свого часу здійснив С. І. Маслов. На необхідності подальшого вивчення її збереженої частини наполягав О. І. Білецький. У Харкові цю роботу розпочала В. К. Мазманьянц. Книги з бібліотеки С. Яворського потрапили до місцевого університету 1919 р. з Харківського Покровського монастиря, серед них 54 видання ХVІ ст., 300 видань ХVІІ ст., 4 – ХVІІІ ст., 8 – не датовані. З усіх книжок 306 надруковано латинським шрифтом і лише 4 – кириличним. Це насамперед література західноєвропейських теологів, твори отців церкви. Більшість примірників містить власноручні записи С. Яворського, є автографи І. Гізеля, С. Полоцького, А. Радивиловського. Університетська бібліотека планує переглянути всі видання ХVІІІ ст. Мета – виявити нові примірники з зібрання С. Яворського.

Н. В. Маркман розповіла про окремі примірники з даної бібліотеки в зібранні ХДНБ, назвала проповіді П. Скарги, теологічні трактати М. Ольшевського, книги І. Галятовського, Л. Барановича, Я. Крашевського, риторику Я. Квяткевича та багато ін. Цікавився Стефан Яворський також медициною, філософією, історією. Називати точну цифру збережених примірників з його бібліотеки поки що рано: приналежність деяких книжок до цього зібрання можна лише припустити. Існує каталог самого С. Яворського, каталоги, складені при передачі бібліотеки в Харків. Це дає підстави проводити реконструкційну роботу щодо з'ясування первісного складу колекції.

На книгознавчих читаннях було продемонстровано електронний каталог кириличних видань друкарні Михайла Сльозки з фондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України. Представили його заввідділом рідкісних видань ЛНБ к. і. н. О. М. Колосовська та завкафедрою електронних видань Української Академії друкарства (УАД) к. т. н. І. З. Міклушко. За кількістю примірників колекція кирилических стародруків у ЛНБ є другою в Україні

після НБУВ. На початку 90-х років дослідження цих пам'яток активізувалося. Було видано друком кілька випусків каталогу, що розкривають частину фондів. Наприкінці 1999 р. УАД стала учасником проекту «Електронні видання» Міжнародного фонду «Відродження», що охоплює видання друкарні видатного львівського друкаря XVII ст. М. Сльозки. У передмові електронного видання подано розповідь про його діяльність; каталог містить науковий опис 13 видань та всіх збережених у ЛНБ їх примірників; титульні аркуші точно відтворено з найвищою якістю, їх можна розглядати в збільшеному масштабі. Так само зафіксовано практично всі гравюри-ілюстрації. Каталог має певну мистецьку цінність – над його створенням працювали, крім програмістів, і дизайнери. Переведення в електронну форму виконано з використанням цифрової камери, всі зображення можна роздруковувати. Програма передбачає механізм пошуку інформації. Презентація каталогу викликала велике зацікавлення присутніх.

Повідомлення співробітниці НБУВ Ю. М. Шемети було присвячене суперекслібрису онуки князя К. В. Острозького Анни Алоїзи Острозької-Ходкевич (1603–1654) на виданнях з фондів Бібліотеки. Серед розпорошених давніх колекцій книг, що свого часу різними шляхами надійшли сюди, до фондів потрапили стародруки бібліотеки колишнього Острозького єзуїтського колегіуму, відкритого нею 1624 р. Дослідниця виявила у фондах відділу стародруків та рідкісних видань книги переважно теологічного характеру, ймовірно, подаровані колегіуму фундаторкою.

До 420-річчя виходу Острозької Біблії у відділі стародруків та рідкісних видань було підготовлено виставку примірників видання. Екскурсію по ній для учасників книгознавчих читань провела н. с. відділу Н. П. Бондар.

Виставка складалася з двох частин – стародруків та сучасних досліджень, присвячених вивченню Острозької Біблії. Саме її примірники 1581 р. і стали основою експозиції. Вісімнадцятипримірникове зібрання цього видання в НБУВ, що є найбільшим в Україні та одним з найбільших у світі, було представлено на виставці 10 книгами. Відвідувачі могли ознайомитися з характерними особливостями оформлення видання, його складовими частинами, ілюстраціями, найцікавішими провенієнціями, оправами тощо. В експозиційних вітринах демонструвалися різні сторінки відкритих примірників Біблії: титульний аркуш у гравійованій рамці; герб князя К. В. Острозького з віршем на герб, складеним Г. Д. Смотрицьким; передмови від імені К. В. Острозького та Г. Д. Смотрицького; початок основного тексту; елементи художнього оформлення; дві післямови, датовані 1580

та 1581 роками. Одна із представлених Біблій містила обидва варіанти післямови.

Взагалі, видання Острозької Біблії 1581 р. належить до визначних зразків не тільки українського, а й світового друкарства. Книга надрукована великим форматом, в аркуш (2°). Вона містить 628 арк., або 1256 стор., що складають 104 зшитки. Набір здійснено двома шпальтами по 50 рядків у кожній. Усього використано шість різних за розмірами та графікою шрифтів – чотири кирилических та два грецьких. За підрахунками книгознавців, Острозька Біблія містить 3240 тис. друк. знаків. Орнаментальне оздоблення представлене 80 заставками з 16 дошок, 70 кінцівками з 17 дошок, значною кількістю ініціалів, а також композиціями з набірною орнаменту. У виданні використано папір принаймні з 18 папірень, переважно українського та польського походження. Загалом у примірниках цієї книги виявлено до 50 різновидів філіграней.

На виставці експонувалися Острозькі Біблії зі збірок Київської духовної академії, Печерської лаври (КПЛ), Київського університету Св. Володимира, Видубицького, Пустинно-Микільського, Харківського Преображенського монастирів, Софійського собору тощо. На двох примірниках із бібліотеки КПЛ було представлено записи початку XVIII ст. архимандрита лаври Іоанікія Сенютовича та визначного українського гравера, її ченця Антонія (Олександра) Тарасевича. Примірник із зібрання Микільського монастиря містив записи того самого часу ченця Маркіяна Белевича про подарування йому книжки відомим державним діячем, київським воєводою Д. М. Голіциним.

Найдавніші маргінальні записи збереглися на Біблії з бібліотеки Університету Св. Володимира. Їх виконав у 1594 р. в білоруському містечку Подорозьку Василь Зенкевич. Він, на зразок західних Біблій, розбив увесь текст Святого Письма на окремі вірші, або версети, а також залишив потекстові коментарі, які потребують подальшого дослідження. Потім Біблія зберігалася в Жировицькому монастирі під Слонимом, а наприкінці XVIII ст. пополнила багате на стародруки зібрання останнього польського короля С. А. Понятовського, у складі якого перебувала в бібліотеках Кременецького ліцею та Київського університету. Це одне з кількох кирилических видань у книжковій збірці С. А. Понятовського, яке є гордістю НБУВ.

Біблію з приватної бібліотеки російського вченого та бібліофіла В. О. Вітта було придбано в його нащадків у 1965 р. в складі добре укомплектованої збірки рукописних і друкованих кирилических книг. Раніше вона належала відомому російському комісіонеру і збирачеві стародруків С. Ф. Севастьянову.

Досить скромне художнє оформлення книги та відсутність ілюстрацій у тексті спонукали деяких читачів прикрашати власний примірник, вклеюючи або вплітаючи туди гравюри або мініатюри. Два з представлених примірників демонстрували саме такі випадки ілюстрування Біблії за допомогою книжкових гравюр з інших видань. Так, згаданий примірник зі збірки О. Тарасевича прикрашений яскраво розфарбованими фронтисписними гравюрами із зображеннями апостолів з віленського Євангелія П. Мстиславця 1575 р. Примірник Видубицького монастиря проілюстрований вклеєними зображеннями апостолів з дощок роботи П. Беринди бл. 1616 р.

Один із двох примірників з бібліотеки Софійського собору (зараз зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ) виявився надзвичайно раритетним завдяки 30 вставленим аркушам іншого набору, які серед книгознавців дістали назву «віленських аркушів». Вважається, що до недодрукованих примірників, які залишилися після смерті І. Федорова в його кредиторів та були придбані віленськими видавцями Мамоничами, останні бл. 1595 р. додрукували відсутні сторінки. Взагалі примірники з «віленськими аркушами» вельми рідкісні – в світі їх відомо всього п'ять. Шрифт у них дрібніший порівняно з острозьким, більш нахилений, набір зроблений, очевидно, поспіхом, тому недбалий та неохайний.

В експозиції можна було ознайомитися із московським виданням Біблії 1663 р., що стало другим після острозького повним кириличним виданням тексту Святого Письма. Ця Біблія передрукована з Острозької, лише внесені деякі несуттєві зміни, що зазначається в її передмові.

Спробу передруку Острозької Біблії було здійснено також у 1914 р. московською старобрядницькою друкарнею. Цікаво, що ця Біблія прикрашена багатьма ілюстраціями в давньоруському стилі. Ці ілюстрації з т. зв. Лицьового зводу – визначної пам'ятки російського літописання, створеної за наказом Івана Грозного в 1568–1576 рр., тобто майже одночасно з Острозькою Біблією. Примірники Біблії 1914 р. сьогодні достатньо рідкісні, навіть більше, ніж оригінал, – їх близько 20. У відділі стародруків НБУВ зберігається один з них.

Сучасне факсимільне видання Острозької Біблії підготовлене 1983 р. у Вінніпезі та віддруковане в Лондоні, як зазначено на книжці, «з нагоди ювілею тисячоріччя хрещення України в святу православну віру 988–1988». Представлений примірник належав раніше до бібліотеки Анни Фігус-Ралько з Вінніпега. Факсиміле зроблене з неповного примірника – в ньому не було семи кінцевих аркушів.

З тисяч публікацій, присвячених Острозькій

Біблії, на виставці було представлено сучасні монографічні дослідження, каталоги, а також роботи, в яких висвітлюються особливості саме примірників НБУВ. Підкреслимо: примірники зібрання НБУВ були об'єктами дослідження не одного покоління книгознавців. Відомості про них знаходимо в публікаціях П. М. Попова, С. І. Маслової, В. І. Барвінка, Я. Д. Ісаєвича, Я. П. Запаска, О. Я. Мацюка, Є. Л. Немировського, Ю. А. Лабинцева, М. А. Шамрай, Н. П. Бондар, зібраних на виставці.

Серед монографій центральне місце зайняли публікації А. С. Зьорнової, Я. Д. Ісаєвича, Є. Л. Немировського, Я. П. Запаска та ін. Так, Я. Д. Ісаєвич у додатках до монографії «Літературна спадщина І. Федорова» в масиві записів на усіх відомих йому примірниках фєдорівських видань, у тому числі Острозької Біблії, подав переважну більшість власницьких записів з примірників НБУВ.

У статті О. М. Мацюка, присвяченій аналізу паперу Острозької Біблії, значна кількість філіграней знята з примірників НБУВ. Про видавничий варіант Острозької Біблії, прототип елементів її оформлення, а також найцікавіші записи (на прикладі примірників НБУВ) йдеться в матеріалі М. А. Шамрай. Публікації В. О. Романовського та А. С. Зьорнової і каталог ювілейної виставки, складений С. І. Масловим, вводять у науковий обіг рідкісний примірник нашої збірки з «віленськими аркушами».

Маємо надію, що виставка, присвячена 420-літтю виходу в світ Острозької Біблії, яка по праву вважається культурним явищем загальносвітового масштабу, привернула увагу не тільки фахівців, а й широкого кола зацікавлених і сприятиме зростанню їх інтересу до вивчення нашої давньої книжкової спадщини.

*Галина Ковальчук,
к. і. н., заввідділом стародруків та
рідкісних видань НБУВ,
Наталія Бондар,
в. о. н. с. того ж відділу,
Роман Кисельов,
м. н. с. того ж відділу*

© Ковальчук Г. І., Київ, 2001
© Бондар Н. П., Київ, 2001
© Кисельов Р. Є., Київ, 2001

925 років визначній давньоруській пам'ятці — Збірнику Святослава 1076 року

XI століття ми розглядаємо як перше століття існування української книги. Стверджувати це дає нам право Збірник Святослава 1076 р., написаний на замовлення київського князя, — визначна пам'ятка української культури, писемності, мови, історії. Твір є найдавнішою з датованих давньоруських книжок для читання, пам'яткою домонгольського періоду.

Попередником Збірника 1076 р. (276 арк., 4^о) був Збірник 1073 р. (Державний історичний музей, Син. 1043, Росія, Москва.), який за характером змісту близький до енциклопедії¹, стосуюно чого, втім, у науковому світі продовжують точитися суперечки. Протографом для Збірника 1073 р. став збірник болгарського царя Симеона, який містить чимало тематично підібраних уривків з творів візантійських авторів (Іоанна Златоуста, Василя Великого, Оригена, Ісидора Пелусіота та ін.). Списки Збірника 1073 р. подає М. К. Нікольський², а Л. Масінг³ детально описує і дає порівняльні таблиці складу давнього твору та його чотирьох списків XV–XVIII ст.

Автор Збірника 1076 р. інтенсивно використовував уривки з праць античних письменників і філософів⁴. Він зазначає, що його твір складений з залученням «многих книг княжих», а роботу закінчено в л'їто 6584 року, за князя Святослава.

Диякон Іоанн, автор Збірника 1076 р.⁵, який надзвичайно скромно називає себе грішником, мабуть, не тільки мав доступ до Київської великокнязівської бібліотеки, заснованої 1037 р. Ярославом Мудрим, а й був одним з членів дружини переписувачів скрипторію, що діяв при Софійському соборі.

«Слово» некоего Калугера о чь(тении) книг в Збірнику Святослава посилається, як відомо, на життя Василя Великого, Іоанна Златоуста, Кирила Філософа «и инех мьног святых», котрі «измлада прилежааху святыим книгам»⁶.

Твір цілком ніколи не переписувався, тому жодного повного списку Збірника 1076 р.⁷, який був надзвичайно поширеним у Київській Русі, донині не збереглося.

Кожний рядок переписувач Збірника починав з особливого знака, вмонтовував у книгу оригінальні заставки, використовуючи при цьому гаму яскравих кольорів, колофони, золотом виписав назву праці. Відчувається рука справжнього майстра — власне, чи не першого художника-ілюстратора книги в Київській Русі. Для оформлення він скористався картиною, що найчастіше була в нього перед очима. Йдеться про інше явище нашої давньої культури: настінні розписи Софійського собору в Києві.

За змістом Збірник дуже близький до пізніших збірників — зокрема, таких, як різного роду «Измагдади». Починається він з багатоцитованої в різних джерелах «Похвали книзі», де є вирази, що вже стали крилатими, трансформувалися в творах красного письменства.

Мудро, на віки зазначив філософ-складач: не шануєш книгу, мову (лейтмотив творчості Тараса Шевченка) — не сподівайся на те, що побудуєш корабель.

Але переписувач переслідував не тільки просвітницьку мету. Хотів, мабуть, щоб книга легко і з цікавістю читалася, використовувалася в школах для навчання дітей. Тож можна розглядати Іоаннову працю і як один з перших підручників для початкових класів, бо й архітектоніка її нагадує посібник, зручний для викладання, а назва статей підібрана за логікою морального повчання: «Настановна багатим», «Слово якогось батька до сина свого, слова корисні для душі», «Слово як правовірну віру мати», «Настановна Ісихія пресвітера», «Премудрості похвала», Іоанна Златоустого слово розумне та корисне», «Св. Василя, якою треба людині бути», «Ксенофонта настановна дітям своїм», «Настановна Феодори», «Афанасієви відповіді на задані йому запитання», «Про жон злих та добрих», «Сто слів патріарха Геннадія», «Настанови Ніла Чорноризця» (Сінайського), «Премудрість Ісусова сина Сірахова», «Про десятину», «Про честь батьків».

Ієрархія статей Збірника, якщо розглядати його з позицій сучасного бібліотекознавства та бібліографознавства, по суті, є ніби, свого роду, описом каталогу бібліотеки Ярослава Мудрого, а її автор, диякон Іоанн, здійснив спробу бібліографічного опису князівської бібліотеки⁸.

Збірник підтверджує, що київська мова XI ст. мала в собі чимало елементів (хай і в зародковому стані) української мови; висвітлюється в багатьох наукових працях, проте він є й буде об'єктом для подальших досліджень, оскільки чимало аспектів цього раритету ще потребують прискіпливого вивчення та аналізу. Зокрема М. Сперанський, Ф. Буслаєв, В. Адріанова-Перетц, О. Орлов, І. Єрьомін, Д. Лихачов, Г. Рааба, М. Мещерський, М. Гудзій та багато інших науковців торкалися в своїх роботах цієї пам'ятки. Однак є нагальна необхідність створення бібліографічного покажчика з теми «Збірник Святослава 1076 року», і сподіватимемося, що він буде підготовлений в Україні.

Явище світової культури, Збірник 1076 р. належить вивчати в контексті і світової, і української культури як пам'ятку історії української мови, літератури, історичну пам'ятку.

Потрібно нарешті визначити місце цього твору в історії української книги. Досі це питання по суті не порушувалося.

Повне академічне видання рукопису здійснене в 1965 р. у Росії. Але сподіватимемося, що ми станемо свідками академічного видання цієї книги нарешті на її батьківщині, — в Україні, в Києві.

Незалежність України, нове тисячоліття висувають нові завдання для української гуманітарної науки, зокрема і щодо широкого вивчення рукописної традиції давньоруської книги — Ізборника Святослава 1076 р.

¹ *Пещак М. М.* Бібліотека Ярослава Мудрого й зародження в ній бібліографічного опису // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 2. — К.: НБУВ, 1999. — С. 219–227; *Никольский Н. М.* Матеріали для повременного списка русских писателей и их сочинения. — СПб., 1906; С. 19–21.

² *Masing L.* Studien zur Kenntniss des Izbornik Svjatoslava vom Jahre 1073 nebst Bemerkungen zu den jungeren Handschriften. — Berlin, 1884); *Шаховская Т., Лоосме И.* Матеріали по изучению Изборника Святослава в фонде Л. Мазинга ф. № 43, од. зб. № 156–172а, № 80 (Тарту. Отдел рукописей и редких книг научной библиотеки Тартуского университета) // Известия АН СССР. Сер. лит-ры и яз. 1978. Вып. 5. Т. 37. — С. 464–465.

³ *Солонська Н. Г.* Автори праць Бібліотеки Ярослава Мудрого // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — К.: НБУВ. — С. 333–384; *Ії ж.* Літописні джерела до історії формування бібліотеки Ярослава Мудрого // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий зб. наук. пр. Вип. 3. Джерелознавчі дисципліни. — К., 2001. — С. 209–232.

⁴ *Розов Н. Н.* Изборник 1076 года как памятник истории русской книги // Известия АН СССР. Сер. лит-ры и яз. — 1976. Т. 35. Вып. 6. — С. 551–569; *Иконников В. С.* Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории. — К.: В универс. типогр., 1868. — С. 61, 510–511.

⁵ *Адрианова-Перетц В. П.* К вопросу о круге чтения древнерусского писателя // ТОДРЛ. — Т. 28. Исследования по истории русской литературы XI–XVII вв., 1974. — С. 4.

⁶ *Пещак М. М.* Перша східнослов'янська енциклопедія // Бібл. вісн. — 1996. — № 2. — С. 32–35.

1. *Адрианова-Перетц В. П.* Афоризмы Изборника Святослава 1076 г. и русские пословицы // ТОДРЛ. — Т. 25. Памятники русской литературы X–XVII веков. — С. 5.

2. *Будовниц И. У.* Изборник Святослава 1076 г. и «Поучение Владимира Мономаха» и их место в истории русской общественной мысли // ТОДРЛ. — Т. X. — 1954. — С. 44–76; *Дубровина В. Ф.* О греческих параллелях в Изборнике 1076 г. // Известия Отд-ния русской л-ры и яз. — 1963, вып. 2. — С. 104–110.

3. *Клебанов А. И.* К проблеме античного наследия в памятниках древнерусской письменности // ТОДРЛ. — 1954. — Т. 10. — С. 158–181.

4. *Мещерский М. А.* К вопросу об источниках «Изборника Святослава 1076 р.» // ТОДРЛ. — Т. 1972.

5. *Розов Н. Н.* Старейший болгарский «Изборник» и его русская рукописная традиция // Известия АН СССР. Сер. лит-ры и яз. — 1969. — Т. 28. Вып. 1. — С. 75–78.

6. Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР (XI–XIII вв.). — М., 1984.—№ 5. — С. 41–43.

7. Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. 1 (XI–XIV вв.). — Л., 1987. — С. 196–198.

Марія Пещак,
д. ф. н., проф.,
с. н. с. Українського мовно-інформаційного
фонду НАН України,
Наталія Солонська,
к. і. н., завідділом формування електронних
видань
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

© Пещак М. М., Київ, 2001

© Солонська Н. Г., Київ, 2001

КОРОТКО

Побачила світ монографія Лариси Мірошніченко «Над рукописами Лесі Українки. Нариси з психології творчості та текстології» — результат чотирирічної праці співробітниці Відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Проаналізовано психологію творчого мислення і внутрішньої філософії поетки. Здійснено унікальне дослідження графіки Лесиного письма.

Німецьким видавництвом Phaidon Verlag видано нову книгу Кристофера де Хамеля «Книга. Історія Біблії» (Кембриджський університет).

У IV ст. за розпорядженням готського володаря Вулфіла Біблію переклав латинською мовою святий Ієронім. З 350 р. почався її шлях країнами Європи. Нині вона перекладена 4300 мовами світу. Планується здійснити переклад ще 1300 мовами.

2003 р. німецькі церкви об'явили роком Біблії.

У Лас-Вегасі (США) 12–16 листопада поточного року пройшла надзвичайно представницька комп'ютерна виставка Comdex Fall–2001. Фірма Thumbscript запропонувала новий тип клавіатури — на панелі букви «малюються» пальцями. Розробники вважають, що, пройшовши курс навчання, можна досягти швидкості до 20 слів за хвилину. Прилад підключено до комп'ютера по USB-порту. Може використовуватися і в переносних приладах.

Шведська компанія Senseboard дійшла до аналогічного висновку своїми шляхами, сумістивши сенсорну технологію зі штучною нейронною мережею. На руки надівається імітатор клавіатури. Текст можна набрати на будь-якій поверхні, прилад перенесе стандартні сигнали клавіатури через модуль Bluetooth. Запрограмовано алгоритм коригування помилок (зайві рухи машина не фіксує).

Українська революція і державність (1917–1920 рр.): Наук.-бібліогр. вид. / НАН України, НБУВ. – К., 2001. – 816 с.

17 серпня 2001 р. під час заходів, що відбувалися з нагоди 10-ї річниці незалежності України, у НБУВ проходила презентація бібліографічного покажчика «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)»: Наук.-бібліогр. вид. / НАН України, Нац. б-ка імені В. І. Вернадського; Редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін.; Уклад.: А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєва та ін.; Наук. ред. В. Ю. Омельчук. – К., 2001. – 816 с., створеного фахівцями Бібліотеки з метою бібліографічного забезпечення теми відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України.

Покажчик підготовлено науковими співробітниками та бібліографами НБУВ: А. Л. Пановою, Л. В. Беляєвою, В. С. Гоїнець, Л. В. Лісовською, О. А. Смиченко за участю Л. С. Новосьолової, Л. О. Дегтяренко, О. А. Євдокименко, Е. П. Євженко, П. М. Кавицької, Т. Б. Корольової, Н. М. Погребецької, О. В. Чупрієнко.

Безпосередню участь у цій науковій роботі, систематизації та оцінці документів брав д. і. н., заввідділом Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України В. Ф. Солдатенко. Чимало зусиль до здійснення проекту доклали голова редколегії, акад. НАН України О. С. Онищенко, науковий редактор – д. і. н., проф., заввідділом національної бібліографії НБУВ В. Ю. Омельчук.

Дослідники, всі, хто займається вивченням історії України, історіографічною й джерелознавчою інформацією, тепер мають у своєму розпорядженні повний спектр документів, які висвітлюють тему. Здійснено пошук документів, які стали бібліографічною рідкістю, систематизовано величезний масив бібліографічних записів тощо.

Саме в роки незалежності наукові дослідження періоду 1917–1920 рр. української історії полегшилися і активізувалися. Відкрито архівні документи, матеріали «спецсховищ», знято табу і реабілітовано багато імен. Протягом останнього десятиліття в Україні було опубліковано документи Української Центральної Ради, протоколи й стенограми пленарних засідань

мирних переговорів між Українською Державою та РСФРР 1918 р., матеріали конгресів, конференцій, з'їздів, нарад, документи з особистих фондів політичних, державних діячів, які досі не були в науковому обігу і не були відомі широкому колу дослідників.

У передмові автори пояснюють структуру покажчика, принципи добору та систематизації документів, знайомлять з джерельною базою, використаними бібліографічними покажчиками, допоміжним апаратом видання.

У посібнику відбито книги, брошури, автореферати дисертацій, статті із журналів, збірників, тези наукових конференцій, рецензії, депоновані рукописи за 1917–2000 рр. українською і російською мовами. Всього – 6848 назв.

Зорієнтуватись у колосальному інформаційному масиві і всебічно висвітлити тему допомагає чітка систематизація матеріалу. Покажчик складається з шести основних розділів: Загальний розділ; Українська Центральна Рада. Утворення Української Народної Республіки; Українська Держава. Гетьманат; Директорія. Відродження і розвиток Української Народної Республіки; Західноукраїнська Народна Республіка; Українська Соціалістична Радянська Республіка. У кожному розділі відповідно виділено підрозділи: Джерела; Документи; Спогади; Огляд джерел. Історіографія. Висвітлюються соціально-економічна політика, національні відносини, аграрні проблеми, питання формування Збройних сил, зовнішньої політики, міжнародних відносин, культури, науки, освіти, релігії.

У «Загальному розділі» подано документи і літературу про українські партії, що діяли в цей період: Комуністичну партію (більшовиків) України, Українську демократично-хліборобську партію, Українську комуністичну партію, Українську народну партію, Українську партію самостійників-соціалістів, Українську соціал-демократичну робітничу партію, Українську трудову партію та ін.

Укладачі без ідеологічної упередженості вклю-

чали до покажчика джерела, які стосувалися обраного хронологічного періоду, намагалися найповніше представити визначені види документів, що відбивають різні думки й погляди. Дослідники працювали, крім НБУВ, у ЛНБ ім. В. Стефаника, Національній парламентській бібліотеці України, Центральному державному архіві України, бібліотеках Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського й Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України та ін. Значну допомогу з пошуку відсутніх в Україні видань надали колеги із зарубіжних бібліотек. Майже всі відображені у покажчику документи переглянуто авторами *de visu*.

Важливо, що до нього ввійшли документи незалежно від місця видання, серед них і видання української діаспори: США, Канади, Великої Британії, Франції, Аргентини та ін., зокрема Українського Народного Союзу, альманахи та періодичні видання, наукові збірники і спогади безпосередніх учасників історичних подій. Суцільно переглянуто журнали «Визвольний шлях», «Сучасність», «Український історик» за весь період існування.

Схема бібліографічного покажчика відповідає сучасній науковій концепції, вона чітка і добре продумана. Однак, на нашу думку, деякі підрозділи не завадило б деталізувати.

Значну роботу здійснено укладачами з розкриття псевдонімів і криптонімів. Лаконічні анотації до матеріалів вирізняються науковим стилем і мають уточнювальний характер. Допомогає користувачам і ряд допоміжних покажчиків.

Відзначимо професіоналізм комп'ютерної верстки Л. С. Климової і Т. С. Павлюк, а також гарне поліграфічне оформлення, виконане Редакційно-видавничим центром НБУВ. Тверда обкладинка покажчика має голубий колір – колір мрії. Мрії, яка здійснилася.

Тетяна Добко,
к. і. н.,
завідділом довідково-
бібліографічного обслуговування НБУВ

© Добко Т. В., Київ, 2001

Пиріг О. НЕП: більшовицька політика імпровізації. – К.: Вид-во Київ. нац. торг.-ек. ун-ту, 2001. – 273 с.

Однією з підвалин, на які спирається сучасне українське державотворення, є історичний досвід нашої минушини. Якщо оцінювати поступ України за роки незалежності, стають очевидними певні здобутки на шляху розбудови держави: зростання її міжнародного авторитету, реформування економіки, консолідація української нації, розвиток культури тощо. Коли ж оглянути останнє десятиріччя крізь призму ретроспективи – виразно проявляються нерозв'язані проблеми й помилки політичного, суспільного й особливо економічного характеру.

Однією з багатьох причин повільного реформування економіки на ринкових засадах є недостатнє врахування уроків історії та певний брак наукових розробок, в яких з позицій сучасної методології висвітлювалися б проблеми становлення ринкової економіки в той чи інший період вітчизняної історії. Тож не випадково, що кожна нова робота з цієї проблематики привертає увагу читача. До них належить і монографія О. А. Пиріг «НЕП: більшовицька політика імпровізації». Праця є першим комплексним дослідженням економічної політики, яка проводилася в Україні в 20-ті роки. Здійснено, на наш погляд, вдалу спробу показати т. зв. нову економічну політику більшовиків крізь призму теорії ринку та історії його розвитку. Авторка переконливо довела, що лідери більшовицької партії були обізнані з теорією та історією ринку, розуміли як переваги ринкової економіки порівняно з директивною, так і її проблеми. Однак використали ринок для подолання економічного колапсу в країні.

Розглядаючи економічну політику більшовиків у 20-ті роки, О. Пиріг акцентує на вивченні ринкових відносин, ступені їх впровадження у господарство радянської України, на питаннях державного регулювання розвитку ринку. Це цілком виправдано, оскільки радянська історіографія однобічно висвітлювала неп, доводячи, що він був «новим словом у теорії і практиці побудови соціалізму». Ринкові відносини як стрижень непу залишилися поза увагою дослідників. Авторці вдалося простежити співвідношення економічних та політичних складових непу, показати їх тогочасну взаємозалежність і взаємообумовленість.

О. Пиріг досліджує запровадження і розвиток ринкових відносин у провідних галузях господарства – промисловості, сільському господарстві, кредитно-банківській сфері, торгівлі. Ціла низка питань, зокрема – формування бюджету, податкова та митна політика, створення і функціонування банківської системи – вперше знайшла наукове висвітлення.

Завдяки реалізації комплексного підходу в дослідженні ринкових відносин авторка створює цілісну панораму розвитку ринку в Україні, формулює висновки щодо місця ринкових відносин у державній політиці 20-х років, досліджує співвідношення науки й політики в реалізації непу. Розкриваючи процес запровадження ринкових відносин у цей період, О. Пиріг доводить, що влада певною мірою використала наукові розробки економістів-ринковиків, зокрема М. Кондратьєва, О. Чайнова, Л. Юровського та ін. Однак максимально реалізувати можливості цього наукового потенціалу не вдалося.

Авторка нагадує також, що в реформуванні радянської економіки правляча партія змушена була вдатися й до послуг фахівців старої школи. Так, у проведенні грошової реформи 1922–1924 рр., відомої як реформа Г. Сокольнікова, було використано ідеї міністра землеробства царської Росії М. Кутлера та відомого фінансиста В. Тарновського.

Політика більшовицької партії 20-років формувалася поступово, кожний конкретний захід із запровадження ринкових відносин визначався під тиском конкретних обставин. Це спростовує усталену в радянській історіографії тезу про завчасну розробку теоретичних положень та плановість реалізації непу.

Звертає на себе увагу й історіографічний розділ праці О. А. Пиріг. У ньому аналізуються роботи не лише істориків, а й економістів та філософів. Авторка толерантно, але разом з тим і доволі критично ставиться до праць своїх попередників. До речі, географічний простір історіографії непу досить розлогий. Крім робіт вітчизняних учених, розглядаються праці російських, білоруських, молдавських авторів та вчених української діаспори.

У монографії О. Пиріг використовується ґрунтовна й різноманітна джерельна база. Проаналізовано численні документи правлячої партії, урядові директиви, архівні матеріали, більшість з яких вводиться в науковий обіг уперше, статистичні дані, періодику, праці політиків, господарників, науковців 20-х років. Нова сучасна методологія роботи з джерелами, органічно

поєднана з оптимальним їх добром і критичним використанням, забезпечила науковість та новизну висновків дослідження.

Праця О. Пиріг добре ілюстрована унікальними фото з фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного.

Разом з тим монографія, яка рецензується, не позбавлена й деяких недоліків. Так, на наш погляд, картина запровадження і розвитку ринкових відносин стала б повнішою за умови дослідження цінової політики більшовиків у 20-ті роки, що була стрижневою в динаміці впровадження елементів ринку. Виразніше можна було б подати й постійну боротьбу між прихильниками ринкової економіки та носіями ідей директивного планового господарства в самій правлячій партії. Слід було б повніше розкрити й картину згорання ринкових заходів у другій половині 1920-х років. Наводячи іменний покажчик, годилося б подати й географічний.

Праці О. Пиріг притаманні нові методологічні підходи, глибина розкриття важливої наукової проблеми, ґрунтовність висновків.

*Олександр Кузьминець,
д. і. н., проф.*

© Кузьминець О. В., Київ, 2001

Бібліографія українського гончарства. 2000: Нац. наук. щорічник / За ред. О. Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип. 2. – 120 с.: іл.

Щорічник підготовлений колективом Гончарської Книгозбірні України – всеукраїнської спеціалізованої бібліотеки з проблем українського та світового гончарства, яка є структурним підрозділом Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Він охоплює вітчизняні та зарубіжні публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію. В додатку подані публікації за 1999 р., які з різних причин не ввійшли до попереднього випуску.

Тематичне спрямування бібліографічних матеріалів – від археології, історії, етнографії і мистецтва гончарювання до різноаспектних проблем технічної кераміки. До реєстру включені різні види друкованої продукції наукового, науково-популярного, навчального, довідкового, публіцистичного тематичного спрямування. Зокрема, описані книги (монографії, збірники наукових праць, тези доповідей наукових конференцій), брошури, буклети, автореферати дисертацій, статті зі збірників, журналів, газет, інших періодичних і серійних видань.

Ступінь повноти реєстрації публікацій визначається їхньою наявністю в Гончарській Книгозбірні України чи в Національному архіві українського гончарства в Опішному.

Бібліографічний опис видань здійснено мовою оригіналів, згідно з діючими в Україні стандартами. За відсутності назви публікації остання формувалася

на основі вивчення змісту й взята у квадратні дужки. Усі бібліографічні позиції щорічника мають анотації (за винятком тих, у яких назва публікації відображає її зміст) та суцільну нумерацію, починаючи з першого випуску. Всі матеріали систематизовано в алфавітному порядку за прізвищами авторів або назвами публікацій. Для зручності користування бібліографічна частина має іменний та географічний покажчики.

У щорічнику подано також огляд нової керамологічної літератури, інформацію про останні надходження до Гончарської Книгозбірні України, список добродійників.

«Бібліографія українського гончарства» – видання унікальне не лише в галузі українського народного мистецтва, а й взагалі народної культури України. Воно адресоване керамологам, мистцям, краєзнавцям, бібліотечним працівникам, викладачам і студентам вищих навчальних закладів.

*Андрущенко Оксана,
Гирман Ольга,
Карунна Ольга,
бібліографи Гончарської Книгозбірні
України*

© Андрущенко О., Київ, 2001
© Гирман О., Київ, 2001
© Карунна О., Київ, 2001

Зміст журналу «Бібліотечний вісник» за 2001 рік

ОФІЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ		БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	
Указ Президента України «Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України». № 2	2	<i>Акімова О.</i> Інформаційний центр у спеціальній бібліотеці . . . . . № 3	33
МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «БІБЛІОТЕКИ – ЦЕНТРИ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ХХІ СТОЛІТТЯ»		<i>Швецова-Водка Г.</i> Комп'ютерні бібліографічні ресурси: питання класифікації . . № 5	13
<i>Курас І.</i> Інформаційні ресурси України: стратегія розвитку . . . . . № 1	2	<i>Ковальчук Г.</i> Традиційні колекції відділів стародруків та рідкісних видань. Проблеми формування . . . . . № 5	20
<i>Немошкаленко В.</i> Інформаційне забезпечення української науки . . . . . № 1	6	<i>Шейко В.</i> Електронні бібліотеки в Україні: перспективи розвитку . . . . № 5	31
Звіт про міжнародну наукову конференцію . . . . . № 1	9	<i>Моїсеснюк Н.</i> Довідкові та інформаційні видання з фондів НБУВ (нові надходження) . . . . . № 5	35
Рекомендації міжнародної наукової конференції «Бібліотеки – центри науково-інформаційних ресурсів ХХІ століття» . . . . . № 1	49	ПИСЕМНА ТА КНИЖКОВА СПАДЩИНА	
МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ СЕРВІС»		<i>Шамрай М.</i> Невідомі записи Лазаря Барановича . . . . . № 3	29
<i>Захаров А., Козлова Е.</i> Проблемы информационного обслуживания ученых в централизованной библиотечной системе БЕН РАН . . . . . № 5	2	ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕК ТА БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ	
<i>Соболева Е., Артемьева Е.</i> Интенсивное обучение новым технологиям (на базе Сибирского регионального центра непрерывного обучения) . . . . . № 5	5	<i>Малолетова Н., Дубровіна Л.</i> Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943 рр.) . . . . . № 3	2
<i>Давидова І.</i> Ринкова стратегія бібліотек з позицій інформаційного менеджменту № 5	10	<i>Ласкажевська Х.</i> Історія бібліотеки останнього польського короля (Варшава–Кременець–Київ) . . . . . № 3	19
<i>Немошкаленко В.</i> Тенденції глобалізації економіки, науки, освіти в ХХІ столітті та завдання науково-інформаційної діяльності бібліотек . . . . . № 6	2	ВИПУСК ПРИСВЯЧЕНИЙ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕКТОРУ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА	
НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК		<i>Стрішенець Н.</i> Історія Британської бібліотеки . . . . . № 4	3
<i>Онищенко О., Попрощька В.</i> Основні підсумки наукової діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2000 р.) . . . . . № 2	3	Стратегічний план на 1999–2002 рр. . . . № 4	6
БІБЛІОТЕКИ І СУСПІЛЬСТВО		<i>Хогг Р.</i> Відділ надходжень слов'янськими мовами з країн Центральної та Східної Європи Британської бібліотеки, Бостон Спа. . . . . № 4	17
<i>Бінько І.</i> Інформаційний простір України: стан та тенденції розвитку . . . . . № 2	15	<i>Дейл П.</i> КоБРА: історія великого успіху в сфері європейського бібліотечного співробітництва . . . . . № 4	30
<i>Петров В.</i> Інформаційна революція та її вплив на еволюцію бібліотек . . . . . № 2	18	<i>Дейл П.</i> Проект TEL «Європейська бібліотека»: відкриваючи бібліотеки для всіх . . . . . № 4	35
ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ		Шотландія . . . . . № 4	41
<i>Матвієнко О.</i> Нові інформаційні технології в системі безперервної освіти бібліотечних спеціалістів . . . . . № 2	21	Уельс . . . . . № 4	44
<i>Жабін О.</i> Internet-комунікації Web-вузла НБУВ . . . . . № 2	24	Північна Ірландія . . . . . № 4	46
<i>Кляк Б., Соколовська Н., Соколовська Т.</i> Створення електронного англо-українського словника уніфікованої термінології фундаментальної науки . . . . . № 6	8	<i>Брофі П., Фішер Ш.</i> Гібридна бібліотека . № 4	49
		<i>Васильченко С.</i> Гібридна бібліотека: досвід Сполученого Королівства . . . . . № 4	55
		Створення гібридної бібліотеки: Національна бібліотека Шотландії . . . . № 4	60
		<i>Архипська О.</i> Welcome to London, або Тиждень в «оточенні» інформаційно-бібліотечної Великої Британії . . . . . № 4	63
		БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВО	
		<i>Палакіна Т.</i> Комісія дослідження історії Західної України Всеукраїнської Академії наук: науково-бібліографічний доробок (1925–1933) . . . . . № 3	35

<i>Студінський В.</i> З історії вітчизняної паперової промисловості (з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського) . . . . . № 3 40	<i>Костенко Л., Павлуша Т., Чекмарьов А.</i> 8-ма міжнародна конференція «Бібліотеки та асоціації в світі, що змінюється: нові технології та нові форми співробітництва» (9–17 червня 2001 р.) . . . . . № 6 44	
<i>Паславський Т.</i> Бібліографія історичної картографії України: актуальні питання обсягу і змісту об'єкта . . . . . № 6 19	<i>Ковальчук Г., Бондар Н., Кисельов Р.</i> Острозькій біблії – 420 . . . . . № 6 48	
КНИГОЗНАВСТВО		
<i>Рудий Г.</i> Методика аналізу газетної періодици України (1917–1920 рр.) . . . № 2 38	<i>Пецак М., Солонська Н.</i> 925 років визначній давньоруській пам'ятці – Збірнику Святослава 1076 року . . . . . № 6 52	
<i>Рудий Г.</i> Доба Української Держави: становлення видавничої справи . . . . . № 6 25	<i>Дегтяренко Л.</i> Міжнародний науковий симпозиум «Ярослав Богдан Рудницький – видатний український мовознавець, славіст, педагог, видавець» (17 серпня 2001 р.) . . . . . № 6 7	
ФОНДИ БІБЛІОТЕК		
<i>Циганкова Е.</i> Сходознавча колекція Агатангела Кримського у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського . . . . . № 6 13	<i>Ушканов А.</i> Презентація книги Михайла Довбенка . . . . . № 3 55	
ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ		
<i>Новікова Г.</i> Паспорт для екологічного моніторингу книгосховищ . . . . . № 2 27	<i>Ясенко Я.</i> Дні франкофонії в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (березень 2001 р.) . . . . . № 5 53	
<i>Пермінова О.</i> Збереження і консервація документів (з досвіду Російської державної бібліотеки) . . . . . № 2 34	<i>Ясенко Я.</i> Презентація книжкової продукції Видавничого дому «КМ Академія» (жовтень 2001 р.) . . . . . № 6 12	
<i>Прудников С.</i> З історії розвитку реставраційної справи в Україні . . . . . № 5 40	<i>Фотовиставка «Індія – країна мудрості і надії»</i> . . . . . № 6 18	
БІБЛІОТЕКИ СВІТУ		
<i>Стрішенець Н.</i> Президентські бібліотеки США: історія та досвід функціонування . . . . . № 6 31	РЕЦЕНЗІЇ	
ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ		<i>Дмитрієнко М.</i> Васильєва-Чекаленко Л. Д. Україна в міжнародних відносинах (1944–1996) . . . . . № 1 51
<i>Добко Т., Солонська Н.</i> Зустріч Юрія Єханурова з колективом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського . . . . . № 2 43	<i>Клюєв В.</i> Чачко А. С. Библиотековедение в человеческом измерении . . . . . № 1 52	<i>Левітас Ф.</i> Матяш І. Б. Архівна наука і освіта в Україні 1920–1930-х років . . № 2 54
<i>Ковальчук Г., Рукавіцина Є.</i> Книгознавчі читання до 120-річчя від дня народження С. І. Маслова . . . . . № 2 45	<i>Загуменна В., Лутовинова В., Геращенко М., Крицький О.</i> «Бібліографічні ресурси України» . . . . . № 3 47	<i>Іщенко Я.</i> Проблеми розвитку української геральдики . . . . . № 3 49
<i>Добко Т.</i> Презентація видання «Літературно-науковий вістник: Показчик змісту» . . № 2 47	<i>Іщенко Я.</i> Проблеми розвитку української геральдики . . . . . № 3 49	<i>Степаненко М.</i> «Українська мова (1945–1995 рр.)» . . . . . № 3 50
<i>Ушканов А.</i> Графічна Шевченкіана Софії Караффи-Корбут . . . . . № 2 49	<i>Смілянecь С.</i> Збірники краєзнавчих конференцій 2000 року . . . . . № 3 52	<i>Дмитрієнко М.</i> Книга про маловідомі факти української боністики . . . . . № 3 54
<i>Вишневецька Л.</i> Книжкова виставка «Латвія – Україна: дружба крізь віки» . . . . . № 2 51	<i>Войцехівська І., Преловська І.</i> Матяш Ірина. Особа в українській архівістиці. Біографічні нариси. . . . . № 5 54	<i>Добко Т.</i> Українська революція і державність (1917–1920 рр.): Наук.-бібліогр. вид. / НАН України, НБУВ. . . . . № 6 54
<i>Пам'яті Ф.</i> Погребенника . . . . . № 2 52	<i>Кузьминець О.</i> Пиріг О. НЕП: більшовицька політика імпровізації. . . . . № 6 55	<i>Андрущенко О., Гурман О., Карунна О.</i> Бібліографія українського гончарства. . № 6 56
<i>Стрішенець Н.</i> Бібліотекознавчі читання, присвячені Британській бібліотеці . . . . № 3 46	Запрошуємо до інформаційної співпраці зі створення Національної електронної бібліотеки України . . . . . № 4 51	
<i>Смаглова Н.</i> Семінар для працівників бібліотек науково-дослідних установ НАН України (7 червня 2001 р.) . . . . № 5 50	Зміст журналу «Бібліотечний вісник» за 2001 р. . . . . № 6 57	
<i>Левченко І.</i> Міжнародний семінар Європейської групи з автоматизації бібліотек (6–8 червня 2001 р., Прага, Чеська Республіка) . . . . . № 5 51		
<i>Воскобойнікова-Гузєва О.</i> Третя міжнародна книжкова виставка-ярмарок «Книжковий сад – 2001 р.» (15–19 серпня 2001 р.) . . . . . № 5 39		
<i>Дубровіна Л.</i> 2001 рік: перше академічне видання Пересопницького Євангелія XVI ст. . . . . № 6 40		

Содержание

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ СЕРВИС»

Немошкаленко В. Тенденции глобализации экономики, науки, просвещения в XXI веке и задачи научно-информационной деятельности библиотек 2

ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Кияк Б., Соколовская Н., Соколовская Т. Создание электронного англо-украинского словаря унифицированной терминологии фундаментальной науки 8

ФОНДЫ БИБЛИОТЕК

Цыганкови Э. Востоковедческая коллекция Агатангела Крымского в фондах Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского 13

БИБЛИОГРАФОВЕДЕНИЕ

Паславский Т. Библиография исторической картографии Украины: актуальные вопросы объёма и содержания объекта 19

КНИГОВЕДЕНИЕ

Рудый Г. Период Украинской Державы: становление издательского дела 25

БИБЛИОТЕКИ МИРА

Стришенец Н. Президентские библиотеки США: история и опыт функционирования 31

ФАКТЫ НАУЧНОЙ ЖИЗНИ. ХРОНИКА СОБЫТИЙ

Дубровина Л. 2001 год: первое академическое издание Пересопницкого Евангелия XVI века 40

Костенко Л., Павлуша Т., Чекмарев А. 8-я международная конференция «Библиотеки и ассоциации в изменяющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества» (9–17 июня 2001 г.) 44

Ковальчук Г., Бондарь Н., Киселев Р. Острожской библии – 420 48

Пецак М., Солонская Н. 925 лет выдающемуся древнерусскому памятнику – Изборнику Святослава 1076 г. 52

Дегтяренко Л. Международный научный симпозиум «Ярослав Богдан Рудницкий – выдающийся украинский языковед, славист, педагог, издатель» (17 августа 2001 г.) 7

Ясенко Я. Презентация книжной продукции Издательского дома «КМ Академия» (октябрь 2000 г.) 12

Фотовыставка «Индия – страна мудрости и надежды» 18

РЕЦЕНЗИИ

Добко Т. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) Наук.-бібліогр. вид. / НАН України, НБУВ. – К., 2001. – 816 с. 54

Кузьминец О. Пиріг О. НЕП: більшовицька політика імпровізації. – К.: Вид-во Київ. нац. торг.-ек. ун-ту, 2001. – 273 с. 55

Андрушенко О., Гирман О., Карунная О. Бібліографія українського гончарства. 2000: Нац. наук. щорічник / За ред. О. Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2001. – Вип. 2. – 120 с.: іл. 56

Содержание журнала «Бібліотечний вісник» за 2001 г. 57

Contents

MATERIALS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE «LIBRARY-INFORMATIONAL SERVISE»

Nemokashenko V. Tendencies of globalization of economy, science and education in XXI century and targets of scientific and information activity of the libraries 2

DOCUMENTAL COMMUNICATIONS AND INFORMATION TECHNOLOGIES

Kyiak B., Sokolovs'ka N., Sokolovs'ka T. Creation of electronic English-Ukrainian dictionary of unified terminology on basic science 8

LIBRARIES COLLECTIONS

Tsyhankova E. Oriental Collection of A. Y. Krymskyi 13

BIBLIOGRAPHY

Paslavsky T. Bibliography of Historical Cartography of Ukraine 19

LIBRARIANSHIP

Rudij H. The Era of Ukrainian State: Formation of Publishing Activity 25

LIBRARIES OF THE WORLD

Strishynets N. Presidential libraries of USA: history and function experience 31

FACTS FROM SCIENTIFIC LIFE. CRONICLE OF THE EVENTS

Dubrovina L. 2001: First Academic Edition of Peresopnytske Gospel 40

Kostenko L., Pavlusha T., Chekmariov A. VIII International Conference «Libraries and associations in the Changing World: New Technologies and New Forms of Cooperation» (June 9–17, 2001) 44

Kovalchuk H., Bondar N., Kyseliov R. 420 anniversary of Ostroh Bible 48

Pechak M., Solonska N. 925 anniversary of Sviatoslav's Izbornik (1076) 52

Dehtiarenko L. International Scientific symposium «Yaroslav Bohdan Rudnytsky is the outstanding Ukrainian linguist, slavist, pedagogue, publisher» (August 17, 2001) 7

Yasenko Y. Presentation of book production of publishing house KM Academy (October, 2001) 12

Photoexhibition «India is a country of wisdom and hope» 18

REVIEWS, ANNOUNCEMENTS

Dobko T. Ukrainian Revolution and State (1917-1920). Scientific-bibliographical edition 54

Kuzminets O. Pyrih O. NEP: Bolshevik's Policy of Improvization 55

Andrushenko O., Hyrman O., Kapunna O. Bibliography of Ukrainian pottery. 2000: National Scientific year-book

The Contents of the «Library News» for 2000 57

Inhalt

MATERIALIEN DER INTERNATIONALEN WISSENSCHAFTLICHEN KONFERENZ

«BIBLIOTHEKS- UND INFORMATIONSSERVICE»

Nemoschkalenko W. Trends zur Globalisierung der Wirtschaft, Wissenschaft und Bildung im XXI. Jahrhundert und Aufgaben der wissenschaftlich-informationellen Tätigkeit der Bibliotheken 2

DOKUMENTARISCHE KOMMUNIKATION UND INFORMATIONSTECHNOLOGIEN

Kyjak B., Sokolowska N., Sokolowska T. Über die Schaffung eines elektronischen englisch-ukrainischen unifizierten Terminologiewörterbuches der Fundamentalwissenschaft 8

BIBLIOTHEKSBESTÄNDE

Zygankowa T. Die orientalistische Sammlung von A. J. Krymsky in den Beständen der Nationalen Wernadsky-Bibliothek der Ukraine 13

BIBLIOGRAPHIE

Paslawski T. Bibliographie der historischen Kartographie der Ukraine: aktuelle Fragen des Umfangs und Inhalts des Objektes 19

BÜCHERKUNDE

Rudyj G. Zeitraum des Ukrainisches Staates: Das Werden des Verlagswesens 25

BIBLIOTHEKEN DER WELT

Strischenez N. Präsidentenbibliotheken der USA: Geschichte und Arbeitserfahrung 31

FAKTEN DES WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS.

CHRONIK DER EREIGNISSEN

Dubrowina L. Das Jahr 2001: die erste akademische Ausgabe von

Peressopniza-Evangelium aus dem XVI. Jahrhundert 40

Kostenko L., Pawluscha T., Tschekmarjow A. Die 8. Internationale Konferenz «Bibliotheken und Assoziationen in der sich wandelnden Welt: neue Technologien und neue Kooperationsformen» (9–17 Juni 2001) 44

Kowaltschuk H., Bondar N., Kysselew R. Die Ostroger Bibel ist 420 Jahre alt 48

Peschtschak M., Solonska N. 925. Jahrestag bedeutenden altrussischen Denkmals – Izbornik Swjatoslawas aus dem Jahr 1076 52

Dehtjarenko L. Das internationale Symposium «Jaroslaw Bogdan Rudnizky – hervorragender ukrainischer Sprachwissenschaftler, Slawist, Pädagoge und Verleger» 7

Jasenko Ja. Vorstellung des Verlagshauses «KM Akademie» (Oktober 2001) 12

Fotoausstellung «Indien – ein Land der Weisheit und Hoffnung» 18

REZENSIONEN

Dobko T. Ukrainische Revolution und Staatlichkeit (1917–1920). Wissenschaftlich-bibliographische Ausgabe 54

Kusminez O. Pyryg O. NEP: bolschewistische Improvisationspolitik 55

Andruschenko O., Hyrman O., Karunna O. Bibliographija ukrainskoho hontscharstwa (Bibliographie des ukrainischen Töpferhandwerks). 2000: Das nationale wissenschaftliche Jahrbuch 56

Inhaltsverzeichnis des Zeitschrifts «Бібліотечний вісник» (Bibliotheksnachrichten) für das Jahr 2001 57

Sommaire

DOCUMENTS OFFICIELS D'UNE CONFÉRENCE SCIENTIFIQUE INTERNATIONALE SUR LE THÈME «SERVICES D'INFORMATION OFFERTS PAR LES BIBLIOTHÈQUES»

Nemochkalenko V. Les tendances de la globalisation dans le domaine de l'économie, de la science et de l'instruction au XXI-e siècle ainsi que les tâches prioritaires des activités documentaires et scientifiques des bibliothèques 2

COMMUNICATIONS DOCUMENTAIRES ET TECHNOLOGIES INFORMATIQUES

Kyjak B., Sokolovska N., Sokolovska T. La rédaction du dictionnaire anglais-ukrainien électronique de la terminologie unifiée de la science fondamentale 8

FONDS DES BIBLIOTHÈQUES

Tsygankova E. Une collection orientale Krymsky conservée à la Bibliothèque Nationale Vernadsky d'Ukraine 13

BIBLIOGRAPHIE

Paslawsky T. La bibliographie de la cartographie historique d'Ukraine: problèmes actuels de la quantité et du contenu de l'objet 19

BIBLIOLOGIE

Roudy G. L'époque de l'Etat ukrainien: devenir de l'industrie du livre 25

LES BIBLIOTHÈQUES DU MONDE ENTIER

Strichenets N. Les bibliothèques des présidents américains: histoire et expérience des activités 31

FAITS DE LA VIE SCIENTIFIQUE. CHRONIQUE DES ÉVÉNEMENTS

Dubrovina L. 2001 – première édition académique de l'Évangile de Pséréssopnytské 40

Kostenko L., Pavloucha T., Tschekmarev A. La 8-ième conférence internationale «Les bibliothèques et les associations dans un monde qui change: nouvelles formes de coopération» 44

Kowaltchouk G., Bondar N., Kysseliov R. A l'occasion du 420-e anniversaire d'Ostrojskaja Biblia (Bible d'Ostrog) 48

Peschtschak M., Solonska N. A l'occasion du 925-e anniversaire d'Zbirnyk de Sviatoslav – monument illustre de l'ancienne Russie 52

Degtiarenko L. Le Symposium scientifique international «Jaroslaw Bogdan Roudnitsky – linguiste, slaviste, pédagogue, éditeur ukrainien renommé (le 17 août 2001)» 7

Jasenko Ja. Présentation des publications de la Maison d'édition «KM Académie» (octobre, 2001) 12

Photoexposition «Inde – pays de la sagesse et de l'espoir» 18

COMPTE RENDUS

Dobko T. La révolution ukrainienne et la structure de l'Etat (1917–1920): publ. scient.-bibliogr. 54

Kouzymynets O. Pyryg O. Nouvelle politique économique (NPE): politique bolchevique improvisée 55

Andruschenko O., Guirman O., Karounna O. La bibliographie de la poterie ukrainienne. 2000. – Annuaire scient. nat. 56

Le «Bibliotetchni visnyk» («Le Messager des bibliothèques»): index 2001 57

Резюме

Дубровина Л. 2001 год: первое академическое издание Пересопницкого Евангелия XVI столетия

Увидело свет первое академическое издание Пересопницкого Евангелия XVI в., осуществленное Национальной библиотекой Украины имени В. И. Вернадского, Институтом украинского языка НАН Украины и Украинским языково-информационным фондом НАН Украины.

Во время инаугурации на этой Книге, как и на Конституции, дают клятву президенты Украины.

Тысячелетнюю традицию украинского меценатства продолжил Фонд содействия развитию искусств, который в дар НБУВ передал Подольское Евангелие, представляющее собой один из известных нам ближайших списков-предшественников Пересопницкой рукописи и свидетельство общей высокой письменности и книжной культуры Украины XVI в.

Немошкиленко В. Тенденции глобализации экономики, науки, просвещения в XXI веке и задачи научно-информационной деятельности библиотек

Фундаментальной основой нового, шестого, технологического устройства общества станут высокоэффективные информационные технологии, для реализации которых будут использоваться разнообразные средства информатики, построенные на новых физических принципах.

Одной из основных тенденций развития науки и техники в развитых странах является их растущая глобализация, что происходит в экономике.

Глобализация науки и просвещения порождает повышенные требования к оперативности и качеству их информационного обеспечения.

Автор статьи обращает внимание на необходимость возвращения к Национальной программе информатизации и пересмотру ее под углом зрения создания и использования национальных ресурсов. Ее составляющей должна стать информатизация библиотек страны. То есть, необходимы скоординированная программа их конкретных действий, помощь правительства.

Кияк Б., Соколовская Н., Соколовская Т. Создание электронного англо-украинского словаря унифицированной терминологии фундаментальной науки

В статье рассмотрены проблемы создания терминологических словарей фундаментальной науки; обработан большой массив ключевых слов и выражений, использованных исследователями в проектах Государственного фонда фундаментальных исследований. Созданные электронные украинско-английский и англо-украинский словари активной научной лексики, открыты для пополнения. Словари будут размещены на Веб-странице ГФФИ и могут быть использованы авторами научных проектов при подготовке конкурсных проектов и для анализа приоритетных направлений фундаментальных исследований.

Цыганкова Э. Востоковедческая коллекция Агатагела Крымского в фондах Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Базой для развития востоковедческих студий во Всеукраинской Академии наук послужила личная библиотека Агатагела Ефимовича Крымского, насчитывавшая около 20 тыс. томов. Кабинет арабо-иранской филологии

ВУАН стал основой для подготовки всех востоковедческих изданий Академии. С 1934 года частная коллекция Крымского находится во Всенародной библиотеке Украины (ныне НБУВ). Сегодня она становится все более востребованной. Наличие посольств, консульств из стран Востока, академического Института востоковедения НАН Украины и т. д. создаст определенный круг читателей, требующий интенсивного обслуживания.

Паславский Т. Библиография исторической картографии Украины: актуальные вопросы объема и содержания объекта

Карта – неотделимый источник в системе любых исторических исследований и широко используется в их процессе. В научный аппарат картографии включается археография картографических источников и библиография произведенной печати в сфере простора действий исторической картографии.

В Украине библиографические исследования в области исторической картографии развивались медленно, ее библиографии нет и сегодня, а среди библиографических направлений получила определенное развитие только сводная библиография истории картографирования в Украине, поэтому изложенное в данной статье представляет особый интерес для специалистов отрасли, поскольку современная библиография исторической картографии выходит на принципиально новый уровень осмысления роли и значения историко-картографических исследований.

Необходимо объединить усилия ведущих библиотек страны для составления библиографического предварительного списка или реестра картографических источников, которые хранятся в библиотеках и архивах. Только при таких условиях можно ставить вопросы о создании национальной библиографии картографических источников и картографических изданий.

Рудый Г. Период Украинской Державы: становление издательского дела

Проанализирован объем газетной периодики в вопросах освещения издательского процесса в Украинской Державе в 1917–1921 гг. В частности, ход подготовки к выпуску произведений классиков украинской и зарубежной литературы, учебников и учебных пособий для высших учебных заведений, школ и т. д. Особое внимание уделено вопросам подготовки к изданию украинско-русских и русско-украинских словарей.

Пресса этого периода – бесценный источник информации, поскольку архивные документы большинства государственных учреждений, политических и общественных организаций того времени не сохранились.

Стришенец Н. Президентские библиотеки США: история и опыт функционирования

Подготовлено на основании материалов, предоставленных автору во время стажировки в Управлении президентских библиотек Национального архива США и в Президентской библиотеке Р. Рейгана по программе Совета международных научных исследований и обменов (IREX) «Freedom Support Act Fellowships in Contemporary Issues».

Summary

Dubrovina L. **Presidential libraries of USA: history and function experience**

The article is about the first printed academic edition of Peresopnytske gospel in Ukraine. The edition was printed by the Vernadsky National Library of Ukraine, Institute of Ukrainian language and Ukrainian language and information foundation of the national Academy of Sciences of Ukraine.

During inauguration, Ukrainian Presidents take the oath on this book and Constitution.

A thousand year tradition of patronage of art was continued by the Foundation of promotion of art development. This Foundation donated to the Vernadsky National Library of Ukraine Podilske gospel. This previous gospel was the base for Peresopnytske gospel and Podilske gospel shows a high level of literacy and book culture in Ukraine in the XVI century.

Nemokashenko V. **Tendencies of globalization of economy, science and education in XXI century and targets of scientific and information activity of the libraries**

Highly effective information technologies will be the base of the new model of society.

One of the main tendencies of science development in the Western developed countries is a growing globalization of the economy.

Globalization of science and education requires current and quality information.

The author of the article underlines the necessity to activate the work on the National Program of Information, especially in the field of creation and using national resources. The information of Ukrainian libraries has to be a part of this program.

So, it is necessary to create a concrete action plan and illicit government support.

Kyiak B., Sokolovs'ka N., Sokolovs'ka T. **Creation of electronic English-Ukrainian dictionary of unified terminology on basic science**

The authors discovered a need for the creation of terminology dictionaries in the basic sciences. It was an elaborate project with a large amount of keywords and subject headings used in the State Foundation for Basic Research (SFBR)

projects. Electronic Ukrainian-English and English-Ukrainian dictionaries of active vocabulary were created and are open to expansion. The dictionaries will be placed on the Website of SFBR and can be used by authors of research projects for analysis of priorities and directions of basic research.

Tsyhankova E. **Oriental Collection of A.Y. Krymskyi**

The private library of Ahatanhel Krymskyi, consisting of about 20,000 volumes, became the base for the development of oriental studies in the All-Ukrainian Academy of Sciences. The Department of Arabic and Iranian philology of AUAS became the base for preparation of all oriental publications of the Academy. Since 1934 the private collection of Krymskyi has been preserved in the National Library of Ukraine. Now it has become more and more necessary. Embassies and consulates of Eastern states and the Academic institute of oriental studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, create a circle of readers which requires intensive service.

Rudij H. **The Era of Ukrainian State: Formation of Publishing Activity**

The author analyzes newspapers related to the publishing activity in the Ukrainian State in 1917-1921, specifically the preparation of published works of classics of native and foreign literature, textbooks and other manuals for higher educational institutions, schools and so on. The author pays special attention to the preparation of Ukrainian-Russian dictionaries.

The periodicals of that period are a priceless source of information because archival documents of most state institutions, political and social organizations are not preserved.

Strishynets N. **Presidential libraries of USA: history and function experience**

This article is based on materials studied in the directorate of Presidential libraries of the National Archives of USA and in the Ronald Reagan Presidential Library (It was supported by a grant «Freedom Support Act Fellowships in Contemporary Issues» administrated by International Research and Exchange Board (IREX)).

Zusammenfassung

Dubrowina L. **Das Jahr 2001: die erste akademische Ausgabe von Peressopniza-Evangelium aus dem XVI. Jahrhundert**

Das mit Geschicken des ukrainischen Volkes aufs engste verbundene, in der ukrainischen Sprache verfasste und aus dem XVI. Jahrhundert stammende Peressopniza-Evangelium ist in diesem Jahr als akademische Veröffentlichung herausgegeben worden.

Einen massgebenden Anteil an der Veröffentlichung genommen haben die Nationale Wernadski-Bibliothek der Ukraine, das Institut der ukrainischen Sprache der Nationalen Akademie der Wissenschaften der Ukraine sowie der Ukrainische sprachlich-informationelle Fonds der Nationalen Akademie der Wissenschaften der Ukraine.

Auf dem Peressopniza-Evangelium, wie auch auf der

Verfassung der Ukraine, geloben bei der Inauguration Präsidenten der Ukraine dem ukrainischen Volk ihre Treue.

Das Peressopniza-Evangelium und das zeitlich etwas vorhergehende Podolien-Evangelium sind Zeugnisse einer hohen Schrifttums- und Buchkunst der Ukraine des XVI. Jahrhunderts.

Nemoschkalenko W. **Trends zur Globalisierung der Wirtschaft, Wissenschaft und Bildung im XXI. Jahrhundert und Aufgaben der wissenschaftlich-informationellen Tätigkeit der Bibliotheken**

Diese Veröffentlichung ist ein Versuch, einen kurzen Überblick über den Entwicklungsstand der Wirtschaft, Wissenschaft und Bildung am Anfang des XXI. Jahrhunderts zu vermitteln.

Es wird auf die immer intensiver werdende Globalisierung der angesprochenen Bereiche hingewiesen, wobei betont

wird, dass sich der Globalisierungstrend insbesondere auf dem Informationsgebiet bemerkbar macht.

In Anbetracht der globalen Situation im Informationsbereich hält es der Autor für notwendig, das vor Jahren angenommene nationale Programm für Informationswesen zu revidieren und in die Tat umzusetzen.

Kyjak B., Sokolowska N., Sokolowska T. Über die Schaffung eines elektronischen englisch-ukrainischen unifizierten Terminologiewörterbuches der Fundamentalwissenschaft

Im Aufsatz wird auf die Fragen eingegangen, die mit der Abfassung von terminologischen Übersetzungswörterbüchern der Fundamentalwissenschaft zusammenhängen.

Als empirische Grundlage für linguistische Terminologieforschung und Abfassung von unifizierten elektronischen Übersetzungswörterbüchern dienen fundamentalwissenschaftliche Termini, die bei ukrainischen Wissenschaftlern, wie aus der Datenbank des ukrainischen Staatsfonds für Fundamentalforschung ersichtlich, gang und gäbe sind.

Die Wörterbücher können von Interessenten auf der Webseite des Staatsfonds für Fundamentalforschung gefunden und genutzt werden.

Sie können auch bei der Bestimmung von Prioritätsrichtungen der Fundamentalforschung aufschlussreich sein.

Zygankowa T. Die orientalistische Sammlung von A. J. Krymski in den Beständen der Nationalen Wernadski-Bibliothek der Ukraine

Im Artikel handelt es sich um eine einzigartige Büchersammlung des grossen ukrainischen Orientalisten Agatangel Krymski (1871-1942).

Es wird hervorgehoben, dass alle Forschungen im Bereich der Orientalistik, die in den 20.-30. Jahren vorigen Jahrhunderts von der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften vorgenommen wurden, sich auf die orientalistische Privatsammlung Krymskis gründeten, die etwa 20 000 Bände zählte.

Es wird berichtet, dass seit 1934 die erwähnte Sammlung in der Wernadski-Nationalbibliothek der Ukraine aufbewahrt wird. Heutzutage ist es ohne diese Sammlung nicht auszukommen, weil es in der Hauptstadt der Ukraine Institutionen gibt, deren Angehörigen dienstlich, professionell oder als Student für die Fragen der Orientalistik viel übrig haben. Sie bilden einen ständigen Leserkreis, der einer immer intensiveren bibliothekarischen Bedienung bedarf, heisst es im Artikel.

Paslowski T. Bibliographie der historischen Kartogra-

phie der Ukraine: aktuelle Fragen des Umfangs und Inhalts des objektes

Im Aufsatz geht es darum, die Bemühungen der führenden Bibliotheken der Ukraine zu vereinen, um die Arbeit aufzunehmen, die mit der Schaffung von Bibliographie der historischen Kartographie der Ukraine gekrönt werden sollte.

Es wird darauf hingewiesen, dass der historischen Kartographie als einem Forschungs- und Betätigungsfeld eine gediegene Rolle in der Forschungsgeschichte zukommt. Unabhängig davon, ob man dessen bewusst ist oder nicht. Diese These wird auch von der ukrainischen praxisbezogenen kartographischen Sammlungstätigkeit bestätigt. Kartographische Bibliographieforschungen wurden in der Ukraine bisher nicht besonders rege durchgeführt. Jetzt ist es an der Zeit, Bibliographie der historischen Kartographie der Ukraine als ein Teil der ukrainischen Forschungsgeschichte in ihrer ganzen heiligen Selbstverständlichkeit zu fassen und darzutun.

Rudyj G. Zeitraum des Ukrainisches Staates: Das Werden des Verlagswesens

Es wird die Periodik analysiert, die in der Zeitspanne von 1917 bis 1921 herausgegeben und dem Werden des ukrainischen Verlagswesens gewidmet wurde.

Besonderen Wert wird auf die Vorbereitung zur Herausgabe der Werke von Klassikern der ukrainischen und ausländischen schöpferischen Literatur gelegt. Auch der Herausgabe von Hochschul- und Mittelschullehrbüchern wird viel Aufmerksamkeit geschenkt.

Der Verfasser weist darauf hin, dass die Presse dieser Zeitsperiode eine wertvolle Informationsquelle darstellt, weil Archivadokumentation der meisten staatlichen, politischen und öffentlichen Institutionen jener Zeit nicht erhalten geblieben ist.

Strischenez N. Präsidentenbibliotheken der USA: Geschichte und Arbeitserfahrung

Dieser Beitrag ist im Ergebnis eines Aufenthalts der Verfasserin in den Vereinigten Staaten von Amerika entstanden.

Das entsprechende Material ist der ukrainischen Kollegin von der Verwaltung für Präsidialbibliotheken des USA-Nationalarchivs und von der R.Reagan-Präsidialbibliothek liebenswürdigerweise zur Verfügung gestellt worden. In den genannten Institutionen hatte die Verfasserin nach dem Programm des Rates für internationale Forschung und Austausch (IREX) «Freedom Support Act Fellowships in Contemporary Issues» ihr Bibliothekspraktikum.

Résumés des articles

Dobrovina L. 2001 – première édition académique de l'Évangile de Péréssopnytské

Il est paru une première édition académique de l'Évangile de Péréssopnytské du XVI-e siècle en Ukraine réalisée par la Bibliothèque Nationale Vernadsky d'Ukraine, l'Institut de langue ukrainienne et le Fonds linguistico-informatique ukrainien (FLIU) près l'ANS d'Ukraine.

Les présidents de l'Ukraine prêtent serment sur l'Évangile de Péréssopnytské en tant que sur la Constitution pendant

l'inauguration.

Le fonds pour le développement culturel suivit une tradition bilinaire du mécénat ukrainien et fit don – l'Évangile de Podilské à la BNVU qui est l'un des plus connus et des plus proches au manuscrit de Péréssopnytské et qui représente le témoignage de la haute culture écrite et littéraire en Ukraine au XVI-e siècle.

Nemochkalenko V. Les tendances de la globalisation dans le domaine de l'économie, de la science et de

l'instruction au XXI-e siècle ainsi que les tâches prioritaires des activités documentaires et scientifiques des bibliothèques

Les nouvelles technologies informatiques efficaces doivent devenir une base fondamentale d'un nouveau régime technologique de la société pour la réalisation desquelles utiliseront les différents moyens de l'informatique basés sur les nouveaux principes physiques.

La globalisation croissante déroulée dans le domaine de l'économie est l'une des tendances essentielles du développement de la science et de la technique dans les pays développés.

La globalisation dans le domaine de la science et de l'enseignement public donne naissance aux exigences élevées concernant l'efficacité de leur informatisation.

L'auteur de l'article souligne l'importance de résoudre le problème de la restitution au Programme national de l'informatisation ainsi que la réalisation et la mise à profit des ressources nationales. L'informatisation des bibliothèques du pays doit être sa composante.

Ainsi, il est nécessaire de créer un programme coordonné de leur activité concrète, ainsi que le soutien du gouvernement.

Kyiak B., Sokolovska N., Sokolovska T. La rédaction du dictionnaire anglais-ukrainien électronique de la terminologie unifiée de la science fondamentale

Sont examinés les problèmes de la rédaction des dictionnaires terminologiques de la science fondamentale; on a déjà fait le traitement d'un grand massif des mots clefs employés dans les projets du Fonds d'Etat de recherches fondamentales.

Les dictionnaires électroniques ukrainien-anglais et anglais-ukrainien de la lexique active scientifique sont réalisés et ouverts en vue de leur élargissement.

Les dictionnaires installeront sur les Web-Site du FERF peuvent être utilisés par les auteurs des projets scientifiques pendant les préparatifs des demandes de concours ainsi que en vue de l'analyse des orientations prioritaires de recherches fondamentales.

Tsygankova E. Une collection orientale Krymsky conservée à la Bibliothèque Nationale Vernadsky d'Ukraine

La Bibliothèque privée d'Agatanguel Krymsky composée près de 20 000 ex. servant une base pour le développement des études orientales de l'Académie des sciences Panukrainienne.

L'activité du Cabinet de la philologie arabo-iranienne près de l'ASP a posé des bases pour les préparatifs des éditions orientales de l'Académie.

Dès 1934 la collection privée Krymsky est conservée à la Bibliothèque publique d'Ukraine (BPU) (à présent BNVU).

A l'époque actuelle elle devient de plus en plus nécessaire.

Les ambassades, les consulats des pays d'Est ainsi que les savants de l'Institut académique orientale près l'ANSU formant un cercle de lecteurs insite aux services informatiques intensifs.

Poslavsky T. La Bibliographie de la cartographie historique d'Ukraine: problèmes actuels de la quantité et du contenu de l'objet

La carte est une source inaliénable dans un système de n'importe quelles recherches historiques utilisée largement à leur processus.

L'archéographie des sources cartographiques et la bibliographie des œuvres imprimées dans le domaine de la cartographie historique appartiennent à l'appareil scientifique de la cartographie. Les recherches biographiques dans le domaine de la cartographie historique se développèrent très lentement et jusqu'à aujourd'hui la bibliographie de la bibliographie n'existe pas.

Parmi des orientations bibliographiques seulement la bibliographie générale de l'histoire en vue de dresser des cartes obtenue un certain développement en Ukraine.

L'auteur de l'article fait le point sur la bibliographie contemporaine de la cartographie historique développée à un nouveau niveau considérable de la façon d'interpréter le rôle et l'importance des recherches historico-cartographiques.

Il est nécessaire d'unir les efforts des plus grandes bibliothèques du pays en vue de la création et de la rédaction d'un registre des sources cartographiques conservées dans les bibliothèques et dans les archives. Il n'y a que dans telle circonstance puisse poser la question de la création de la Bibliographie nationale des sources et des ouvrages cartographiques.

Roudy G. L'époque de l'Etat ukrainien: devenir de l'industrie du livre

L'article analyse les périodiques de journal touchant les problèmes du processus éditorial de l'Etat ukrainien dans les années 1917–1921, notamment le processus de la rédaction des œuvres de la littérature nationale ainsi que la littérature étrangère, et aussi les manuels à l'usage des écoles et des établissements d'enseignement supérieur etc.

Les problèmes de la rédaction des dictionnaires ukrainien-russe accordent de l'attention particulière.

La presse de cette période représente une source d'information précieuse par que les documents d'archives de la majorité d'établissements d'Etat ainsi que les organisations politiques et publiques de l'époque n'ont pas conservé.

Strichenets N. Les bibliothèques des présidents américains: histoire et expérience des activités

L'article écrit sur la base des matériaux réunis en stage pratique à l'Administration des bibliothèques présidentielles des Archives nationales des Etats-Unis d'Amérique ainsi qu'à la Bibliothèque présidentielle Ronald Reagan organisé d'après le programme du Conseil de recherches scientifiques internationales et d'échanges (IREX) «Freedom Support Act Fellow Ships in Contemporary Issues».

L'article fait le point sur les activités des bibliothèques présidentielles contemporaines. Bibliothèque Ronald Reagan inaugurée en 1991, c'est la plus grande des bibliothèques présidentielles.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
від 04.12.2001 (прот. № 11)

*Редакція виправляє мову і скорочує статті за згодою автора. Редколегія та редакція можуть не поділяти думок,
висловлених авторами статей. Матеріали друкуються за постановою Вченої ради. У разі передруку посилання
на «Бібліотечний вісник» обов'язкове. Відхилені редколегією матеріали не рецензуються і не повертаються*

Літературний редактор *А. Янченко*, мовний редактор *О. Гусак*
Комп'ютерна верстка *Л. Климова, Т. Павлюк*
Комп'ютерний набір *Т. Галемова*
Переклад іноземними мовами *О. Гусак, Р. Кириченко, Ю. Ткаченко*

Підписано до друку 04.12.2001 р. Офсетний друк. Формат 60x84/8. Ум.-друк. арк. 6,7.
Обл.-вид. арк. 8. Тираж 1500. Зам. № 22

Адреса редакції – 03039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ, тел. 267-48-62.
E-mail: ellib@csl.freenet.kiev.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію № 189. Передплатний індекс 74049

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Друкарня Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Library News, issue 6, 2001
National Academy of Sciences of Ukraine, V. Vernadsky National Library of Ukraine,
The journal is founded in 1993. Frequency of publication is bi-monthly. The journal is being published in Ukrainian.
Editor-in-chief *О. Onyshenko*
03039, Ukraine, Kyiv, 3 prosp. 40-richya Zhovtnja

Библиотечный вестник, № 6, 2001
Национальная академия наук Украины, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского
Основан в 1993 г. Выходит 6 раз в год. На украинском языке
Главный редактор *А. С. Онищенко*
03039, Украина, Киев-39, пр-т 40-летия Октября, 3, НБУВ

92.53-31